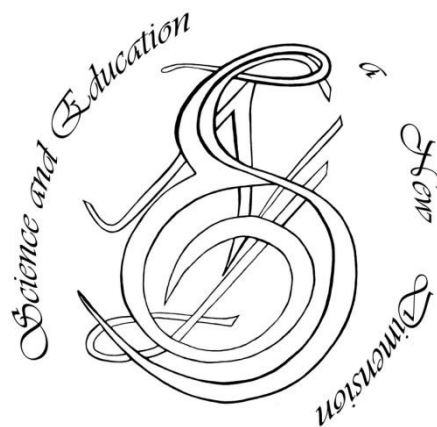

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES
AND
SOCIAL SCIENCES

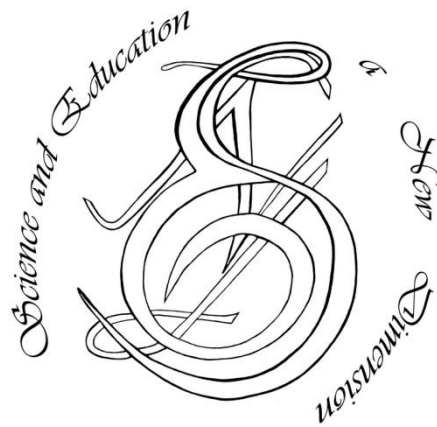
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

V(23), Issue 139, 2017

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Humanities and Social Sciences

www.seanewdim.com

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

DESIGN	7
Innovative feminine Indian suit as an inspiration of clothes design of hospitality establishments <i>O. V. Yakymchuk, D. M. Yakymchuk, N. V. Myrhorodska</i>	7
ECONOMICS	10
Інтелектуалізація економіки як детермінанта формування нової стратегії розвитку сучасної України в глобалізованому світі: соціально-філософський аналіз <i>T. M. Кучера</i>	10
Factors modelling of tax administration: the international assessment <i>O. V. Rud</i>	13
On the Issues of Enhancing Tax Control Efficiency in the Republic of Armenia <i>K. S. Sargsyan</i>	17
Державне регулювання лісових господарств в контексті управління їх платоспроможністю <i>Л. В. Винятинська</i>	21
Развитие новых агроформирований на рыночных принципах в Киевской области <i>А. П. Жук, Е. В. Кривовяз</i>	24
HISTORY	28
Масштаби руйнування харчової промисловості України внаслідок Другої світової війни <i>О. В. Самко</i>	28
LEGAL SCIENCES	32
Особенности применения Типового договора аренды земли в Украине <i>В. В. Нежжелево, Н. А. Петрова</i>	32
Значення принципу «верховенства права» у нормотворчій діяльності органів муніципальної влади <i>О. В. Роговенко</i>	36
Інформаційні технології у правовій сфері України: основні підходи до визначення <i>К. В. Юджова</i>	40
PHILOSOPHY	44
Приватизационные тренды как симптом кризиса парадигмы «совместной жизни» <i>Е. В. Ходус</i>	44
POLITOLOGY	48
Создание нового мирового порядка и позиции лидеров <i>Д. С. Кан</i>	48
SOCIAL COMMUNICATIONS	52
Інформаційна атака як чинник деформації комунікаційного простору <i>А. А. Білинська</i>	52
Характеристика телевізійної документалістики у дискурсі журналістикознавства та її форми <i>В. І. Коробко</i>	57

Організаційні та функціональні особливості здійснення рекламування та PR вищого навчального закладу в США та Європі <i>А. П. Киричок</i>	61
Процес позиціонування рекламних агентств <i>О. М. Мельникович, О. В. Юсупова</i>	66
Вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів у вищій школі на основі міждисциплінарної інтеграції <i>Ю. В. Мережко, О. П. Петрикова, С. Л. Леонтієва</i>	71
Репрезентація дозвіллевих практик в акаунтах українських користувачів мережі Facebook <i>О. О. Порпуліт</i>	74
Формування газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як відображення специфіки розвитку партійної преси України (1991-2002 рр.) <i>А. Л. Потіха</i>	78
Види і класифікації плагіату <i>О. М. Рижко</i>	82
SOCIAL SCIENCES	86
Social support in the personal recourse framework of internally displaced persons <i>О. V. Chuiko, А. А. Holotenko</i>	86
The impact of cluster development on the countries' national competitiveness <i>О. М. Levchenko, О. V. Tkachuk, I. O. Tsarenko</i>	90
Методологічне підґрунтя соціологічних студій культурного споживання <i>Л. О. Малиш</i>	94

DESIGN

Innovative feminine Indian suit as an inspiration of clothes design of hospitality establishments

O. V. Yakymchuk¹, D. M. Yakymchuk², N. V. Myrhorodska¹

¹Kherson national state university, Kherson, Ukraine, ²Kherson state university, Kherson, Ukraine
*Corresponding author. E-mail: lesya_popovich@mail.ru, starcon84@gmail.com, myrhorodska@i.ua

Paper received 26.08.17; Accepted for publication 02.09.17.

Abstract. A number of modern women's suits presented at the Indian fashion week are analyzed. The basic innovative components in the analyzed women's images are determined. Developed the recommendations for designing costumes for thematic hospitality establishments of eastern character with the use of feminine images in them.

Keywords: *feminine suit, Indian fashion week, clothes design, female image, hospitality establishments.*

Introduction. Today, the trend is moving around the world to designing themed restaurants and cafes, which allow the viewer to plunge into another, desired, atmosphere. This allows to move the visitor into another situation. One of the important factors in the scenography of the hospitality establishment is the corresponding image, which is created mainly due to the suit. In turn, there is a massive capture of people in Indian culture. She deepened in everyday life. Particularly attractive for the modern consumer were the possibility of relaxation, philosophy, meditation, yoga. People are trying to change the "picture" and rest as much as possible from the rapid rhythm of life. But at the same time, they are not ready to renounce the comfort and prestigious perception of the reality of the present, expressed in the fashion design of the surrounding things, especially in the suit.

For many centuries Indian traditional clothing has kept a prominent place in the life and culture of India. In the first place, it is characterized by its use in everyday life. The Indian costume is a constant of femininity and oriental elegance. That is why Indian stylistics has become widely used in designing costumes from different countries and has long gone beyond its homeland [1]. However, since the 21st century, a fusion of European and Indian costume design vectors has taken place. This made it possible to create a unique style. Indian women are beginning to wear more comfortable clothing. If consider this issue from the standpoint of fashion, today there is a symbiosis of traditional and European clothing. This gives a powerful impetus to the creation of a unique and interesting style of contemporary Indian fashion from leading designers of India. As a result, fashion designers are developing innovative clothing patterns that are inherent in the feminine sound of the image. Therefore, the creative experience of Indian designers of clothing can become a fundamental inspirational foundation for designing image suits. They can fully complement and reveal the nature of thematic hospitality establishments and satisfy the aesthetic needs of a demanding modern viewer.

Review of publications by theme. International importance and high level of Indian fashion weeks argued by the author [2]. He puts India in one row with Spain, Brazil, Japan, Australia, Portugal and Russia. This fact determines the choice of the field of study within Indian fashion weeks with search models for the inspiration of feminine images in hospitality establishments.

Despite the strong development of India's fashion indus-

try, there is almost no research on the transformation of a trendy Indian women's suit and its innovative component. The well-known work of fashion designer Markus Lupfer. It states that the author has studied the features of Indian textiles in the field of printing and embroidery [1]. As an inspiration for a suit, the architecture and painting of Indian temples Ezinma Mbonu [3] is considered.

In works [4–5] considered the traditional component of the Indian suit in the context of the female image. The study [6] highlights the formation of the image a modern Indian woman, but insignificantly focuses on the suit. Work [7] is a retrospective study of the formation a stereotype fashionable Indian suit but it does not divide the traditional and innovative component of the female image.

Purpose of study. Given the above, it is expedient to conduct an analysis of women's clothing models, presented at the Indian fashion week, followed by the definition of innovative components in them.

Materials of study and methods. The research uses the analytical method of research in the analysis of scientific publications on the topic and fashionable feminine suites of Indian designers with an innovative component.

Results of study and their discussion. For the analysis of the innovative components in women's costume, the work of ten contemporary Indian designers was selected. They periodically demonstrate their creative work in Indian fashion weeks: Abhi Singh, Anand Bhushan, Amit Aggarwal, Charu Parashar, Gaurav Gupta, Hemant & Anita, Rajesh Pratap, Rohit Gandhi, Shantanu Nikhil, Poonam Phogat (fig. 1).

Selected models of women's suits were analyzed by the following characteristics: clothing elements, material, decoration, ornamentation, accessories, footwear (table 1). These factors are key in identifying an innovative component in a female image. They largely illustrate the distinction of tradition and innovation in the modern Indian women's costume. In this context, the analysis of the color palette of a suit is refuted. Since the same colors can be typical for both traditional and innovative filling of a suit.

In the vast majority of the models presented there is:

- change of stylistic suit, presence of new silhouette forms, lines, reliefs, difficult cut, etc. (Amit Aggarwal, Rajesh Pratap, Rohit Gandhi, Poonam Phogat);
- attracting new costume components: jacket, sweater, shorts, stockings (Amit Aggarwal, Charu Parashar, Hemant & Nandita, Shantanu Nikhil);
- the presence of such accessories as headgear, glasses,

scarves, gloves, bags, clutches, belts (Abhi Singh, Charu Parashar, Hemant & Nandita, Shantanu Nikhil, Poonam Phagat);

– use of new textile materials: jersey, leather, costume fabric (Abhi Singh, Amit Aggarwal, Hemant & Nandita, Shantanu Nikhil, Poonam Phagat);

– use of non-traditional material: plastic, metal (Anand Bhushan, Rohit Gandhi);

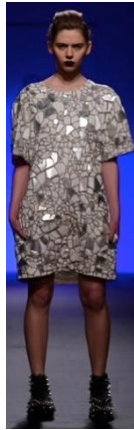
– introduction of new decor elements: lightning bolts, spikes, buttons, rivets (Shantanu Nikhil);

– mainly printed or woven ornaments (Abhi Singh, Poonam Phagat);

– tendency to gradual exposure of the areas of the body: neckline, shoulders, length of dresses and skirts above the knees.

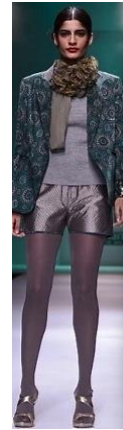
Abhi Singh

Anand Bhushan

Amit Aggarwal

Charu Parashar

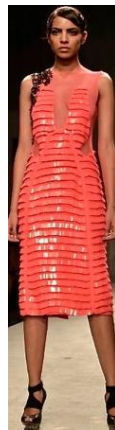
Gaurav Gupta

Hemant & Andita

Rajesh Pratap

Rohit Gandhi

Shantanu Nikhil

Poonam Phagat

Fig. 1. The image of suit models of Indian designers with an innovative component

Table 1. Innovative characteristics of female suit models of Indian designers

Designer. Characteristic	Clothing element	Material	Decor, ornamentation	Accessories, footwear
Abhi Singh	Dress	Knitted fabric	Kinetic composition-locked ornament	Headwear, moccasins
Anand Bhushan	Dress	Metal, plastic, leather	Ornament from nontraditional material, spike	Bootyons
Amit Aggarwal	Dress, skirt, jacket	Knitted fabric, atlas, organza	Reliefs from organza, zipper	Slingbacks
Charu Parashar	Jacket, top, shorts, tights	Atlas, knitted fabric, suit fabric	Ornamentation is a linear, geometric motive	Scarf, slingbacks
Gaurav Gupta	Dress	Suit fabric	Zip fasteners, buttons, rivets	Bootyons
Hemant & Andita	Jacket, dress, stockings	Leather, Knitted fabric	Ornamentation linear, plant motif, fringe, volumetric applique	Headgear, bootyons
Rajesh Pratap	Dress	Relief canvas	Weaving	Slingbacks
Rohit Gandhi	Dress	Grid, paettie	Paettie embroidery. Ornamentation is a linear, geometric motive	Slingbacks
Shantanu Nikhil	Jacket, pants	Suit fabric	Mesh ornamentation, plant motive. Jacquard weaving	Glasses, headgear, gloves, handbag, shoes
Poonam Phagat	Dress	Knitted fabric	Printing. Composite-locked ornament with geometric ornament	Shoes

As recommendations for the design of feminine imagery of thematic hospitality facilities, can note: use brilliant and glossy texture materials, bright colors, stylized geometric ornamentation, a combination of light transparent and opaque materials, geometric silhouettes that emphasize the shape and give it a feminine form.

Conclusions. According to the results of analysis the innovative components in the modern Indian suit from designers in India can say, that for today most women's clothing consists of elements an official and everyday purposes. Designers are increasingly focused on experiments that boldly reflect their collections.

REFERENCES

1. Renflew, E. Basics fashion design. Developing a collection [Text] / E. Renflew, C. Renflew. – Switzerland: AVA Publishing SA. – 2009. – P. 178.
2. Sun Martin, M. Field guide: how to be a fashion design [Text] / M. Sun Martin. – Beverly: Rockport Publishers. – 2009. – P. 171.
3. Mbonu, E. Fashion design research [Text] / E. Mbonu. – London: Laurence King Publishing Ltd. – 2014. – P. 193.
4. Микула, В. О. Індійська жінка як соціокультурний феномен у формуванні стереотипного історичного образу [Текст] / В. О. Микула, О. В. Якимчук // Тенденції та перспективи розвитку освіти в умовах глобалізації: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2015. – С. 59–64.
5. Микула, В. О. Традиційна компонента в характері сучасного модного індійського костюму [Текст] / В. О. Микула, О.

- В. Якимчук, А. О. Фефелов // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасний стан легкої і текстильної промисловості: інновації, ефективність, екологічність”. – Херсон: ХНТУ, 2015. – С. 88–90.
6. Микула, В. О. Індійська жінка як соціальний феномен у формуванні стереотипного сучасного образу [Текст] / В. О. Микула, О. В. Якимчук // Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції: “Сучасне мистецтво: практика та наукові пошуки”. – Харків: ХДАДМ, 2015. – С. 144–146.
7. Микула, В. О. Ретроспектива формування стереотипу жіночого образу в модних індійських костюмах [Текст] / В. О. Микула, О. В. Якимчук // Молодь у світі сучасних технологій: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених – Херсон: ХНТУ, 2016. – С. 147–149.

REFERENCES

4. Mykula, V. O. Indian woman as a sociocultural phenomenon in the formation of a stereotyped historical image [Text] / V. O. Mykula, O. V. Yakymchuk // Trends and prospects for the development of education in the conditions of globalization: materials of the VII International scientific and practical internet conference. – Pereiaslav-Khmelnytskyi: FOP Lukashevych O. M., 2015. – P. 59–64.
5. Mykula, V. O. Traditional component in the character of a modern fashion Indian suit / V. O. Mykula, O. V. Yakymchuk, A. O. Phephelov // Materials of the International scientific and practical conference “The current state of the light and textile industry: Innovation, efficiency, ecology”. – Kherson: KNSU,

2015. – P. 88–90.
6. Mykula, V. O. An Indian woman as a social phenomenon in shaping a stereotyped modern image / V. O. Mykula, O. V. Yakymchuk // Materials of the International student scientific and practical conference: “Contemporary art: practice and research”. – Kharkiv: KSADA, 2015. – P. 144–146.
7. Mykula, V. O. Retrospective of formation a stereotype female image in fashionable Indian costumes / V. O. Mykula, O. V. Yakymchuk // Young people in the world of modern technologies: abstracts of the V International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists. – Kherson: KNSU, 2016. – P. 147–149.

Иновационный женский индийский костюм как инспирация проектирования одежды заведений гостеприимства

Е. В. Якимчук, Д. М. Якимчук, Н. В. Миргородская

Аннотация. Проанализирован ряд современных женских костюмов, представленных на индийской неделе моды. Для исследования выбраны работы десяти модных дизайнеров. Определены основные инновационные компоненты в проанализированных женственных образах. Разработаны рекомендации к дизайн-проектированию костюмов для тематических заведений гостеприимства восточного характера с использованием в них женственных образов.

Ключевые слова: женский костюм, индийская неделя моды, проектирование костюма, женственный образ, заведения гостеприимства.

ECONOMICS

Інтелектуалізація економіки як детермінанта формування нової стратегії розвитку сучасної України в глобалізованому світі: соціально-філософський аналіз

Т. М. Кучера

Кафедра філософії Харківського національного медичного університету (м. Харків)

Paper received 26.08.17; Accepted for publication 02.09.17.

Анотація. В статті досліджуються процеси інтелектуалізації економіки. Визначено та обгрунтовано особливості становлення інтелектуальної економіки, що заснована на знаннях, для формування нової перспективної стратегії розвитку сучасної України в глобалізованому світі. Доведено, освіта і наука виступають гарантом грамотності й освіченості соціуму, рушійною силою створення інтелектуального капіталу держави.

Ключові слова: інтелектуалізація економіки, інтелектуальний капітал, інноваційний розвиток, інтелектуальний потенціал людини, безперервна освіта.

Мета наукового дослідження полягає в соціально-філософському аналізі проблем, що визначені в XXI ст. змінами в суспільному житті, а саме: становленні інформаційного суспільства в умовах розширення глобалізаційних процесів та інтелектуально-комунікативних кордонів, що супроводжується неминучою кризою ціннісно-смыслових орієнтацій, економічною та політичною нестабільністю в соціумі, визначенням нових орієнтирів в системі освіти і науки. Відтак, можна стверджувати про те, що масштабні зміни цивілізаційної парадигми сучасної доби визначені активним входженням інформаційно-комп'ютерної революції, що породжує виникнення нового феномену суспільства з унікальними самоорганізаційними механізмами націленими на розробку інформації /інформаційного поля/ знань як найважливішого ресурсу виробництва нової інтелектуальної економіки (knowledge-based economy). В сучасних умовах володіння соціальними, економічними, виробничими, технічними видами знань актуалізує не тільки розвиток сфери управління знаннями, а й важливість розуміння проблеми інтелектуалізації економіки на засадах стимулювання інноваційної активності, зокрема генерування, накопичення, розповсюдження, використання, нових знань/технологій як головного інструменту реалізації державної політики у напрямі економічного зростання і прогресивного стійкого розвитку держави. Таким чином, перехід до нової стратегії суспільного розвитку визначений не тільки зміною типу економіки, що заснована на знаннях та інформації, а саме трансформацією форм праці, формотворенням нової системи світогляду та культурних цінностей в умовах глобального розвитку. Сьогодні світова хвиля фінансово-економічної, енергетичної, технологічної, демографічної, геополітичної кризи охопила весь сучасний глобальний простір і загрожує майбутньому людству. Без визначального пріоритету розвитку інтелектуального капіталу та можливості переходу до інтелектуальної економіки, без ноосферного світогляду та енергетичного способу виробництва і споживання реалізація стратегії інноваційного прориву людства неможлива.

Результати своїх фундаментальних наукових досліджень з проблем інтелектуалізації економіки в контексті нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття представлено у працях В. Андрущенко, О. Базалука, Д. Белла, В. Беха, Е. Брукінга, В. Воронкової, А. Гальчинського, В. Іноземцева, М. Ожевана, К. Поппера, І. Пригожина, Й. Рехтмана, Т. Стюарта, Т. Сакайя, А. Тофлера, А. Урсула, Г. Хакена, П. Хейне, Й. Шумпетера. Разом з тим, теоретичного узагальнення потребують методологічні основи

інтелектуалізації економіки в контексті світового розвитку, зокрема дослідженню проблем накопичення/використання інтелектуального капіталу в Україні та розробці шляхів його покращення приділялося недостатньо уваги. Автор ставить за мету проаналізувати феномен інтелектуалізації економіки та визначити особливості становлення інтелектуальної економіки, що заснована на знаннях для формування нової перспективної стратегії розвитку сучасної України в глобалізованому світі.

Слід підкреслити, по-перше, активне посилення глобалізаційних процесів, інформаційна революція, інтернаціоналізація економіки видозмінюють формування суспільних відносин і міжнародних культурних зв'язків, визначають нові орієнтири освіти і науки, породжують критичне ставлення до застарілих штампів, посилюють прагнення до максимальної поінформованості, пробуджують ініціативність, активізують реформи/проекти та перспективні сфери інвестування. По-друге, нові трансформаційні процеси, що відбуваються під впливом розвитку п'ятого та шостого технологічних устроїв супроводжуються ймовірністю та невизначеністю. Це свідчить про те, що в такій соціосистемі (що посилюється дією новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій) з'єднуються в цілісність об'єкти і суб'єкти суспільної еволюції. Складність перебігу цього процесу вимагає детального соціально-філософського аналізу, зокрема дослідження проблеми впливу самоорганізаційних чинників на становлення та розвиток інституціонально-мережевого простору інформаційної економіки, що визначає характер і конкурентоспроможність економіки кожної держави сучасного світу і долі багатьох людей.

У зв'язку з цим, на думку вітчизняного дослідника С. Савченка, виникає такий тип суспільства, "що формується в координатах інформаційної супермагістралі (злиття існуючих технологій в єдину інтеграційну інформаційну технологію)" [4, с. 38]. Зазначимо, що істотні зрушення в умовах інформаційної економіки носять системний характер, продукують нові суспільні перетворення та інновації в усіх сферах життєдіяльності людини. Таким чином, формування такої соціосистеми або середовища обумовлено не тільки зміною технологій, а поступовою трансформацією комунікації і швидкою передачею інформації, що дозволяє говорити про розширення можливостей практичного використання знань (застосування нанотехнологій в медицині/авіації/космонавтиці/електроніці) та обмін досвідом між державами сучасного світу.

З цієї точки зору, актуальність теми дослідження визначається світоглядно-методологічною, теоретичною,

науково-практичною необхідністю осмислення нової парадигми розвитку українського соціуму в умовах становлення інформаційного суспільства, що супроводжується інформатизацією соціального життя, інтелектуалізацією економіки, яка видозмінює звичний устрій національного господарства через систему соціальних інститутів, а саме: політику, освіту, науку, культуру, правові інститути та соціальні стандарти, рівень розвитку світового співтовариства в цілому. Відтак, можна сказати, що саме через наведені інститути відбувається не тільки нарощування інтелектуального/інноваційного/знаннєвого потенціалу соціуму, зокрема, в умовах нових технологій (інформатизації, комп'ютеризації, автоматизації) відбувається перехід людської цивілізації до інформаційної фази розвитку. Поза сумнівом, у процесі інформаційної революції в умовах стрімкого розвитку науки, широко-масштабного використання знань і інформації відбувся перехід світової спільноти від постіндустріального до інформаційного, що визначається науковцями по-різному: "суспільство знань" (М. Моїсеїв), "постіндустріальне суспільство" (Д. Белл), "інформаційне суспільство" (Й. Масуда), "поєва цивілізації знань" (А. Шафф), "суспільство з інформаційною економікою" (М. Кастельс).

Значне місце в наукових публікаціях сьогодні належить теоретичним аспектам ролі інтелектуального капіталу, як головної тенденції розвитку світової економіки на початку нової епохи. В цьому контексті, більш глибокого соціально-філософського аналізу та наукової діагностики потребує економічний прогрес держави, адже конкурентні переваги все більше залежатимуть від ступеня використання та розвитку сучасних знань, зокрема практичного застосування інтелектуального капіталу нації.

Відомий вчений, що досліджував проблему становлення та розвитку капіталу Д. Гелбрейт у своїй праці "Нове індустріальне суспільство" наголошував на тому, що високий рівень виробництва і накопичення доходів насправді є результатом успішного застосування нових передових технологій, що призводить не тільки до великих масштабів виробництва, а спрощує задоволення елементарних фізичних потреб. Внаслідок цього економіка/економічна поведінка стає продуктивнішою й більш гнучкою, споживчий попит стає керованим об'єктом управління. До того ж Гелбрейт підкреслює, що в індустріальній системі на ринку праці діє тенденція до надлишку робочої сили. Зважаючи на це, слід пам'ятати, що в минулому столітті більш важливого значення набув капітал, а, отже, і влада перейшла до капіталу. Можна зробити висновок, про те, що вимоги диктуються технікою і організацією виробництва, а не ідеологічними символами – ось що визначає феномен економічного суспільства [2, с. 14-16].

Американський економіст і публіцист Томас Стюарт, який досліджував у своїх роботах проблеми світової економіки, у власному науковому дослідженні "Інтелектуальний капітал. Нове джерело багатства організацій" наголошує, що "Інтелектуальний капітал – головне багатство ..." інтелектуальна компанія характеризується прагненням звільняти свої баланси від основних фондів, тобто які не мають матеріальної форми, і не зрозуміло, хто є відповідальним за їх зміст. В той же час, матеріальні активи витісняються інтелектуальними таким же чином, як поточні активи витісняються інформацією. Вчений підкреслює: "Якщо зобразити динаміку капіталних витрат "промислового" та "інформаційного" століття у вигляді графіків, то буде видно, що обидві лінії перетинаються у 1991 р., коли витрати на придбання

промислового обладнання склали 107 млрд дол., а на закупівлю інформаційної техніки – 112 млрд дол. Будемо вважати це першим роком інформаційного століття. З цих пір компанії витрачають більше грошей на обладнання, необхідне для збору, обробки, аналізу та поширення інформації, ніж на машини, призначені для штампування, різання, збірки, навантаження та іншого роду дій з матеріальними предметами" [6].

Це є свідченням того, що Т. Стюарт піднімає питання про витіснення фізичної праці в суспільстві новими та більш зручними засобами/технологіями праці, і в цьому процесі вертикальна інтеграція поступається місцем віртуальній організації [3, с. 4-6]. Не викликає сумнівів і той факт, що створення інновацій відведено сфері науки. Також, слід підкреслити комплексність цієї проблеми, адже поштовхом до економічного зростання обсягів інтелектуальної праці є нарощування інвестицій в інформаційну техніку, що сприяє розробці проривних технологій (інформаційно-комунікаційні технології, освітні, медичні, нанотехнології, біотехнології, тощо).

На думку вітчизняних вчених [2; 4; 5], сьогодні реальна проблема України полягає у технологічному відставанні від авангардних країн, що свідчить про відсутність дієвої стратегії розвитку з практичним довгостроковим використанням результатів інтелектуальної діяльності та їх впровадження в перспективну економіку держави.

Сценарій та реалізація інноваційного прориву України можлива лише за умови оновлення державної політики на засадах впровадження системи національних інноваційних програм, а також створення проекту довгострокового прогнозування науково-технологічного, економічного і територіального стійкого розвитку нашої держави. Слід підкреслити, майбутнє будь-якої держави сучасного світу вбачається не тільки в освоєнні та розробці нових технологій, а також і в процесі модернізації системи освіти і науки як гаранта грамотності й освіченості соціуму.

Більшість вітчизняних вчених наголошують [5;6], що сучасний стан системи освіти переживає складність реформ, які супроводжується поширенням європейських освітніх тенденцій та інновацій на непідготовлену/неадаптовану ментальність соціуму. Як наголошує С. Семенов: "замість єдності в багатоманітності і розширенні освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самобутнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем" [5, с. 31]. Відтак, сучасна доба висуває нову вимогу, а саме: необхідність змін у підходах та методах в процесі навчання. На думку У. Дайзарда, в умовах розповсюдження нових технологій "освіта, яка триває" буде чимось більше, ніж курси перепідготовки та інші види так званої освіти для дорослих. Вона стане постійним середовищем людини, на кожному кроці надаючи їй певні можливості для пошуку нової інформації і творчого мислення" [1, с. 348]. З цієї точки зору зазначимо, що актуальним представляється перехід до нового рівня безперервної високоякісної професійно орієнтованої освіти, що є основою формування суспільного інтелекту (М. Хайдегер). В такому контексті, саме освіта виступає унікальним смислотвірним базисом формування інформаційної культури та інтелекту, адже першою здатна реагувати на глобальні трансформації і виклики, в яких сама виступає драйвером.

Зміст сучасної освіти в умовах становлення постіндустріального інформаційного суспільства розкривається крізь призму уявлень та ідеалів, що є важливою частиною системи суспільного й культурного відтворення, є

своєрідним соціальним інститутом трансляції знань і зразків культури. Як соціокультурний інститут, освіта в умовах становлення інформаційного суспільства визначається не тільки зростанням обсягу інформації, вдосконаленням процесу розвитку і соціалізації людини, а також системним формуванням і безперервним накопиченням комунікаційних зв'язків.

За всієї багатоманітності й функціональності, на сучасному етапі освіта характеризується певною фрагментаризацією світосприйняття, загостренням гендерних і конфесійних проблем в сучасних соціокультурних реаліях. Тому, визначення стратегічних орієнтирів освітньої діяльності вимагає входження сучасної освіти у сферу інтердисциплінарних дискурсів, що дозволяє будувати нову філософію освіти на засадах сучасних теорій постнекласичної науки (синергетиці, самоорганізації, автопоезисі). Виявлення ефективних орієнтирів організації соціосистеми неможливе без вироблення практичних рекомендацій щодо побудови нового суспільства в країнах, які знаходяться на різних стадіях соціально-економічного розвитку. Саме цю задачу спроможна вирішити освіта і наука, як рушійні сили створення інтелектуального капіталу держави/нації.

Ми цілком погоджуємося з думкою вітчизняного вченого В. Кременя, який у своїх працях (“Особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації”, “Людина в трансформаціях “економізму”: утопії і реальність”) підкреслює, що на сучасному етапі реформування освіти має відбутися у системі законодавчого і нормативно-

правового регулювання з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації. Академік наголошує, що нові технології продукують нову якість суспільного життя, що підкреслює важливість переведення матеріально-технічної бази навчального процесу на сучасний рівень. Слід мати на увазі, здійснення мовного прориву в освіті шляхом забезпечення знання державної мови та вивчення іноземних мов, дозволяє в сучасному глобалізованому світі діяти максимально ефективно, підтримувати на високому рівні власну професійну компетентність [3, с. 4-7], що підкреслює не тільки новий статус, а й нову роль науки і освіти в умовах нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття.

Недостатня увага держави до наукової сфери, низький рівень фінансування наукових та науково-технічних робіт не сприяє зростанню інтелектуального капіталу, підвищенню конкурентоспроможності та економічного зростання України. Тому, розриваючи коло накопичених проблем, Україна, безумовно, має визначити головні напрями осучаснення освіти і науки. Слід визнати, серед них: гуманізація й рішуча демократизація, – утвердження в соціумі розуміння пріоритетності науки як сфери, що продукує нові знання, і освіти, що долучає до знань суспільство загалом і кожна людину зокрема; підготовка людини, яка здатна до ефективної життєдіяльності у XXI столітті; підготовка самодостатньої особистості, яка б керувалась у житті власними поглядами і переконаннями і була здатна на самостійні свідомі дії.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дайзард У. Наступление информационного века // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – 452 с.
2. Кендюхов О.В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом: Монография / НАН України. Институт экономики промышленности; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 359с.
3. Новое индустриальное общество: пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ООО “Транзиткнига”; Спб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с. – (Philosophy).
4. Савченко С. Теоретико-исторические основания становления

- информационного общества как нового типа общества “знаний” // Гуманитарный вестник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць, вип. 57-Запоріжжя: ЗДІА, 2014.-с. 38 – 50.
5. Семенов С. Российская высшая школа в условиях глобализации/Семенов С.Н., Семенова А.Н./Философия образования. 2005.-С.31-33.
 6. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. / Под ред. В.Л. Инноземцева. М.: Academia, 1999. с. 372 – 400.

REFERENCES

1. Daizard Y. The advent of the information epoch // A new technocratic wave in the West.– Moscow: Progress, 1986. – 452 p.
2. Kendiukhov O.V. Effective Intelligent Capital Management: Monograph / NAN of Ukraine. Institute of Industrial Economics; DonUEP – Donetsk: DonUEP, 2008. – 359p.
3. Dzh. Gjelbrejt New industrial society: Trans. With the English. / J. Galbraith. – М.: ООО “Izdatelstvo AST”: ООО “Transitkniga”; Spb.: Terra Fantastica, 2004. – 602 p. – (Philosophy).
4. Savchenko S. Theoretical and historical foundations of the infor-

- mation society as a new type of society “knowledge” // The Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy: Sb. Sciences works, №57-Zaporozhye: ZDIA, 2014-p.38-50.
5. Semenov S. Russian Higher School in the Conditions of Globalization / Semenov S.N., Semenova A.N./Philosophy of Education. 2005.-P.31-33.
 6. Stewart T. Intellectual Capital. A new post-industrial wave in the West. Anthology. Ed. V.L. Inozemtseva. M.: Academia, 1999. p. 372-400.

Интеллектуализация экономики как детерминанта формирования новой стратегии развития современной Украины в глобализирующемся мире: социально-философский анализ Т. Н. Кучера

Аннотация. В статье исследуются процессы интеллектуализации экономики. Определены и обоснованы особенности становления интеллектуальной экономики, основанной на знаниях, для формирования новой перспективной стратегии развития современной Украины в глобализованном мире. Доказано, образование и наука выступают гарантом грамотности и образованности социума, движущей силой создания интеллектуального капитала государства.

Ключевые слова: интеллектуализация экономики, интеллектуальный капитал, инновационное развитие, интеллектуальный потенциал человека, непрерывное образование.

Intellectualization of economy as a determinant of the formation of the new development strategy of modern Ukraine in the globalized world: socio-philosophical analysis

T. N. Kuchera

Abstract. This article examines the processes of intellectualization of the economy. Identified and justified by the peculiarities of the formation of intellectual economy, based on knowledge, for the formation of a new and promising strategy for the development of modern Ukraine in a globalized world. Realization of innovative of Ukraine is possible only under the implementation of the system of national innovation programmes, and the establishment of the project long-term forecasting of scientific, technological, economic and territorial development of our state. It should be emphasized that the future of any nation of the modern world is seen not only in the exploration and development of new technologies, but also in the process of modernization of the education system and science as a guarantor of literacy and education of society. it is the driving force behind the creation of the intellectual capital of the state.

Keywords: intellectualization of the economy, intellectual capital, innovation development, intellectual capacity rights, continuing education.

Factors modelling of tax administration: the international assessment

O. V. Rud

Cherkasy State Technological University
Corresponding author. E-mail: rud76ox@gmail.com

Paper received 26.08.17; Accepted for publication 01.09.17.

Annotation. The article includes economic and mathematical models which bring to light the connection between the factors of taxing process and the resulting indicator – the national tax systems rating based on the example of European Union countries and the Post-Soviet ones. Formed models revealed the main efficiency making factors (resulting factors) of tax administration systems of European Union countries and the Post-Soviet ones.

Keywords: tax administration factors, international indicators, tax systems rating, economic and mathematical model, tax administration efficiency.

Introduction. Large-scale tax reforms being carried out from the end of XX century till nowadays have the purpose to both increase the fiscal efficiency of national tax systems and decrease state finance misbalancing including the expense of the tax administration improvement. It is explained with the inconvenient conditions and the much debt accumulation of many countries that leads to active governments' search of tax reserves. Since taking the sole fiscal oriented actions in the economic uncertainty not always meets the needs, the innovative technologies introduction in the field of tax administration in the framework of the reforms carried out has become permanent.

Worldwide trend of tax administration improvement in the framework of tax reforms implemented creates the need for a study the key factors and the impact of those factors on the tax systems' efficiency, particularly in the part of tax administration.

The analysis of latest researches and publications.

Both theoretical and practical questions of tax administration have been studied by known foreign and domestic scientists, in particular: Z. Varnalii, O. Voronkova, Ju. Ivanov, T. Kalinesku, A. Krisovatyj, V. Melnyk, L. Olejnikova, K. Proskura, A. Sokolovskij, K. Shvabii, J. Slemrod, [1-9] and others. In spite of the diversity of scientific views about the essence, theory and practice of tax administration, these questions still remain actual in domestic financial science. The assessment of the factors' impact on the efficiency (effectiveness) of the functioning the tax systems, in particular in the area of tax administration, needs further research.

Setting objectives. The purpose of the study is to establish a relationship between the factors of the taxation process and the resulting indicator (rating) on the example of the countries of the European Union and the post-Soviet space.

Materials and methods. Methodological and informational basis of work are scientific works, materials of periodicals, Internet resources. The information base of the study is the data of the taxation rating, which are defined within the framework of the Index of Business Ease (Doing Business-2017 report). In the course of the research, methods of structural-logical analysis, graphical, tabular, grouping, comparison and generalization, the method of averages, correlation-regression analysis were used.

Results and discussion. The administration of taxes is the basis for the effective functioning of the tax system in

order to ensure the completeness and timeliness of tax revenues to the budgets of all levels. That is why in the context of the dynamic changes of various tax instruments in the economy of most countries that are used by them in the process of tax administration, it is important to find out what factors have a decisive influence on the efficiency (effectiveness) of the tax administration system and the tax system as a whole.

The necessity of involving the study results published by international organizations and rating agencies for the purpose of this study is due to a number of factors. Among the most influential of them, in our opinion, are the differences that exist between national tax systems, in particular, in terms of tax classification; the inequality of statistical data of the countries of the European Union and the post-Soviet countries; the lack of tax authorities' monitoring of tax administration expenses (especially at the level of taxpayers and tax agents); mainly the occasional nature of open tax information in many post-Soviet countries, which does not allow us to make a conclusion about the efficiency of the tax system functioning and the administration of taxes in these countries. Therefore, the inclusion of tax indicators of international indices for the assessment of tax administration processes will allow them to make comparative analysis between countries (their groups) and to evaluate the efficiency (effectiveness) of the tax systems functioning and the administration of taxes on the basis of reliable and unbiased information.

In the previous studies [10] we found out that in order to assess the tax systems functioning and, in particular, tax administration efficiency at the level of individual countries, it would be useful to use the data published in the framework of the Index of Business Ease (Table 1).

The rating of the tax system, which is the result of the interaction of factors of the taxation process, each of which is given its place in the rating, is determined within the Index of ease of doing business.

According to this index, experts estimate countries by the following indicators: the number of tax payments per year "tax payments (number per year)"; Time required for the calculation and payment of taxes "time to comply (hours per year)"; Total Tax Rate (% of commercial profits), postfilling index [11] after reporting and payment.

In order to reflect the measure of factors influence (the number of tax payments, the time to comply, the total tax rate (as a percentage of a commercial profits) and

postfiling index) the resulting indicator – the rating of taxation – adequately, it is necessary to perform a certain analysis procedure. This procedure meets the needs of modern statistics and econometrics and is coherent to elements of correlation-regression analysis. At the first stage of the study, we formalize the problem – define the endogenous characteristic and exogenous parameters. The indicator of tax rating is chosen to be the resulting indicator (Y) and reveals the result of the factors interaction.

Table 1. Taxation process analysis by country groups in 2015 (the last round of meetings ended in June 2016)

Countries	Taxation rating, Y	Tax payments (number per year), X ₁	Time to comply (hours per year), X ₂	Total Tax Rate (% of commercial profits), X ₃	Postfiling index (0-100), X ₄
EU countries-15					
Austria	42	12	131	51,6	98,5
Belgium	66	11	161	58,7	88,3
UK	10	8	110	30,9	87,4
Netherlands	20	9	119	40,4	93,4
Greece	64	8	193	50,7	79,3
Denmark	7	10	130	25	92,6
Ireland	5	9	82	26	92,7
Spain	37	8	152	49	92,6
Italy	126	14	240	62	48,4
Luxembourg	16	23	55	20,8	89,9
Germany	48	9	218	48,9	97,5
Portugal	38	8	243	39,8	92,7
Finland	13	8	93	38,1	93,1
France	63	8	139	62,8	92,4
Sweden	28	6	122	49,1	90,8
Average	38,9	10,1	145,9	43,6	88,6
EU countries – new members					
Bulgaria	83	14	453	27	73,3
Estonia	21	8	84	48,7	98,6
Cyprus	34	28	127	24,7	91,5
Latvia	15	7	168,5	35,9	98,1
Lithuania	27	11	171	42,7	97,6
Malta	33	8	139	43,8	86
Poland	47	7	271	40,4	92,2
Romania	50	14	161	38,4	79,6
Slovakia	56	8	192	51,6	89,9
Slovenia	24	10	245	31	95
Hungary	77	11	277	46,5	75,8
Croatia	49	31	206	20,9	97,9
Czech Republic	53	8	234	50	94,3
Average	43,8	12,7	209,9	38,6	90,0
Post-Soviet countries (except the Baltic states)					
Azerbaijan	40	6	195	39,8	81
Belarus	99	7	176	54,8	50
Armenia	88	14	313	18,5	49,1
Georgia	22	5	270	16,4	87,2
Kazakhstan	60	7	178	29,2	49,1
Kyrgyzstan	148	51	225	29	36,9
Moldova	31	10	181	40,4	91,4
Russia	45	7	168	47,4	87,6
Tajikistan	140	12	258	65,2	41,8
Uzbekistan	138	46	192,5	38,1	47
Ukraine	84	5	355,5	51,9	79,3
Average	81,4	15,5	228,4	39,2	63,7

Compiled by the author based on [12].

Such choice is due to being the most actual representative of the taxation situation. Based on the economic logic of the research we choose the following explanatory variables for the analysis:

- X₁ – Tax payments (number per year);
- X₂ – Time to comply (hours per year);
- X₃ – Total Tax Rate (percentage of commercial profits);
- X₄ – Postfiling index.

It should be noted that considering the taxation rating to be the resulting indicator needs taking into account the interpretation of the analysis results (the inverse dependence is used – the largest value is assigned the value of rank 1).

The information base of the study is given in Table 1. Detailed analysis is illustrated by the example of a group of post-Soviet countries.

Applying the correlation-regression analysis, we take into account that its technology does not pretend to be an absolute reflection of all the aspects of the subject being studied. It is clear that all the factors influencing the resultant characteristic cannot be taken into account. As well as the linear structure of the model is not always able to take into account all the aspects. In spite of this, the proposed technology can be used at the initial stages of the study, and if necessary, enhanced by additional factors or a change in the structure of the model to the nonlinear.

We construct a linear multiple regression model. In this case, in the linear multiple regression equation, the factors must be significant and linearly independent, that is, there should be no multicollinearity, which worsens the quality of the model. Particular information for analysis is provided by correlation matrices (Table 2).

Table 2. Pair correlation coefficients

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	Y
X ₁	1	-0,11986	-0,18996	-0,58044	0,72003
X ₂		1	-0,11818	-0,00845	0,13958
X ₃			1	-0,04376	0,30735
X ₄				1	-0,85937
Y					1

Analyzing the matrix of pair coefficients, we can make some preliminary conclusions:

- The first and fourth factors have a close linear relationship with the resulting index ($r_{xy} \geq 0,72$), the second and third factors are linearly independent of the endogenous characteristics;
- Small values of the coefficients of the pair correlation between the factors indicate a lack of multicollinearity.

To confirm the absence of multicollinearity, the initial factors were tested according to the Farrar-Globet criterion.

Then we build an economic-mathematical model in the form of a linear multiple regression

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3 + a_4X_4, \tag{1}$$

where a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 – unknown parameters of the model that we find using the least squares method. We get the next model:

$$Y = 44,57 + 1,41 \cdot X_1 + 0,18 \cdot X_2 + 1,24 \cdot X_3 - 1,17 \cdot X_4 \tag{2}$$

Check the model for adequacy and accuracy. The regression equation and all its parameters are statistically significant. The model has significant approximation properties, as evidenced by the graph (Fig. 1), the

determination coefficient (99.7%), the average relative error of approximation is 5.97%.

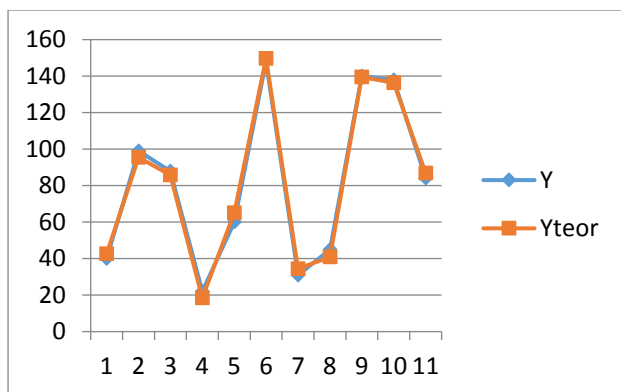

Fig.1 Schedule of actual (real) and theoretical (calculated) indicators of taxation rating for Post-Soviet countries

Here is an economic interpretation of the coefficients of multiple linear regression. With an increase in the number of tax payments per unit, the taxation rating is reduced by 1.41; an increase in the time of one hour leads to a deterioration of the rating by 0.18 positions; with an increase in the tax rate by 1%, the taxation rating is reduced by 1.24 points; an increase in the index of procedures after reporting and paying taxes per unit leads to an improvement in the tax rating of 1.17 positions. That is, if the first, second and third factors have a reverse effect on the resulting sign, then the fourth one has direct effect.

In order to assess the impact of these factors on the resultant characteristic, similar calculations were made for the groups of new EU member states and EU-15 countries.

The resulting regression equation for the new EU member states is:

$$Y = -5,79 + 2,16 \cdot X_1 + 0,18 \cdot X_2 + 1,72 \cdot X_3 - 0,9 \cdot X_4; \quad (3)$$

The average relative error of approximation is 7.43%. For the EU-15, the resulting regression equation is:

$$Y = 19,54 + 2,01 \cdot X_1 + 0,15 \cdot X_2 + 1,46 \cdot X_3 - 0,97 \cdot X_4; \quad (4)$$

The average relative error of approximation is about 18%

Comparing the influence of factors on the resultant characteristic of the three models, we can conclude:

- the second factor (time to comply) has the least impact on the rating of taxation. The value of the coefficient in the analyzed groups of countries varies within the range of 0.15-0.18;

- the first (the number of tax payments), the third (the total tax rate as a percentage of the company's commercial profit), and the fourth factor (postfiling index) have a significant impact on the outcome, but this impact differs across groups of countries.

In particular, comparing the results obtained by the analyzed groups of countries, it was found that for the new EU member states and the EU-15, the resultant indicator (rating of the tax system) is most affected by the number of tax payments (coefficients are respectively 2.16 and 2.01). Also, the total tax rate as a percentage of the company's commercial profit is a significant factor influencing them (coefficients equal respectively 1.72 and 1.46). The fourth factor has the relatively less influence - the postfiling index (the coefficients are respectively -0.9 and -0.97). At the same time, for the newly-acceded EU Member States, the influence of these factors (apart from the fourth) is not only decisive, but also significantly stronger compared to other groups. For the Post-Soviet countries, the influence of these factors is lower compared to other groups of countries, except the postfiling index (the coefficient has the highest value -1.17).

It can be explained by the significant changes in tax administration that have taken place in recent years in these countries and have been aimed not only to improve and simplify tax legislation, improve electronic payment of taxes, but also to reduce the number of tax payments, in particular as a result of the introduction of electronic forms statements, the nominal rates of budget-forming taxes (in particular, corporate income tax) with a simultaneous expansion of the tax base, as a result of the impact, significantly decreased in globalization and integration processes.

Conclusion. Comparing the factors influence the resultant characteristic of the three models, we can make the following statements:

- the second factor (time to comply) has the least impact on the tax rate. The indicator of the coefficient in the analyzed groups of countries varies within the range of 0.15-0.18;

- the first factor (the number of tax payments), the third (the total tax rate as a percentage of the commercial profit) and the fourth factor (postfiling index) have a significant effect on the result - the tax system rate (efficiency of the functioning of the tax system, in particular part of tax administration), but this effect differs across groups of countries;

- for the new EU member states and the EU-15, the number of tax payments is considered to cause the most significant effect, the total tax rate is also an influential factor and the fourth factor – the postfiling index - has a relatively lower impact. At the same time, for the new EU member states, the influence of these factors (apart from the fourth) is not only decisive, but also significantly stronger, compared with other groups. For Post-Soviet countries, the impact of these factors is lower compared to other groups of countries, except for the postfiling index.

REFERENCES

1. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.
2. Воронкова О. М. Посилення протидії ухиленню від оподаткування в системі податкового адміністрування / О. М. Воронкова // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2011. - № 2. - С. 42-52.
3. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография / [под. Ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, А.И. Крисоватого]. – К.: Кондор, 2011. – 352 с.
4. Калінеску Т. В. Адміністрування податків [текст] Навч. посіб. / Т. В. Калінеску, В. О. Корецька-Гармаш, В. В. Демидович – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 290 с.

5. Мельник В.М. Ретроспективний аналіз оподаткування та адміністрування податків / В.М. Мельник, Д.С. Степанова, // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. №5(7), С. 166-171.
6. Череп, А.В., & Олейникова, Л.Г. (2014) Налоговая политика администрирования с целью детенизации экономики Украины. *Ekonomika. Nauki. Przyrodnicze: pod redakcja Malgorzaty Borkowskiej: GS MEDIA, UL. Walbrzyska 9E. 52- 314 Wroclaw: Institut Ekonomiczno-Przyrodniczy MarGo z/s w Olesnicy*, 11-16..
7. Проскура К. Податкове адміністрування в Україні в пост кризовий період: ефективність та напрями модернізації : монографія / К.П. Проскура. – К. : Вид-во ТОВ "Емкон", 2014. – 376 с.
8. Швабій К.І. Методологічні основи дослідження ефективності функціонування системи адміністрування податків / К.І. Швабій, Ю.Д. Гусак // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), 2011. - №4(55). – С. 104-112.
9. Keen, M., Slemrod, J. (2017, August). Optimal tax administration. *Journal of Public Economics*, 152, 133-142. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2017.04.006>
10. Рудь О. Оцінювання ефективності податкового адміністрування у системі міжнародних індексів та рейтингів / О. Рудь, О. Снитюк // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2014. - Вип. 36(2.1). - С. 83-93.
11. DOING BUSINESS Paying Taxes Methodology. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Paying-Taxes>
12. DOING BUSINESS Measuring Business Regulations. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/rankings>

REFERENCES

1. Tax policy of Ukraine: state, problems and prospects: monograph / Melnyk, P.V., Taranhul, L.L., & Varnalii, Z.S. [Etc.]; for ed.Varnalii, Z.S. . – K.: Knowledge of Ukraine, 2008. – 675 с.
2. Voronkova, O.M. Strengthening anti-tax evasion in the system of tax administration. / Voronkova, O.M. // Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine. - 2011. - № 2. - P. 42-52.
3. Reforming tax systems. Theory, methodology and practice: monograph / [under Ed. Majburov, I.A., Ivanov, Ju.B., & Krisovatyj, A.I.]. – K.: Condor, 2011. – 352 p.
4. Kalinesku, T.V. Administration of taxes. Teaching manual / Kalinesku, TV, Koretska-Harmash, VO, & Demydovych, VV – K.: « Center for Educational Literature », 2013. – 290 p.
5. Melnyk, VM Retrospective analysis of taxation and tax administration / Melnyk, VM, & Stepanova, DS., // Scientific Herald of Kherson State University. - 2014. №5(7), С. 166-171.
6. Cherep, A.V., & Olejnikova, L.G. (2014) Tax policy of administration for the purpose of detenizatsii economy of Ukraine. *Economics. Science. Natural: Edited by Malgorzata Borkowskiej: GS MEDIA, UL. Walbrzyska 9E. 52- 314 Wroclaw: Institut Economics and Natural Sciences MarGo z/s w Olesnicy*, 11-16..
7. Proskura, KP. Tax administration in Ukraine in the post-crisis period: efficiency and directions of modernization : monograph / Proskura, KP.. – K. : Publishing House "Emkon" Ltd. 2014. – 376 с.
8. Shvabii, K.I. Methodological bases for the study of the efficiency of the functioning of the tax administration system / Shvabii, K.I., & Husak, Yu.D. // Scientific Herald of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law), 2011. - №4(55). – С. 104-112.
10. Rud O. Evaluation of the efficiency of tax administration in the system of international indexes and ratings / O. Rud, O. Snytiuk, // Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. - 2014. - Issue. 36(2.1). - P. 83-93.

Моделирование факторов администрирования налогов: международная оценка

О. В. Рудь

Аннотация. В статье построены экономико-математические модели, позволяющие установить взаимосвязь между факторами процесса налогообложения и результирующим показателем - рейтингом национальных налоговых систем на примере стран Европейского Союза и постсоветского пространства. На основе построенных моделей выяснены основные факторы обеспечения эффективности (результативности) систем администрирования налогов стран Европейского Союза и постсоветского пространства.

Ключевые слова: факторы администрирования налогов, международные индексы, рейтинг налоговых систем, экономико-математическая модель, эффективность налогового администрирования.

On the Issues of Enhancing Tax Control Efficiency in the Republic of Armenia

K. S. Sargsyan

M. Kotanyan Institute of Economics of the RA National Academy of Sciences, Yerevan Republic of Armenia
Corresponding author. E-mail: kssargsyan@yahoo.com

Paper received 15.07.17; Accepted for publication 20.07.17.

Abstract. Tax control is a special activity of the state to substantiate the tax legislation, assess the state of the tax system and ensure legality in the field of taxation. One of the most basic and most effective ways of tax control is the tax examination, which enables the tax authority to simultaneously solve a number of problems, including detection of tax legislation violations and prevention of tax offenses. The analysis shows, that to improve the efficiency of tax control in the Republic of Armenia, a unified, transparent and simplified system of tax examination planning and taxpayers' risk assessment should be established. The latter will promote the tax discipline, ensure taxpayers' protection from unlawful actions of tax authorities. By and large, the system will ensure more convenient procedures and conditions for tax accounting and payments. The article deals with the issues on enhancing tax control efficiency in the Republic of Armenia.

Keywords: *Tax Control Mechanisms, Taxpayer Risk Assessment.*

Introduction. Tax policy reforms in the Republic of Armenia, including the issues concerning the reduction of the tax burden on business entities, the increase of the tax collection level and the improvement of tax administration, are largely dependent on the availability of effective tax control mechanisms.

Tax control involves a set of aims among them:

- ensuring legality,
- prevention of disciplinary offenses,
- disclosure of causes and conditions contributing to the committing of offenses,
- the enforcement of state coercion measures against perpetrators and etc.

In other words, tax control identifies to what extent the state and local self-governing bodies, state officials involved, and citizens' actions are in line with the legal norms [12]. Naturally, tax control is state-owned in its content, as it is implemented on behalf of the state with the exercise of state administration powers [1]. As is evident, in the theory of economics, there exist different views on tax control. Part of the experts hold the opinion that tax control represents a system aimed to research the financial and economic functioning of the taxpayer, which is oriented towards "optimization" of the qualitative process of tax compliance requirements [9]. Others suggest that the tax authority is endowed with the power of exercising control, which is perceived as a method of management (aimed at guaranteeing compliance with the tax law) exercised by the mentioned state authority [3]. In modern literature, we may also encounter quite specific interpretation for tax control, the content of which includes tax supervision. According to A. Bryzgalin, in a market economy, tax control grows into a special activity of state bodies, which is directly connected with the implementation of a specific function of the state [2]. According to G. Kleven, tax control, in particular, the conduct of examinations of taxpayers, is aimed at identifying the presence of cases of tax evasion, which ultimately leads to the reduction of cases of tax evasion [5]. According to B. Torgler, most of the research and empirical data on tax control is based on individual reports of taxpayers, surveys and laboratory analysis, therefore, the facts of tax control of companies are rather limited [14]. This opinion actually justifies the tax authority's implementation of tax examinations for taxpayers.

According to many experts, the tax control according to the legislation includes the following components [11]:

1. Prevention of cases of tax evasion;
2. Tax optimization.

It should also be noted that tax control is not limited to guaranteeing compliance with tax legislation, it also aims to ensure the appropriateness of the activities of state authorities in the implementation of tax policy.

In general, the essence of tax control in economics is viewed in broad and narrow terms. In broad terms, tax control is viewed as a universal means of state regulation aimed at implementing effective state financial policy and ensuring the protection of state and local fiscal interests. According to some experts, the concept of "tax control" broadly covers all spheres of activity of the authorized bodies (official registration of taxpayers, tax accounting, tax inspections, etc.) [8]. According to another existing point of view, tax control in a broad sense represents the maintenance of state-controlled tax legislation by tax-legal participants, at all stages of the taxation process, and the collection of taxes and other mandatory payments, up to the termination of tax liabilities [7]. In our view, tax control in a broad sense should involve the activities of the state, represented by authorized bodies, aimed at the maintenance of legislation in tax and tax collection and the regulation of tax legal relations among all tax participants according to the legislation.

In a narrower sense, tax control is often characterized as the state control over the relevant state bodies, the legitimacy of the registration and payment of taxes and other mandatory payments, also the implementation of direct inspections by the competent authorities [8]. According to another view, tax supervision in the narrow sense is the managerial activity of state authorized bodies in respect of legitimacy of registration and payment by taxpayers [7]. In our opinion, tax control is a process of detection of additional tax liabilities during tax inspections, as well as detection and prevention of offenses by tax authorities, taxpayers and tax offenses, as well as tax inspections.

In the tax control system, particular attention is given to the principles of tax control which reflect not only the relationship of the control nature, but also the regularities and interrelations that are of particular importance for the organization and functioning of that system. Below are the following that are more fundamental (Table 1).

It should be noted, that the principles of tax control are the guidelines of the tax system, state tax policy and tax legislation that allow to determine how well they correspond to the basics and principles of the state taxing activities.

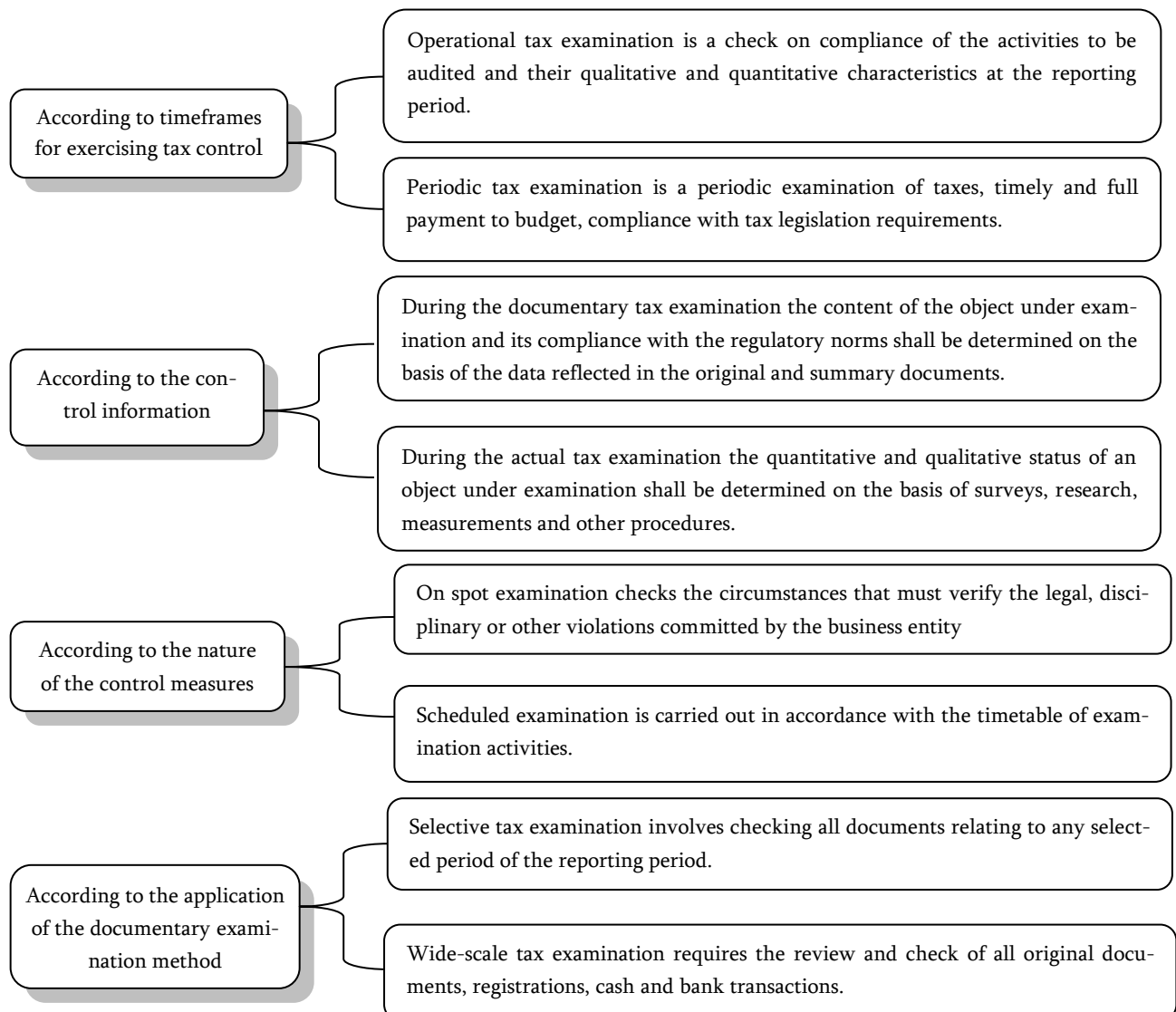
Thus, tax control is a special activity of the state to substantiate the tax legislation, assess the state of the tax system and ensure legality in the field of taxation.

Table 1. The Basic Principles of Tax Control

principle	Content
The principle of legality	The general requirement of this principle is to ensure the correct, clear and uniform preservation and enforcement of legal acts regulating tax legal relations, the implementation of social, economic, political and legal interrelated issues in the law-making and law enforcement activities of the state. The fulfillment of these requirements is reflected in the formation of effective tax system, elaboration and adoption of effective tax legislation.
The principle of independence	This principle is conditioned by the financial independence of the supervisory authority, with the exclusion of the organizational subordination of another state body in the area of this activity, also by the establishment of equality of interaction in the field of cooperation with international or other state bodies. The principle involves as well autonomy in the planning control program and respective activities.
The principle of publicity	One of the main conditions of this principle is the reliability of tax control results and their publicity, which, in its turn, is a subject of public control.
The principle of separation of powers of tax inspectors	The latter requires clear division of powers between the authorities of the state and the local self-governing bodies.
The principle of planning	The latter requires that all control measures should be pre-programmed and should be based on a single and complete system of tax legal acts.
The principle of effectiveness of tax control	The latter implies that the issues under control should be implemented with minimal state expenditure and at the same time ensure clear and unconditional enforcement of tax legislation requirements.
The principle of inevitability of punishment	The latter implies that any tax evasion attempts by the taxpayer will be revealed and will result in adequate sanctions.
The principle of the presumption of innocence	The latter implies that the taxpayer is considered innocent in cases of non-payment of taxes and concealing them as long as his guilt has not been proved [4]

Classification and Peculiarities of Tax Examinations, its forms and methods. The most basic and most effective way of tax control is tax examination, as a result of which the tax authority simultaneously solves a number of problems, including detection of cases of violations of tax legislation and prevention of tax offenses. The tax examination is a

form of taxing control and procedure of state competent authorities activities concerning right and timely calculation and payment of taxes [6]. If we try to classify the forms of tax examination according to the specific criteria, the latter can be represented in a following way:

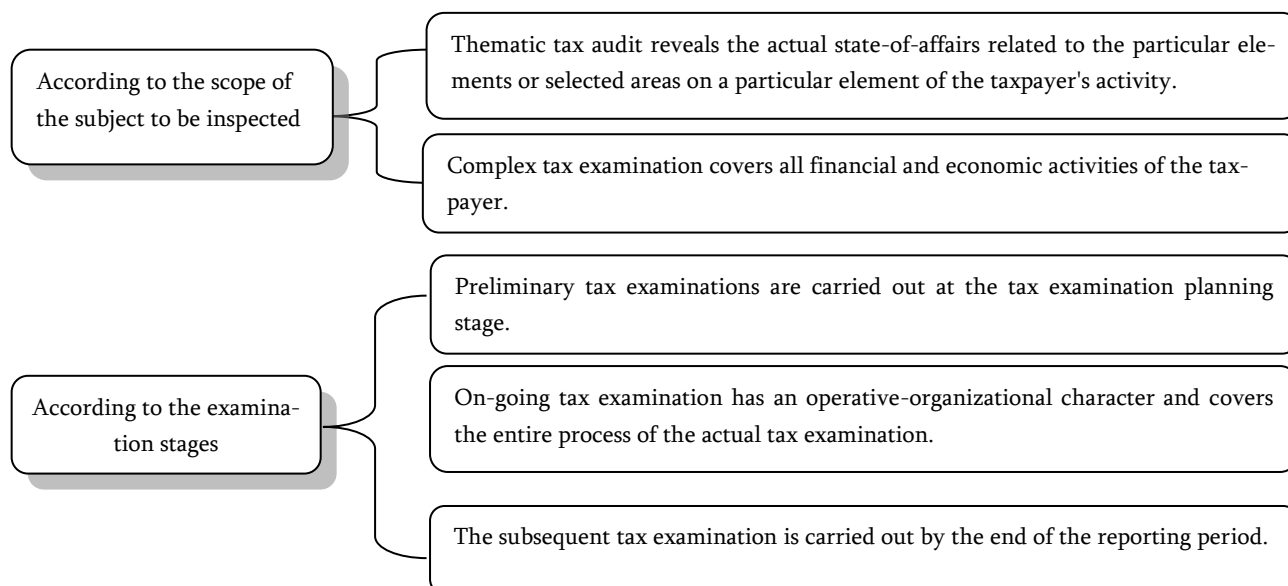

Chart 1. Classification of the forms of tax examinations [10]

In the current tax administration practice, it is important to apply such methods as: formal; logical and arithmetic check of documents; normative (legal) evaluation and cross-check of documents for economic functions; balance method; comparison; as well as the application of methodological (technical) techniques of the economic analysis. Studying the forms and methods of tax examination, we can state the fact that the latter are not exhaustive, having a complementary nature, dynamic development, constant tendency for improvement. In addition, the disclosure and justification of the principles, methods and forms of tax examinations are important in terms of clarifying the administrative activities of managerial bodies and establishing responsibility for the results of the examination. Currently, to improve the efficiency of tax examinations in the Republic of Armenia, a unified, transparent and simplified system of tax examination planning and taxpayer risk assessment should be established. This approach will promote discipline among taxpayers, ensure taxpayer protection from unlawful actions of tax authorities, as well as ensure more convenient procedures and conditions for tax registration and payment.

The Present Issues on Tax Control in the Republic of Armenia. In the Republic of Armenia, the existence and the proper application of the legislative framework regulating the implementation of examination is crucial, therefore, since 2000, the RA Law on Organizing and Conducting tax examinations has been in force for 17 years, which regulates relations connected with the organization and exercise of inspections and studies of business entities, as well as defines the common procedure for their implementation. This law provides for two mechanisms of control and supervision: investigation and verification [13].

The risk-based methodology and risk-setting criteria for tax service have undergone changes in 2011, and according to these amendments, the inspections conditioned by risk of the entity under examination are conducted at the following frequency:

- for high risk entities, not more than once in 1 year,
- for average risk entities - not more than once in 3 years;
- Low risk entities - not more than once in 5 years [13].

It should be noted that there are some deficiencies in the RA Law on Organizing and Conducting tax examinations, in particular, it contains duplications of functions of the inspection bodies, gaps and shortcomings in the process of regula-

tion. Moreover, the tax examinations are not public so as to be predictable for business entities. Moreover, the latter generally do not have an idea or have a very limited understanding of both the inspection bodies and their rights and obligations. Often, the scope of authority of the inspection officer and the objectives of the inspection are unclear. Therefore, in order to correct these shortcomings, it is necessary to carry out some reforms in the activities of the inspection bodies in such a way as to avoid frequent and inappropriate inspections, non-transparent processes, to minimize administrative corruption, and so on.

Changes in Armenia's economic relations, as well as integration of Armenia's economy into regional structures and the global economy, require an adequate tax policy, an efficient, fair and sustainable tax system, including specification of tax authorities' oversight functions and their transparency. In this regard, at present the Republic of Armenia needs to formulate a new tax examination planning system based on the following principles:

1. Validation of the object being checked by using clear criteria for risk assessment.
2. Timely and objective response to possible cases of tax offenses, as well as proportionate sanctions against offenders.
3. Establishment of bilateral responsibility for both the tax authority and taxpayer.

In the tax examination plan, those taxpayers who are known to the authorities for cases of tax evasion or tax incentives schemes are to be listed first. The same may apply to the cases when the analysis of the taxpayer's financial-economic activity is evidence of the alleged tax offenses.

In other cases, the tax authority should be guided by clear criteria for assessing the level of taxpayers' risk level, which will enable:

1. To ensure the validity of the choice of taxpayers to be examined, excluding the interests of taxpayers who perform their tax liabilities to the state budget in good faith.
2. To identify the most probable "risk zones" by tax authorities, which will allow a timely and adequate response to possible cases of tax offenses by defining adequate control measures in that direction.
3. For tax payers to evaluate the risk level of their business from the point of view of the possible use of tax control measures.

4. To promote taxpayers' law-abiding behavior in the field of tax accounting and collection by raising their literacy and discipline.

Ways of Enhancing Efficiency of Tax Examination in the Republic of Armenia. Taking into account the importance and urgency of the issue of improving the efficiency of tax examinations in Armenia and reviewing the taxpayers' risk assessment criteria, for tax examinations we find it appropriate to set the following criteria for taxpayers' risk assessment by the tax authority:

1. Significant deviation of the tax burden of the taxpayer from the average level of tax burden on other businesses operating in that specific economic sector (or economic activity).

2. Substantial deviation of the level of profitability of the taxpayer from the average level of profitability of that specific economic sector (or economic activity) according to the data reflected in the accounting documents (according to official statistical data).

3. Reflection of losses in accounting and tax reports of several tax reporting periods.

4. Reflection of such costs in tax reports that are most closely related to the income of the taxpayer during the reporting period.

5. Reflection of tax deductions in large sums in tax reports presented for several reporting periods.

6. Excessive growth rates of goods (works, services) sales in several tax reporting periods in comparison with the growth of earnings in the same period.

7. Payment of salaries by the taxpayer that are significantly lower than the average salary paid in that specific economic activity.

8. Approximation of taxpayers' economic turnover scale in several reporting periods to the threshold defined by the RA Law on Turnover Tax, in case of exceeding the latter, the taxpayer moves to overall taxation area, becoming VAT and tax payer.

9. Financial and economic activities carried out through the chain of mediators or resellers. without a reasonable

economic justification.

10. Failure to present substantiated clarifications to tax authorities in case of disclosure of inconsistencies in economic performance indicators.

11. Multiple changes of the place of tax registration (removal from one tax authority and registration in another territorial tax authority).

12. Implementation of financial-economic activities with high tax risks (non-submission of reports, multiple cases of delays, presence of numerous arithmetic errors in reports, etc.).

If any of the aforementioned criteria is available, the taxpayer's activities will be considered risky, which will serve as a basis for tax examinations.

It is also important to note that in determining the taxpayer risk assessment criteria, it is a prerequisite to ensure publicity, which will enable taxpayers to be fully aware of the reasons for tax examinations as well as reduce their risk and maximize their compliance with the RA tax legislation requirements.

Conclusions. As a result of the research, the following main directions of development of the tax control sphere in the Republic of Armenia were revealed:

- Implementation of a new tax examination planning system based on using clear criteria for taxpayers risk assessment,

- Introduction of effective mechanisms for comparing tax liabilities of taxpayers and their expenses;

- Coordination of work of government departments in the sphere of tax collection;

- Increasing the sense of duty among the society regarding the timely and lawful payment of taxes;

- Improvement of tax payment conditions for lawful taxpayers.

Thus, improving the effectiveness of tax control in the Republic of Armenia will help improve the activities of tax authorities, reduce tax violations, increase tax revenues of the state budget, create a favorable business environment and develop the country's economy.

REFERENCES

1. Apiryan N. Petrosyan A. Legal State and Legality .2001, pp. 104-105, 128-130 .
2. Bryzgalin A. "Taxes and tax law". M. Analitika - Press, 1997, p. 409
3. Gureev V.I. "Russian Tax Law". M. Economy, 1997, pp. 196-198.
4. Khimicheva N.I. Financial Right / M.: INFRA-M, 2012, p. 124.
5. Kleven et al., 2011, H.J. Kleven, M.B. Knudsen, C.T. Kreiner, S.Pedersen, E. Saez, Unwilling or unable to cheat? Evidence from a tax audit experiment in Denmark, *Econometrica*, 79 (2011), pp. 651-692.
6. Krokhnina U.A. The Tax Law, M.:Urait 2015, p.197
7. Lapina M.A. Administrative jurisdiction of tax authorities / M.: RSTA, Ministry of Finance of Russia, 2012, pp. 19-20
8. Nesterov G.G. Development of mechanisms of tax control in the system of economic security: The Abstract of Post Doc. Dissertation, M., p.17
9. Porollo E.V. Tax control: principles and methods of conducting. Moscow: Gardarika, 1996, p.7-9.
10. Sargsyan K. Kyureghyan A. Tax Control Principles: Forms and methods. "Current problems of social and economic development in the Republic of Armenia" -Yerevan, "Science" 2017 page156-161
11. Schwedhelm, Tax Compliance – Mehr als ein Trend?, *AnwBl* 2/2009, S. 90 ff., S. 90; vgl. auch Künstler/Seidel, in: Wecker/van Laak, Compliance in der Unternehmerpraxis, 2. Aufl. Köln 2009, S. 244 f.
12. Tikhomirov Yu. A. " Course on administrator rights. Rab. 2005, p. 514-520:
13. "The law on organization and conduction of examinations in RA" The Act of RA, 17.05.2000, The official bulletin of RA, 2000.06.23/14(112)
14. Torgler B. Speaking to the theorists and searching for facts: tax morale and tax compliance in experiments, *J. Econ. Surv.*, 16 (2002), pp. 657-683, Alm and McClellan, 2012 , J. Alm, C. McClellan Tax morale and tax compliance from a firm's perspective, *Kyklos*,65 (2012),pp. 1-17.

On the Issues of Enhancing Tax Control Efficiency in the Republic of Armenia

K. S. Sargsyan

Abstract. Tax control is a special activity of the state to substantiate the tax legislation, assess the state of the tax system and ensure legality in the field of taxation. One of the most basic and most effective ways of tax control is the tax examination, which enables the tax authority to simultaneously solve a number of problems, including detection of tax legislation violations and prevention of tax offenses. The analysis shows, that to improve the efficiency of tax control in the Republic of Armenia, a unified, transparent and simplified system of tax examination planning and taxpayers' risk assessment should be established. The latter will promote the tax discipline, ensure taxpayers' protection from unlawful actions of tax authorities. By and large, the system will ensure more convenient procedures and conditions for tax accounting and payments. The articles deals with the issues on enhancing tax control efficiency in the Republic of Armenia.

Keywords: Tax Control Mechanisms, Taxpayer Risk Assessment.

Державне регулювання лісових господарств в контексті управління їх платоспроможністю

Л. В. Винятинська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Paper received 27.06.17; Accepted for publication 05.07.17.

Анотація. Стаття присвячена державному регулюванню лісових господарств використовуючи результати статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств, що дозволить не лише уникнути значних збитків на підприємствах державної форми власності, але і їх банкрутства у майбутньому періоді. Оскільки значна кількість функцій покладених на лісові господарства згідно законодавства фінансується з боку держави за виконані роботи, тому оперативне втручання є необхідною умовою вдалого функціонування.

Ключові слова: державне регулювання, платоспроможність, лісові господарства, статистичний аналіз, управлінські рішення.

Постановка проблеми. В умовах стрімких змін та перетворень в країні, сучасним суб'єктам господарювання необхідно встигнути відреагувати та у своїй діяльності врахувати жорсткі умови функціонування ринку. Лісові господарства, як суб'єкти господарювання державної форми власності потребують як оперативного, так і стратегічного управління. Основою інформаційної бази є статистична інформація, яка слугує достатньо вичерпним джерелом для статистичного аналізу платоспроможності. Звичайно, для лісових господарств фінансова звітність, є внутрішнім джерелом, яке дає достовірну, оперативну та своєчасну інформацію. Поряд з тим, в сучасних умовах господарювання неможливо існувати ізольовано й не враховувати інтенсивні зміни у суспільстві та інформацію про них. Саме тому, необхідно враховувати у фінансово-господарській діяльності лісових господарств статистичну інформацію, яка дає загальне і при потребі конкретне із зовнішнього середовища (головні чинники та розмір їх впливу)

Аналіз літератури. Зі створенням теорії інформації, сталих положень та інтенсивності посилення на неї часом трапляються в працях найрізноманітніших науковців, а саме: М.М. Бойка, В.П. Мікловди, Р.М. Моторіна, М.Ю. Потапової, Е.Ю. Чекотоського, М.І. Долішного, О.І. Фурдичка, М.О. Данилюка та інших науковців. Незважаючи на те, що розкриття даної проблеми присвячено чимало робіт вітчизняних вчених, проте оптимізація вирішення даної питання, яке в подальшому забезпечить належний рівень державного регулювання фінансовими ресурсами та платоспроможністю лісових господарств, повністю не розкрито.

Метою статті є дослідження й обґрунтування системи державного регулювання лісовими господарствами, їх функцій та завдань, а також розкриття інформаційного фонду для регулювання платоспроможності лісових господарств на перспективу.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах інтенсивності розвитку країни збереження та розвиток лісового фонду України, формування національної еколого-економічної мережі є першочерговими завданнями лісових господарств як державної, так і приватної форми власності. Поряд з тим, для забезпечення зазначеного необхідні грошові кошти (фінансові інвестиції), які дали б змогу лісовим господарствам державної форми власності вчасно виконувати свої безпосередньо поставлені обов'язки згідно законодавства та ефективно функціонувати в умовах ринку.

Становлення нових економічних відносин в державі, поява комплексу екологічних, економічних і соціальних проблем потребує відповідних змін у організації лісового господарства України та переходу на схвалені міжна-

родною практикою принципи сталого розвитку, підвищення ефективності лісоуправління, багатогалузевого використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу, а також збільшення лісистості до оптимального рівня. Недосконаліми вважаються теоретико-методологічні засади розвитку лісового сектору економіки та організаційно-економічні, екологічні і правові механізми.

В цілому, лісова промисловість – одна з найстаріших галузей, що функціонує на території України та займається заготівлею, механічною обробкою й хімічною переробкою деревини, виробляє конструкційні матеріали та інше.

В теперішній час частка лісової промисловості в усьому промисловому комплексі України досить низька (у 2016 році становить 3,31 % [2]), галузь не задовольняє в повній мірі потреб національної економіки і населення в багатьох важливих видах продукції. Це пов'язано, насамперед, з обмеженою сировинною базою: невисока лісистість (переважання лісів з обмеженим експлуатаційним значенням, невеликі заготівлі лісу. Потреби галузі покриваються за рахунок власних ресурсів лише на третину, решта деревини завозиться із за кордону.

Лісова промисловість – одна з найстаріших галузей, що функціонує на території України та займається заготівлею, механічною обробкою й хімічною переробкою деревини, виробляє конструкційні матеріали.

Таким чином, лісовий комплекс України – це сукупність підприємств, переважно державної форми власності, пов'язаних з вирощуванням і переробкою (до одержання кінцевої продукції) лісової сировини. До складу лісопромислового комплексу входять:

- лісове господарство;
- лісозаготівельна промисловість;
- галузі лісової промисловості по механічній і хіміко-механічній (лісопильна, фанерна, сірникова, виробництво дерев'яних будівельних деталей і будинків, дерево-стружкових і деревоволокнистих плит, меблів), хімічній (лісохімічна, целюлозно-паперова промисловість) переробці деревини;
- гідролізна і дубильно-екстракційна промисловість, обслуговуючі виробництва (виробництво і ремонт машин та устаткування);
- заводи по виготовленню предметів праці для окремих галузей, підприємства матеріально-технічного постачання;
- заклади невиробничого обслуговування (підготовка кадрів, науково-дослідна і проектно-конструкторська діяльність) [1,7].

Лісопромисловий комплекс України потрібно визначати як сукупність інституційних одиниць:

- лісове та мисливське господарство;
- підприємства, що займаються лісозаготівельною діяльністю;
- підприємства, що займаються механічною, хіміко-механічною, хімічною переробкою деревини;
- підприємства, що займаються гідролізною і дубильно-екстракційною діяльністю;
- підприємства, що займаються виробничим та невикористаним обслуговуванням.

Слід зазначити, що зв'язки між галузями лісопромислового комплексу досить сильні, оскільки стан кожної з них істотно впливає на динаміку розвитку інших. Так, лісова промисловість має тісний зв'язок з лісовими господарствами. Лісозаготівельні підприємства є головними споживачами продукції лісового господарства – деревного запасу, який включається у виробничий обіг шляхом вирубки частини смуглих насаджень і вивезення заготовлених круглих лісоматеріалів у пункти споживання (переробки).

Основою розвитку лісопромислового комплексу України є лісові господарства, які вивчають, ведуть облік і проводять роботу щодо збереження лісів, посилює їхні корисні природні властивості, забезпечує розширене відтворення та поліпшення їхньої якості, підвищення продуктивності, а також сприяє раціональному використанню земельного лісового фонду і невиснажливому користуванню лісом для забезпечення потреб у деревині та іншій лісовій продукції.

Основою розвитку лісопромислового комплексу України є лісові господарства, які вивчають, ведуть облік і проводять роботу щодо збереження лісів, посилює їхні корисні природні властивості, забезпечує розширене відтворення та поліпшення їхньої якості, підвищення продуктивності, а також сприяє раціональному використанню земельного лісового фонду і невиснажливому користуванню лісом для забезпечення потреб у деревині та іншій лісовій продукції.

На даний час, Україна – це держава, яка насичена лісовими ресурсами, що приймає активну участь в збереженні, правильному використанні та захисті лісів. Державний орган, що регулює діяльність лісових господарств в незалежній Україні – Державне агентство лісових ресурсів України (далі ДАЛРУ) [2, 3]. ДАЛРУ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

В цілому, слід зазначити, що загальна територія України становить 60184,8 тис. га., в тому числі площа лісового фонду країни становить 9509,8 тис. га., тобто лісистість території становить 15,8 % [2]. На території України розміщено 294 діючих лісомисливських господарств, що підпорядковані ДАЛРУ.

Діяльність ДАЛРУ та його підвідомчих підприємств спрямована на збереження лісів, нарощування їх ресурсного потенціалу, посилення державної лісової служби, недопущення розвитку процесів споживацького ставлення до лісів [2]. На балансі лісогосподарських підприємств залишається значна кількість об'єктів соціальної сфери. Лісові підприємства, розташовані, як правило, у невеликих селах та селищах, є основними роботодавцями у місцях, де людям важко знайти іншу роботу.

З Державного бюджету України на фінансування лісового господарства виділяється недостатньо коштів, які

використовуються неефективно. В останні роки в умовах недостатнього державного фінансування практично на 80,0 % витрат на ведення лісового господарства покривається за рахунок власних грошових коштів підприємства [4]. Слід зазначити, що недолік державної фінансової підтримки лісового господарства в Україні полягає у тому, що грошові кошти з Державного бюджету розподіляються між лісокористувачами без урахування пріоритетності окремих видів робіт для відтворення і використання лісових ресурсів. У зв'язку з цим, варто систематично збирати інформацію, проводити аналіз та оцінку рівня платоспроможності лісових господарств, а також виконувати законодавчо затверджений порядок фінансування лісового господарства для запобігання неефективному використанню коштів Державного бюджету.

В останні роки в умовах недостатнього фінансування з боку державного фінансування на ведення лісового господарства покривається за рахунок власних коштів підприємства [1, 6]. Слід зазначити, що недолік державної фінансової підтримки лісового господарства в Україні полягає у тому, що кошти з Державного бюджету розподіляються між лісокористувачами без урахування пріоритетності окремих видів робіт для відтворення і використання лісових ресурсів.

За даними ДАЛРУ, загальна сума податків з державних лісогосподарських підприємств перевищує кошти, що виділяються з Державного бюджету на фінансування лісового господарства. Таким чином, враховуючи позитивні економічні, соціальні та екологічні ефекти від суспільних функцій лісів та інтенсивну вирубку лісів у минулому. Лісове господарство сприяє економічному, екологічному і соціальному розвитку України, не є тягарем для національної економіки, незважаючи на недосконалість лісового менеджменту, економічного механізму та лісової політики.

За даними ДАЛРУ [1], загальна сума податків з державних лісогосподарських підприємств перевищує кошти, що виділяються з Державного бюджету на фінансування лісового господарства. Таким чином, враховуючи позитивні економічні, соціальні та екологічні ефекти від суспільних функцій лісів та інтенсивну вирубку лісів у минулому, можна зробити висновок про високу ефективність лісокористування. Лісове господарство сприяє економічному, екологічному і соціальному розвитку України, не є тягарем для національної економіки, незважаючи на недосконалість лісового менеджменту, економічного механізму та лісової політики.

В умовах ринку, для збільшення надходження власних грошових коштів механізми управління повинні бути переорієнтовані на економічні методи господарювання. Для цього необхідно вивчити та визначити можливі джерела надходження власних коштів та їх роль у фінансуванні лісового господарства. З метою оздоровлення фінансового стану державних лісових підприємств, необхідно переглянути джерело фінансування лісогосподарських заходів, зменшення таксової вартості на деревину на пні, зміни режиму оподаткування, внесення окремих змін та доповнень до Лісового кодексу України та інших нормативних документів направлених на покращення використання лісосировинних ресурсів та забезпечення ними вітчизняних виробників.

Статистичний аналіз та оцінка рівня платоспроможності лісових господарств дає можливість визначити спроможності розраховуватися із боргами за певний

проміжок часу. Поряд з тим, у зв'язку з відсутністю достовірної інформації про доходи, оподаткування та фінансування лісового господарства, не можна зробити глибокий порівняльний аналіз державної підтримки лісовирощування в європейських країнах, порівняти її з ситуацією в Україні. Найважливіша статистична інформація дасть змогу уявити не лише масштаби такої підтримки, але і основні проблеми – боргові зобов'язання, що виникають у діяльності лісових господарств.

У час змін і переходу до централізованого постачання та побудови ринкових відносин у лісовому господарстві статистичний аналіз стає важливим елементом у прийнятті управлінських рішень та державному регулюванні галузю. Суттєві вимоги виживання на ринку порівняно з низькими цінами на заготівлю деревини, змінили погляди на ліс як екологічний фонд. Фінансові вкладення та ризик неповернення інвестицій у лісове господарство досить високий, наприклад через можливість недостатньої захищеності права власності або лісових пожеж.

На даний час, враховуючи жорсткі умови функціонування ринку лісові господарства потребують як оперативного, так і стратегічного управління з боку державних органів, яке можливе лише при отриманні достовірної та своєчасної інформації. Статистичний аналіз платоспроможності лісових господарств забезпечить необхідною статистичною інформацією ДАЛРУ та його структурні підрозділи.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, лісова галузь України має зберегти пріоритети свого розвитку, як збереження та розширення відтворення лісів, раціональне невиснажливе лісокористування, збереження наукової школи українського лісництва, розвиток та впровадження новітніх технологій лісозаготівель та лісопереробки, розширення заповідних і рекреаційних територій. Лісові господарства виступають головним державним представником лісової галузі, є її основою і повинні виконувати свої функції у майбутньому. Поряд з тим фінансування лісових господарств з державного бюджету не вистачає в повному обсязі на виконання цих функцій і тому лісовим господарствам, в умовах ринку необхідно переходити до самофінансування, забезпечення себе достатнім обсягом коштів, для функціонування в конкурентному середовищі та ведення ефективної діяльності.

Для сталого державного управління лісовими господарствами та виконання міжнародних зобов'язань у галузі лісового господарства й охорони природи в сучасних умовах потрібно враховувати національні особливості ведення лісового господарства та позитивні надбання попередніх періодів. Уникнути помилок під час удосконалення професійної системи управління державними лісовими господарствами можливо, лише аналізуючи недоліки попередніх поколінь і причини їх виникнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державне агентство лісових ресурсів України/Офіційний сайт [Е. ресурс]/Режим доступу - <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/>. - 2017.
2. Державний комітет статистики України / Офіційний сайт [Е. ресурс]/Режим доступу - <http://www.zakon.rada.gov.ua>. - 2017.
3. Лісове господарство України [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/22363>.
4. Моторин Р.М. Облік операцій з нефінансовими активами сектора державного управління в національних рахунках України згідно міжнародних стандартів / Р.М Моторин, Т.М. Моторина // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – К., 2015. – № 5-6. – С. 127 – 133.
5. Потапова М.Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення статисти-

- чного аналізу платоспроможності лісових господарств в умовах нестабільного ринкового середовища [Е. ресурс] / М.Ю.Потапова // Глобальні та національні проблеми економіки: Зб. наук. праць – Миколаїв, 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-2-2014>
6. Шост І. М. Напрямки статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств [Е. ресурс] / І.М Шост, Л.В. Винятинська // Ефективна економіка. – К., 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3440>.
7. Черничук Л.В. Статистичне дослідження платоспроможності підприємств: монографія / Л.В. Черничук, Л.В. Винятинська. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 221 с.

REFERENCES

1. Derzhavne ahentstvo lisovykh resursiv Ukrainy (2017) Ofitsijnyj sayt , available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy (2017) Ofitsijnyj sayt, available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Lisove gospodarstvo Ukrainy (2017) Ofitsijnyj sayt, available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Motoryn, R.M. and Motoryna, T. M. (2015) "Oblik operatsii z nefinansovymy aktyvamy sektora derzhavnogo upravlinnia v natsionalnykh rakhunkakh Ukrainy zghidno mizhnarodnykh standartiv" *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 5-6, pp. 127 – 133.

5. Potapova, M.Iu. (2014) "Informatsiino-analitychne zabezpechennia statystychnoho analizu platospromozhnosti lisovykh gospodarstv v umovakh nestabilnogo rynkovoho seredovyscha" *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky: Zb. nauk. Prats*, [Online], vol.2. available at: <http://global-national.in.ua/issue-2-2014>
6. Shost, I. M. and Vyniatynska, L.V. (2014) "Napriamky statystychnoho analizu platospromozhnosti lisovykh gospodarstv" *Efektivna ekonomika* [Online], vol.10. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3440>.
7. Chernyuchuk, L.V. and Vyniatynska, L.V. (2016) *Statystychno doslidzhennia platospromozhnosti pidpriemstv*. Ternopil, Ukraine.

Государственное регулирование лесных хозяйств в контексте управления их платежеспособностью

Л. В. Винятинська

Анотація. Стаття посвячена державному регулюванню лісових господарств використовуючи результати статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств, що дозволить не тільки уникнути значительних втрат на підприємствах державної форми власності, але і їх банкрутства в передбачуваному періоді. Поскольку значительное количество функций, возложенных на лесные хозяйства согласно законодательства финансируется со стороны государства за выполненные работы, поэтому оперативное вмешательство является необходимым условием успешного функционирования.

Ключевые слова: государственное регулирование, платежеспособность, лесные хозяйства, статистический анализ, управленческие решения.

State regulation of forestry in the context of managing their solvency

L. V. Vyniatynska

Abstract. The article is devoted to state regulation of forestry statistical analysis using the results of solvency forestry that will not only avoid significant losses in state-owned enterprises, but their bankruptcy in the coming period. Since a large number of functions assigned to forest management under the law is funded by the state for work performed, so surgery is a prerequisite for a successful operation.

Keywords: government regulation, solvency, forest management, statistical analysis, management decisions.

Развитие новых агроформирований на рыночных принципах в Киевской области

А. П. Жук*, Е. В. Кривовяз

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

*Corresponding author. E-mail: oleksiy_zhuk@ukr.net

Paper received 24.08.17; Accepted for publication 29.08.17.

Аннотация. Выполнен анализ состояния использования земельных ресурсов в агроформированиях на современном этапе. Определена динамика количества субъектов хозяйствования в аграрном производстве области. Проанализирован уровень использования земельных угодий по показателям валовой продукции растениеводства различными категориями хозяйств. Определена минимальная площадь пахотных земель сельскохозяйственных предприятий необходимая для достижения нормальной урожайности.

Ключевые слова: новое агроформирование, земельные ресурсы, урожайность, валовая продукция.

Введение. В каждый период развития производительных сил формируется концепция совершенствования земельных отношений, как составляющей общественных отношений. На основе нормативно-правовых актов, которые устанавливаются государством, определяются формы собственности на землю, которая выступает первоосновой создания новых агроформирований. Указанное подтверждается соответствующими действиями земельной реформы в Украине, в результате которых ликвидирована монополия государственной собственности на землю. Такая реорганизация форм собственности на землю обусловлена разгосударствлением сельскохозяйственных структур (колхозов, совхозов) и создание на их основе новых агроформирований, что в подавляющем большинстве случаев происходило по усмотрению самих крестьян. При этом, как показывает анализ без учета качественных характеристик почвенного покрова, наличия инженерной инфраструктуры, экологических и социально-экономических факторов, формирование агроструктур происходило практически спонтанно.

В результате проведения земельной реформы в Украине произошли существенные изменения в структуре землепользования. Указанные изменения происходили без достаточно учтенных как социально-экономических, так и экологических факторов. Это обусловлено тем, что в государстве не осуществлялась целенаправленная политика в сфере земельных отношений. В результате, работы по реструктуризации существующих агроформирований выполнялись различными субъектами как государственных, так и частных структур, которые не были должным образом скоординированы.

Краткий обзор публикаций по теме. Создание новых и реструктуризация существующих сельскохозяйственных формирований осуществлялось в основном на основе Закона Украины «О хозяйственных обществах». Структура и функционирование хозяйственных обществ освещены в научных трудах таких ученых и практиков, как: М.Ю. Гарбуз, Д.С. Добряк, В.Я. Месель-Веселяк, А.А. Никонов, М.М. Федоров.

Цель: выполнить анализ использования земельных ресурсов в агроформированиях Киевской области, определить основные показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения.

Материалы и методы. Материал исследования составили результаты статистической информации

сельскохозяйственной деятельности в Украине и Киевской области, в частности. Для достижения цели исследования были использованы методы эмпирического и теоретического уровня.

Результаты и их обсуждение. Новые типы сельскохозяйственных формирований создавались в основном на основе Закона Украины «О хозяйственных обществах». Термин «хозяйственное общество» включает ряд юридических лиц, которые могут функционировать в рыночных условиях: сельскохозяйственное акционерное общество, общество с ограниченной ответственностью, полное общество, коммандитное общество, семейные фермерские хозяйства [3-5]. Структура и уровень участия и ответственности участников могут отличаться в зависимости от формы общества.

Наряду с указанными формированиями создаются хозяйства, которые ведут производство на индивидуальной основе и личном управлении, характеризующихся незначительными размерами по площади землепользования.

Анализ динамики развития новообразованных агроформирований в исследуемом регионе показывает, что за последние пятнадцать лет произошли существенные изменения в их землепользовании. Значительно увеличилось количество субъектов хозяйствования, кроме сельскохозяйственных кооперативов. При увеличении количества организационно-хозяйственных структур увеличивается и их земельная площадь. Такое перераспределение землепользования осуществляется в основном за счет уменьшения количества и земельной площади сельскохозяйственных кооперативов и земель других землепользователей.

Указанные новые агроформирования относятся к группе сельскохозяйственных предприятий, выступающих как самостоятельный уставный объект, имеющий право юридического лица и осуществляет производственную деятельность в области сельского хозяйства с целью получения соответствующей прибыли (дохода). К другой группе относятся хозяйства населения – совокупность лиц (или один человек), проживающих и ведущих хозяйство вместе, в сфере сельскохозяйственного производства используют земли для ведения личного крестьянского хозяйства, коллективного садоводства и огородничества, сенокосения и выпаса скота, ведения товарного произ-

водства. К этой категории относятся также лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью.

Итак, анализ использования земельных угодий необходимо осуществлять по указанным группам хозяйств (табл. 1).

Таблица 1. Структура производства основных сельскохозяйственных культур по категориям хозяйств

2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Средние по 2000-2015 гг.	
сельскохозяйственные предприятия									
Зерновые и зернобобовые культуры	81,6	75,7	75,8	77,9	78,1	78,8	78,1	77,3	77,9
Сахарная свекла (фабричная)	87,8	78,5	92,1	91,5	91,3	84,3	92,8	92,5	88,8
Подсолнечник	87,5	78,8	82,5	84,1	85,0	85,5	85,7	85,4	84,3
Картофель	1,4	1,2	2,6	3,1	3,3	3,0	3,2	2,2	2,5
Овощи	16,9	10,7	11,9	15,7	14,3	11,7	13,9	13,9	13,6
Фрукты и ягоды	18,2	11,8	16,4	15,8	18,4	19,4	16,6	19,1	16,9
хозяйства населения									
Зерновые и зернобобовые культуры	18,4	24,3	24,2	22,1	21,9	21,2	21,9	22,7	22,1
Сахарная свекла (фабричная)	12,2	21,5	7,9	8,5	8,7	15,7	7,2	7,5	11,2
Подсолнечник	12,5	21,2	17,5	15,9	15,0	14,5	14,3	14,6	15,7
Картофель	98,6	98,8	97,4	96,9	96,7	97,0	96,8	97,8	97,5
Овощи	83,1	89,3	88,1	84,3	85,7	88,3	86,1	86,1	86,4
Фрукты и ягоды	81,8	88,2	83,6	84,2	81,6	80,6	83,4	80,9	83,0

Примечание. Таблица составлена по материалам [7] и расчетам авторов.

Данные таблицы 1 четко показывают, что сельскохозяйственные предприятия выращивают зерновые и зернобобовые культуры, сахарную свеклу и подсолнечник, которые составляют удельный вес более 75%, а именно соответственно: 77,9, 88,8 и 84,3% от общего объема. В то время как удельный вес хозяйств населения в производстве картофеля, овощей и бахчевых культур, плодов и ягод составляет соответственно: 97,5%, 86,4% и 83,0%.

Согласно удельного веса производства основных сельскохозяйственных культур им соответствуют и размеры землепользования. Уровень использования земельных угодий характеризует урожайность зерно-

вых культур (табл. 2) и основных технических культур (табл. 3).

Таблица 2. Группирование сельскохозяйственных предприятий по размерам площади пашни и по урожайности зерновых культур по 2005-2015 годы в Киевской области

Количество хозяйств в группе	сбор с 1 га пашни, ц	Средний размер пашни, га
288	20,1-25,0	280-300
206	25,1-30,0	400-500
245	30,1-40,0	510-550
111	40,1-50,0	710-760
94	более 50,0	950-990

Примечание. Таблица составлена по материалам [6] и расчетам авторов.

Таблица 3. Группирование сельскохозяйственных предприятий по урожайности основных технических культур и по размерам площади пашни за 2005-2015 годы

Количество хозяйств в группе (по сахарной свекле / по подсолнечнику)	Сахарная свекла (фабричная)		Подсолнечник	
	сбор с 1 га, ц	Средний размер пашни, га	сбор с 1 га, ц	Средний размер пашни, га
64/28	200,1-250,0	120-130	11,1-13,0	100-110
59/51	250,1-300,0	100-110	13,1-17,0	100-110
84/69	300,1-400,0	135-145	17,1-25,0	100-110
55/23	более 400,0	190-200	более 25,0	110-120

Примечание. Таблица составлена по материалам [6] и расчетам авторов.

Данные указанных таблиц показывают, что с увеличением площадей посевов увеличивается и урожайность. Если хозяйства имеют посевную площадь от 300 до 550 га, то урожайность зерновых культур составляет от 25 ц / га до 40 ц / га. С увеличением посевных площадей от 700 га к 1000 га, Урожайность возрастает от 40 до 50 ц / га и более.

Аналогичная тенденция прослеживается и по производству основных технических культур: сахарной свеклы (фабричной) и подсолнечника. Если посевы в хозяйстве сахарной свеклы составляют 110-140 га, то урожайность соответственно 250-400 ц. При увеличе-

нии посевной площади до 200 га растет и урожайность более 400 ц / га.

Данные группирования хозяйств по выращиванию подсолнечника показывают, что размеры посевов этой культуры имеют незначительное влияние на ее урожайность. Площади посевов подсолнечника от 100 до 120 га обеспечивают урожайность 11-13 ц / га до 25 ц / га и более. По этой культуре более важным фактором выступают технологические процессы и в первую очередь соблюдение севооборотов.

Итак, сельскохозяйственные предприятия, которые специализируются на выращивании зерновых и зер-

нобобовых культур (при целесообразно существующей структуре посевов 57%) имеют минимальные размеры пахотных земель от 500-550 га. А хозяйства, выращивающие основные технические культуры (при структуре посевов: сахарной свеклы 10% и подсолнечника 10%) минимальный размер пашни будет представлять также 500-550 га. Это обуславливается необходимостью применения научного обоснования севооборотов и соответствующих технологий, обеспечивающих надежную защиту земель от деградационных процессов и устойчивое развитие землепользования.

Как утверждают ряд ученых [1, 2] новые агроформирования в исследуемом регионе проходят эволюционное развитие. В этом наибольший удельный вес занимают хозяйственные общества. Они имеют и больший размер сельскохозяйственных угодий, приходящийся на одно хозяйство. Но эти размеры имеют незначительное различие, которое колеблется в пределах 150-200 га [1, с.31]. Эти колебания оговариваются региональными различиями, а именно: где выше плодородие (производительность и способность) грунта, там и большие размеры землепользования. По региону средние размеры новых хозяйств по площади сельскохозяйственных угодий составляют 1100 - 1300 га. Указанные размеры обеспечивают высокий уро-

вень использования земельных угодий, удостоверяющего соответствующее производство продукции растениеводства.

Практика трансформации сельскохозяйственного землепользования, которая происходит в процессе осуществления земельной реформы, показывает, что организационно-правовые формы хозяйствования в своем развитии имеют перманентный характер, то есть резко меняется их статус и зависит в большей степени от организационных аспектов. Природно-экономические и социальные уже были задействованы в процессе создания и дальнейшего развития. Поэтому более целесообразно уровень использования земельных ресурсов осуществлять по категориям хозяйств, а именно - сельскохозяйственные предприятия и хозяйства населения. Такой анализ подтверждается и Госкомстатом Украины, а также распределением земельных угодий между этими двумя категориями хозяйств. В сельскохозяйственных предприятиях по состоянию на 2015 год было 23149,5 тыс. га общей земельной площади, в том числе сельскохозяйственных угодий 22116,7 тыс. га из них пашни 19993,6 тыс. га. В хозяйствах граждан было земельных угодий по состоянию на 2015 год соответственно: 15423,3, 14922,7 и 10889,5 тыс. га (табл. 4)

Таблица 4. Основные показатели деятельности хозяйств населения, в том числе личных крестьянских хозяйств (по состоянию на 2015 год)

	хозяйства населения	сельскохозяйственные предприятия
Земельные угодья	15423,3 / 38,4%	23149,5 / 61,6%
в т.ч. сельскохозяйственных угодья	14922,7 / 35,8%	22116,7 / 64,2%
пашня	10889,5 / 33,4%	19993,6 / 66,6%
Произведено валовой продукции сельского хозяйства млн. Руб. /%	39218,7 / 59,3%	26882,9 / 40,7%
в т.ч. сельскохозяйственных продукция растениеводства	22794,9 / 55%	18677,0 / 45,0%
продукция животноводства	16423,8 / 66,7%	8205,9 / 33,3%

Примечание. Таблица составлена по материалам [6] и расчетам авторов.

Исходя из такого распределения земельных угодий между категориями хозяйств, осуществляется сравнительный анализ их использования по показателям валовой продукции сельского хозяйства и растениеводства в государстве и исследуемом регионе по категориям хозяйств (табл. 4). Сравнительный анализ показывает, что хозяйства населения в целом по Украине производят валовой продукции сельского хозяйства и растениеводства в соответствии 59,3% и 55%. В то время как сельскохозяйственные предприятия 40,7% и 45%.

В результате земельных преобразований, которые обусловили существенные изменения в сельскохозяйственном землепользовании, значительного влияния подверглись и личные крестьянские хозяйства. Они входят в категорию «хозяйства населения». Реструктуризация коллективных сельскохозяйственных предприятий на частных и арендных отношениях дала толчок не только созданию на этой основе новых агроформирований рыночного типа, но и значительное развитие личных крестьянских хозяйств. В результате осуществилось значительное перераспределение сельскохозяйственных угодий между двумя

категориями хозяйств: сельскохозяйственные предприятия и хозяйства населения. Производя товарную продукцию растениеводства и животноводства они достаточно определено формируют конкурентные основы по использованию и охране земельных ресурсов различными категориями хозяйств.

Киевская область в Украине является единственным регионом, в котором хозяйства населения производят в общем объеме валовой продукции сельского хозяйства менее 40% (36,6%). Основными факторами, которые обуславливают такое положение использования земельных ресурсов различными категориями хозяйств, является производительность труда в сельском хозяйстве данного региона. В области она превышает среднюю по стране более чем в 1,5 раза и является самой высокой среди регионов Украины.

Кроме экономических и социальных факторов важную роль сыграли организационные аспекты по формированию землепользования новых сельскохозяйственных предприятий. Они создавались на базе существующих и на арендных земельных отношениях. А потому не была допущена парцелляция земельных угодий, в большинстве новых агроформировани-

ях практически сохранился соответствующий севооборот, что и послужило эффективному развитию их землепользования. Безусловно, что эволюция землепользования продолжается с учетом тех позитивных тенденций, которые были получены в процессе осуществления земельной реформы.

Выводы. Развитие двух категорий хозяйств в аграрном секторе экономики обусловило необходимость осуществлять анализ использования земельных ресурсов по указанному группами хозяйств. Он показывает, что сельскохозяйственные предприятия во производстве зерновых и зернобобовых культур, сахарной свеклы и подсолнечника, удельный вес которых в

производстве составляет соответственно (за последние три года) 74,5%, 77,6%, 80,6%. Хозяйства населения производят картофеля, овощей и бахчевых культур, плодов и ягод в соответствии 98,7%, 88,1% и 84,3% за указанный период.

Производительность труда сельскохозяйственного производства Киевской области является самой высокой в Украине и превышает средние показатели 1,5 раза. Это привело к тому, что Киевская область единственным регионом Украины, в котором хозяйства населения производят в общем объеме валовой продукции сельского хозяйства менее 40% (36,6%).

ЛИТЕРАТУРА

1. Гарбуз М.Ю. Організація території новостворених сільськогосподарських підприємств у процесі проведення земельної реформи / М.Ю. Гарбуз // Землепорядний вісник. – 2001. – №3. – С. 30-34.
2. Добряк Д.С. Оренда земель як економічно стимулюючий чинник їх раціонального використання і охорони / Д.С. Добряк, І.Р. Карплюк, О.П. Жук. // Землеустрій і кадастр. – 2007. – №3. – С. 3-8.
3. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1999 – 272 с.
4. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання і земельні відносини в сільськогосподарському виробництві України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 1996. – №12. – С. 12-19.
5. Никонов А.А. Аграрная реформа и сельскохозяйственная кооперация / А.А. Никонов // Аграрная наука. – 1995. – №. 6 – С. 4-5.
6. Сайт Головного управління статистики у Київській області [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua>
7. Сільське господарство України у 2015 році / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 360 с.

REFERENCES

1. Garbuz, M.Yu. Organization of the territory of newly created agricultural enterprises in the process of land reform / M.Yu. Garbuz // Land Bulletin. – 2001. – №3. – P. 30-34.
2. Dobryak, D.S. Lease of land as an economically stimulating factor for their rational use and protection / D.S. Dobriak, I.R. Karplyuk, O.P. Zhuk. // Land management and cadastre. – 2007. – №3. – P. 3-8.
3. Mesel-Veselyak, V.Ya. Reforming agrarian production / V.Ya. Mesel-Veseliak. – K.: Institute of Agrarian Economics, UAAS, 1999 – 272 p.
4. Mesel-Veselyak, V.Ya. Forms of management and land relations in the agricultural production of Ukraine / V.Ya. Mesel-Veselyak, M.M. Fedorov // Economy of agroindustrial complex. – 1996 – №12. – P. 12-19.
5. Nikonov, A.A. Agrarian reform and agricultural co-operation / A.A. Nikonov // Agrarian science. – 1995. – №. 6 – P. 4-5.
6. Site of the Main Department of Statistics in the Kyiv region [E. resource]. – Mode of access: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua>
7. Agriculture of Ukraine in 2015 / State Statistics Service of Ukraine. – K., 2016. – 360 p.

Development of new agro-formations on market principles in the Kiev region

A. P. Zhuk, E. V. Krivovyaz

Abstract. The analysis of the state use of land resources in agro-formations is carried out at the present stage. The dynamics of the number of economic entities in the agrarian production of the region is determined. The level of land use by indicators of gross crop production by various categories of farms is analyzed. The minimum area of arable land of agricultural enterprises is determined to achieve normal yields.

Keywords: new agro-formation, land resources, yield, gross output.

HISTORY

Масштаби руйнування харчової промисловості України внаслідок Другої світової війни

О. В. Самко

Смілянський коледж харчових технологій Національного університету харчових технологій

Paper received 14.08.17; Accepted for publication 20.07.17.

Анотація: В статті висвітлено розміри та масштаби руйнувань підприємств народних комісаріатів харчової промисловості, м'ясної та молочної промисловості та комісаріату рибної промисловості УРСР. В роботі подані дані про довоєнну кількість підприємств і обсяги виробництва харчової, м'ясо-молочної та рибної промисловості, та відповідні післявоєнні показники. В статті побіжно згадується про особливості організації управління харчовою, м'ясо-молочною та рибною промисловістю та збору даних про заподіяні війною руйнування.

Ключові слова: харчова промисловість, підприємство, народний комісаріат, міністерство, німецькі загарбники, відбудова.

З огляду на процес декомунізації в Україні, радянський період історії заслуговує на ретельне і глибоке переосмислення, в тому числі – період післявоєнної відбудови. Історична наука радянського періоду характерна певними перекосами з огляду на тотальний ідеологічний контроль та існування державної пропаганди. Говорячи про період післявоєнної відбудови народного господарства СРСР та УРСР, радянська історіографія зосереджувала основний погляд на висвітлення відбудови важкої промисловості та суміжних галузей, в той час як легка, місцева та харчова промисловість перебували далеко на периферії суспільної уваги. Дана ситуація, безумовно, має бути виправлена.

У роки Другої світової війни економіка України зазнала величезних руйнувань і втрат. За роки війни було зруйновано 16,1 тис. промислових підприємств, у тому числі 599 заводів важкого і середнього машинобудування, 28 об'єктів металургійної і коксохімічної промисловості, 882 шахти Донецького вугільного басейну, сотні підприємств інших галузей, виведено з ладу 10 магістральних залізниць, 5,6 тис. залізничних мостів, 1,8 тис. вокзалів і станцій [1, с. 165–168].

Відступаючи під ударами Червоної армії, гітлерівські окупанти вивезли до Рейху велику кількість промислового обладнання України: близько 127,8 тис. електромоторів; понад 781,6 тис. металорізальних верстатів; понад 19 тис. одиниць ковальсько-пресового обладнання; зі складських запасів – 2,4 млн. т руди чорних металів, 276 тис. т чавуну і феросплавів, 984 тис. т рейок і прокату чорних металів [2, с. 155].

Все, що неможливо було вивезти, загарбники знищували. Внаслідок цього Україна фактично втратила такі галузі промисловості, як енергетична, металургійна, вугільна, хімічна, транспортна, суднобудівна, літакобудівна, верстатобудівна та інші.

У роки війни величезної шкоди було завдано аграрному сектору України. Реалізуючи злочинну аграрну політику, займанці нещадно експлуатували й грабували з метою забезпечення потреб Вермахту й Рейху сільськогосподарський потенціал українського села, а залишаючи територію України, доценту нищили й руйнували його. Окупанти вивезли до Німеччини або

знищили 56 972 трактори, 24 556 комбайнів, 33 038 сівалок, 16 988 молотарок, 45 688 плугів, 6479 двигунів, 5092 автомобілі та багато тисяч інших сільськогосподарських машин та реманенту. Село залишилося навіть без таких простих транспортних засобів, як вози та сани: гітлерівці вивезли їх 1 млн. 278 тис. одиниць (у т. ч. 664, 4 тис. возів), а також до 80% шкіряної упряжі [3, с. 179].

Крім німців економіку України грабували й їхні союзники. Так, загальна вартість награбованого українського майна румунськими загарбниками за їхніми даними становила наприкінці війни близько 948 млрд. лей у довоєнній валюті (для порівняння втрати державного бюджету Румунії в 1941 – 1942 рр. становили лише 160 млрд. лей) [4, с. 90].

За офіційними даними лише прямі матеріальні збитки, яких зазнала економіка України, оцінювалися у 285 млрд. крб. (у довоєнних цінах), що становило 42% від загальних збитків СРСР. Із цієї суми 106 млрд. крб. припадало на державні підприємства й установи, 88,1 млрд. крб. – на особисте майно громадян, 6,2 млрд. крб. – на громадські організації республіки. Ця сума в п'ять разів перевищувала сумарні витрати УРСР на будівництво нових заводів, фабрик, залізниць, електростанцій, шахт, радгоспів, МТС та інших державних підприємств за три разом узяті довоєнні п'ятирічки. До суми прямих збитків не увійшли такі втрати, як зменшення національного доходу від припинення і скорочення виробництва в промисловості й сільському господарстві; вартість знищеного і пограбованого загарбниками продовольства, прямих воєнних і додаткових витрат, викликаних війною й перебудовою господарства; витрати на евакуацію і реевакуацію підприємств і населення, виплати військових пенсій; втрати прибутків населення під час війни. Загалом же нацистська агресія обійшлася Україні в 1 трлн 200 млрд. крб. у цінах 1940 р. [1, с. 165–168; 5, с. 366; 6, с. 155].

Нешадна експлуатація гітлерівськими загарбниками економічного потенціалу України, пограбування ними природних багатств і руйнування продуктивних сил призвело до глибокого занепаду її господарства й неймовірного зубожіння населення. Союзники СРСР у Другій світовій війні, спостерігаючи тотальне спус-

тошення на значній його території, констатували, що країну-переможницю було відкинуто в економічному розвитку на сто років назад. Руйнування і занепад не обійшли стороною і харчову промисловість України.

Всі підприємства, фабрики, заводи та радгоспи спеціалізовані на виробництві харчової продукції в післявоєнний період перебували під управлінням декількох народних комісаріатів. Діяли наркомат харчової промисловості, наркомат м'ясної та молочної промисловості, наркомат рибної промисловості. Після адміністративної реформи 1946 року назва «народний комісаріат» була змінена на «міністерство», також з 1946 року зі складу міністерства харчових технологій було виділене міністерство смакової промисловості УРСР, яке відокремлено існувало до 1949 року. Кожний наркомат вів власну статистику та самостійно займався збором даних про збитки заподіяні німецькою окупацією та військовими діями.

В кінці 1943 року наркомом комісаріату харчової промисловості було видано наказ про створення на кожному підприємстві, що постраждало від війни, комісії по виявленню та обліку збитків у складі з директора підприємства, бухгалтера, представника профспілки та відповідних спеціалістів. Облік нанесених збитків має бути здійсненим у відповідності з інструкцією Надзвичайної Держкомісії схваленої Радою Народних Комісарів СРСР. Наказ зобов'язував керівників главків та керуючих трестами терміново організувати облік нанесених збитків по підприємствам. Ведення обліку збитків покладалося центральну бухгалтерію НКХП УРСР [12, с. 5].

Робота по виявленню нанесених збитків почалася в червні 1943 року на звільнених від ворога територіях. Робота була завершена в грудні 1944 року. В роботі брали участь 10700 осіб. В Надзвичайну Державну Комісію представлено 674 акти про нанесені збитки на суму прямого збитку 2034189 тисяч карбованців. В дану суму входить 17726 тисяч карбованців витрат на евакуацію та реевакуацію підприємств [12, с. 287-290].

Про післявоєнний стан харчової промисловості зараз існують дещо суперечливі і неповні дані. У довідці про введення потужностей за 1950 рік по Головкомтрестам подана наступна інформація щодо збитків, заподіяних війною. Трест «Крохмалпатока» повністю втратив 3 підприємства, частково знищені, але відновлені або реконструйовані – 12. Повністю збережених підприємств не було. На 1940 рік діяло 15 підприємств. На 1950 рік відновили 12 підприємств. «Укртабакмахортрест» повністю втратив 1 підприємство, частково знищені та відбудовано по профілю 11 підприємств. В «Укрсілтресті» були повністю знищені 2 підприємства, частково знищені і відновлені – 5, повністю знищені і частково відновлені – 2 підприємства. «Укрвітамінтрест» мав частково знищеними і реконструйованими 5 підприємств. Радгоспи «Укрсадовинтресту» повністю були зруйновані, але відбудовані на 1950 рік. Серед підприємств «Укрхарчотари» до війни функціонувало 9 підприємств. Війною було повністю знищено і не відбудовано 5 підприємств, відновлено по профілю 3. Повністю збереглося 1 підприємство. «Укрголовросжиролія» втратила 5 підприємств, частково зруйнова-

ними – 13. Збереглося – 6 підприємств. Трест «Укрголовплодконсерва» безповоротно втратив 4 підприємства, частково зруйновані були 14 підприємств. Повністю збереглося 6 підприємств. Серед підприємств «Укрмакаронтресту» повністю знищено – 5, частково зруйновані – 10, збереглося – 1 [7, с. 1-53].

Виходячи з вищевказаних цифр, можна зробити висновок про часткову або суцільну руйнацію виробничих потужностей харчової промисловості (від 60% до 100% підприємств в різних галузях харчової промисловості). Переписка ЦК КП(б)У та Раднарком УРСР свідчить, що до війни Народний комісаріат харчової промисловості УРСР об'єднував 1832 підприємств, з них збереглося після німецької окупації 731 підприємство (40%). Постановою уряду передбачалося до відновлення 556 підприємств. Фактично відновлено на 01.09.1945 року за планом і позапланом 776 підприємств. У розрізі основних галузей це характеризується наступним чином: маслоробно-жирова галузь об'єднувала до війни 39 підприємств, постановою уряду передбачено до відновлення 16 підприємств. Хлібопекарська галузь об'єднувала до війни 272 хлібопекарських підприємств на загальну потужність 4561 тонна хліба на добу. Після німецької окупації збереглося 106 підприємств, винятково кустарні чи напівкустарного типу на загальну потужність 897 тонн хліба на добу. Усі крупні автоматичні та механізовані підприємства повністю знищені. Урядовим планом передбачено відновлення 87 підприємств на потужність 1857 тонн хліба на добу. Фактично станом 01.09.45 року 12 відновлено 116 підприємств потужністю 2355 тонн на добу, в тому числі 39 підприємств потужністю 448 тонн позапланово. Мукомольна галузь – до війни 1022 підприємства, передбачено відновити по плану 222 підприємства. Тютюно-махорочна галузь – об'єднувала 10 підприємств потужністю 79 мільйонів папірос на добу, та по виробництву махорки – 152 тонни. Підприємства були повністю знищені або виведені з ладу. Урядом передбачено відновлення 10 підприємств до рівня 25 мільйонів штук на добу, та 58 тонн махорки на добу. На 01.09.1945 року виготовлялося 12 мільйонів папірос на добу, 49 тонн махорки, та 28 тонн тютюну на добу. У справі відновлення харчових підприємств наркоматом були використані можливості мобілізації внутрішніх ресурсів будматеріалів, відновлення пошкодженого технологічного, паросилового та енергетичного обладнання, використання коробок будівель, що збереглися і надавалися харчовій промисловості. На 01.09.1945 року вищезгадані можливості, в основному були використані, тому відбудова відбувалася за рахунок централізованого постачання будматеріалами та обладнанням, яке постачалося дуже не акуратно та не повністю, що і гальмувало відновлювальні роботи [8, с. 34-40].

До моменту нападу Німеччини м'ясна та молочна промисловість УРСР об'єднувала 725 промислових та 33 сільськогосподарських підприємства в тому числі 84 м'ясопереробних підприємства, 34 птахопереробних, 597 молочних і маслоробних комбінати, 10 комбикормових заводи, 27 тваринницьких заводів та 6 пунктів по відгодівлі. На кінець 1944 року з 725 підприємств повністю збереглися 277, або 38,2%, частково

пошкоджені 264, або 36,4% та повністю знищені 184 або 25,4%. Повністю виведені з ладу всі радгоспи та пункти відгодівлі, всі сільськогосподарські будівлі та інвентар знищені, все поголів'я худоби вивезене.

На кінець 1944 року, із 60 – ти м'ясопереробних підприємств, розташованих до війни у 12 – ти областях УРСР, включно із підприємствами союзного підпорядкування, 24 підприємства було зруйновано повністю, 19 підприємств пошкоджено, але можуть бути відновлені, і лише 17 підприємств збереглися повністю. В основному були зруйновані підприємства з великою виробничою потужністю. По м'ясу з 842 тон добового виробництва знищено 518 тн, тобто 61 % довоєнної потужності, по ковбасі зруйновано 145 тон з 211 тон довоєнної потужності, тобто 69%. По підприємствах союзного значення, зруйновані повністю всі ковбасні цехи, а по м'ясу зруйновані всі підприємства, крім Ворошилоградського м'ясокомбінату. Сировинна база теж зазнала значних збитків. Стадо великої рогатої худоби скоротилося на половину проти довоєнного рівня. Ще більше скоротилося поголів'я свиней, що збереглося лише на 11, 6%. Поголів'я овець також впало до 13, 2% довоєнного рівня [13, с. 20-34].

Прямі збитки від військових дій, що зафіксовані в актах про збитки склали 581 млн. 882 тис. карбованців, також до збитків відносили витрати на евакуацію та реєвакуацію, що склали 34862 тисячі карбованців. Непрямі збитки склали 1 млрд. 551,6 млн. карбованців. Загальний розмір збитків склав 2 млрд. 175,2 млн. карбованців [9, с. 4-16].

Фото 1. Фото 2.

Фото 3.

Керівництво Народного комісаріату м'ясної та молочної промисловості підійшло до встановлення збитків по наркомату досить скрупульозно. Було видано наказ про фото фіксацію зруйнованих підприємств, серед них львівська беконно-консервна фабрика (фото 1), артемівський м'ясокомбінат (фото 2) та первомайський птахокомбінат (фото 3) [9, с. 345].

До початку радянсько - німецької війни, в 1940 році, в УРСР добувалося 764 тисячі центнерів риби. Німецькі окупанти нанесли рибній промисловості великі збитки. Знищили підприємства-холодильники, консервні заводи, рибзаводи, рибпункти, рибопромисловий флот та рибгоспи. Інвентаризаційні дані свідчать, відновлення промисловості може здійснюватися лише шляхом будівництва заново майже всіх підприємств та флоту [10, с. 89-92].

Перед війною функціонували 8 трестів – Осипенківський, Маріупольський, Україно-Чорноморський, Київський, Вінницький, Тернопільський, Львівський, Дністровський, Волинський [11, с. 9-15]. Діяли 156 риболовецьких колгоспи, 4 моторно-риболовецькі станції. Моторний флот нараховував 394 одиниці, парусно-гребний - 5854 судна. Також діяло 16 рибних заводів, 1 холодильник, 2 консервних заводи, 3 судноверфі, 3 судноремонтні бази, 2 тарних заводи та 3 тарні майстерні. Функціонували 48 державних рибгоспи. Згідно планів відбудови рибної промисловості на 1944-1947 роки передбачалося відновити 3 суднобудівні і 3 судноремонтні верфі і бази, 400 моторних та 4000 парусних човни, 4 риболовецькі заводи, 12 рибозаводів, 5 холодильників, 6 льодоробних заводи, 6 утильзаводів, 3 бондарних заводи, 5 бондарно-збиральних майстерень, 55 рибгоспів [10, с. 92-94].

Отже, слід сказати, що після Другої світової війни харчова, м'ясо – молочна та рибна промисловість України перебувала у гнітючому становищі. Збереглося лише близько 40% довоєнного потенціалу. Причиною цього стали запеклі бої, що точилися на території України при наступі та відступі німецьких та радянських військ, жорстокі обстріли та бомбардування населених пунктів та господарських об'єктів, евакуація підприємств, грабунки з боку окупантів та тактика "випаленої землі" з обох боків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія народного господарства Української РСР : у 3 т., 4 кн. / за ред. І. І. Лукінова. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 3, кн. 1 : Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва і вдосконалення розвинутого соціалізму (1938–1960 рр.) / Т. І. Дерев'янкін, Р. Д. Толстов, Б. М. Орловський [та ін.]. – 463 с.
2. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. : у 3 т. – К. : Політвидав України, 1967. – Т. 1. Радянська Україна в період відсічі віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому у війні (червень 1941 – листопад 1942 рр.) / авт. кол.: І. В. Архипов, П. М. Балковий, В. С. Друз [та ін.] – 544 с.
3. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище : монографія / О. Г. Перехрест ; НАН України ; Ін-т історії України. – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.
4. Ветров І. Г. Економічна експансія Третього рейху в Україні 1941–1944 рр. / І. Ветров. – К. : Четверта хвиля, 2000. – 231 с.
5. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Борак, В. М. Геєць [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, Д. В. Баран [та ін.]. – К. : Ніка - Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.
6. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. : у 3 т. – К. : Політвидав України,

1967. – Т. 3. Радянська Україна в завершальний період Великої Вітчизняної війни (1944–1945 рр.) / авт. кол.: М. О. Буцько, М. М. Власов, П. І. Денисенко [та ін.]. – 455 с.
7. ЦДАВО, ф. 4491, опис 1, спр.573. – Арк. 289.
8. ЦДАВО, ф. 4491, опис 1, спр.515. – Арк. 97.
9. ЦДАВО, ф. 4481, опис 1, спр.2198. – Арк. 345.
10. ЦДАВО, ф. 4486, опис 1, спр.1042. – Арк. 105.
11. ЦДАВО, ф. 4486, опис 1, спр.1041. – Арк. 116.
12. ЦДАВО, ф. 4491, опис 1, спр.2319. – Арк. 302.
13. ЦДАВО, ф. 337, опис 20, спр.5. – Арк. 245.

REFERENCES

1. History of the national economy of the Ukrainian SSR: 3 tons, 4 books. / Ed. I. I. Lukinova. - K.: Scientific thought, 1985. - Vol. 3, book. 1: Development of the socialist economy during the construction and improvement of developed socialism (1938-1960 biennium) / T. I. Derevyankin, R. D. Tolstov, B. M. Orlovsky [and others]. - 463 s.
2. Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union in 1941-1945: in 3 vols - K.: Politvyd Ukrayiny, 1967. - T. 1. Soviet Ukraine during the period of the defeat of the treacherous attack of fascist Germany in the USSR and the preparation of conditions for the indigenous A breakthrough in the war (June 1941 - November 1942) / aut. Col.: I. V. Arkhipov, P. M. Balkovy, V. S. Drusz [and others.] - 544 p.
3. Perechrest OG Ukrainian village in 1941-1945: economic and social situation: monograph / O. G. Perechrest; National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of History of Ukraine. - Cherkasy: Chernivtsi National University named after B. Khmelnytsky, 2011. - 668 p.
4. Vetrov I.G. Economic expansion of the Third Reich in Ukraine 1941-1944 biennium / I.Vetrov. - K.: Fourth wave, 2000. - 231 p.
5. Economic History of Ukraine: Historical and Economic Research: 2 t. / Ed. Advice: VM Litvin (head), GV Boryak, VM Heyets [and others]; Rep. Ed. VA Smolij; Aut Col.: T. A. Balabushevich, D. V. Baran [and others.]. - K.: Nika - Center, 2011. - T. 2. - 608 p.
6. The Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union in 1941-1945: in 3 tons - K.: Politovid Ukraine, 1967. - T. 3. Soviet Ukraine in the final period of the Great Patriotic War (1944-1945) / Aut Col.: M.O. Butsko, M.V. Vlasov, P.I. Denisenko [and others.]. - 455 s.7. TSDAVO, f. 4491, opys 1, spr.573. –p.289.
7. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 4491, items 1, case 515. – Sheets 97.
8. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 4481, items 1, case 2198. – Sheets 345.
9. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 4486, items 1, case 1042. – Sheets 105.
10. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 4486, items 1, case 1041. – Sheets 116.
11. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 4491, items 1, case 2319. – Sheets 302.
12. The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 337, items 20, case 5. – Sheets 245.

The scale of the destruction of the food industry in Ukraine as a result of the Second World War

O. V. Samko

Abstract: The article describes the size and scale of the destruction of the enterprises of the People's Commissariats of the food industry, the meat and dairy industry and the commissariat of the fishing industry of the Ukrainian SSR. The paper presents data on the pre-war number of enterprises and volumes of food, meat and dairy and fish industry production, and the corresponding post-war indicators. The article describes the peculiarities of managing the food, meat and dairy and fish industry and collecting information about the damage caused by the war.

Keywords: food industry, enterprise, people commissariat, ministry, German invaders, reconstruction.

Масштабы разрушения пищевой промышленности Украины в результате Второй мировой войны

O. V. Samko

Аннотация: В статье рассматриваются размеры и масштабы разрушений предприятий народных комиссариатов пищевой промышленности, мясной и молочной промышленности и комиссариата рыбной промышленности УССР. В работе представлены данные о довоенном количестве предприятий и объемы производства пищевой, мясо-молочной и рыбной промышленности, и соответствующие послевоенные показатели. В статье вскользь упоминается об особенностях организации управления пищевой, мясо-молочной и рыбной промышленностью и сбора данных о причиненных войной разрушениях.

Ключевые слова: пищевая промышленность, предприятие, народный комиссариат, министерство, немецкие захватчики, восстановление.

LEGAL SCIENCES

Особенности применения Типового договора аренды земли в Украине

В. В. Нежевело¹, Н. А. Петрова^{2*}

¹Сумской национальный аграрный университет

²Сумской национальный аграрный университет

*Corresponding author. E-mail: natalochkapetrova25@gmail.com

Paper received 21.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Аннотация. В статье исследованы особенности применения Типового договора аренды земли в Украине. Проведен сравнительный анализ "договора" и "типового договора". Отмечается, что условия, указанные в типовом договоре являются обязательными для сторон, имея императивный характер. Проведен анализ внесенных в последние годы изменений к форме Типового договора аренды земли. Установлено, что современный Типовой договор аренды земли имеет усовершенствованную, несколько упрощенную и соответствующую внесенным изменениям в земельное законодательство форму. Выявлены проблемные аспекты при применении Типового договора аренды земли, предложены пути их практического решения. Предложены направления, которые направлены на совершенствование существенных условий Типового договора аренды земли в Украине.

Ключевые слова: договор, типовой договор, аренда земли, существенные условия договора аренды земли, Типовой договор аренды земли.

Введение. Активное и всестороннее развитие общества невозможно без усовершенствования регулирования общественных отношений в различных его сферах. В частности, углубление глобализационных процессов, всестороннее развитие экономических отношений приводят к усилению роли договора, как регулятора общественных отношений. В тех сферах отношений, где необходима особая защита публичных общественных интересов государства, в Украине применяются типовые договора. Такой особой сферой применения типового договора является арендное землепользование, которое требует детального исследования и совершенствования для реализации прав и выполнения обязанностей сторонами договора аренды земли.

Краткий обзор публикаций по теме. Специальные исследования касательно особенностей договора и, в частности, типового договора проводили: Л.Ю. Бельо, Т.В. Боднар, С.А. Верб, А.Б. Гриняк, А.В. Дзера, А.С.Довгерт, Я.Р. Кицик, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, В.Г. Олюха, Д.П. Пивовар, Я.М. Романюк, М.М. Сибилев, а также и другие ученые. Однако, наряду с этим, учитывая разноплановость и глубину проведенных исследований, отдельного анализа требует применение Типового договора аренды земли в Украине в свете экономических преобразований и реформирования сферы арендного землепользования. Исходя из указанного, **цель** статьи заключается в исследовании сущности, правовой природы типового договора, особенностей применения Типового договора аренды земли в Украине, актуализации изменений формы Типового договора аренды земли, выявлении актуальных проблем относительно содержания договора при применении форм типовых договоров и путей их решения.

Материалы и методы. Методологическую основу статьи составляет совокупность методов и приемов научного познания. Используются отдельные положения методов обобщения, анализа и синтеза. При исследовании сущности и правовой природы типового договора применены формально-логический, сравнительно-правовой, системно-структурный, социоло-

гический методы. В частности, анализ норм действующего законодательства было проведено с помощью формально-логического метода, а сравнительно-правовой позволил раскрыть общие и отличительные черты договора и типового договора, социологический метод позволил исследовать значение применения Типового договора аренды земли в арендных земельных правоотношениях.

Результаты и их обсуждение. Договор является основным правовым основанием возникновения правоотношений и является их регулятором. Согласно ч.1. ст. 626 Гражданского кодекса Украины (далее - ГК), договором признается соглашение двух или более сторон, направленное на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей [13]. Отметим, что законодательством закрепляется диспозитивный характер договоров. То есть стороны в договоре могут отступить от положений закона и урегулировать свои отношения по собственному усмотрению, но не нарушая нормы права. Широко известен также принцип свободы договора, что является значительным примером его диспозитивности. Частью 1 ст. 627 ГК [13] закреплено свободу договора - стороны свободны в заключении договора, выборе контрагента и определении условий договора, при соблюдении, конечно, требований ГК, других актов гражданского законодательства, обычаев делового оборота, требований разумности и справедливости. Таким образом, как отмечают авторы, в отличие от отраслей публичного права, в гражданском праве приоритет в выборе модели поведения должен принадлежать самим субъектам [3, с.23].

В отличие от понятия "договор", определение "типового договор" в законодательстве Украины не нашло своего закрепления. В литературе типовой договор определяется как своеобразный нормативно-правовой акт, который часто выполняет роль правового регулирования определенной сферы договорных отношений из-за недостаточного урегулирования их актами высшей юридической силы. В типовом договоре могут содержаться как обязательные, так и диспозитивные рекомендательные положения, что само по себе не

лишает типовой договор признаков нормативности, если он утвержден компетентным органом и зарегистрирован как нормативно-правовой акт [1, с. 44]. В.Г. Олюха считает, что типовой договор - это нормативно-правовой акт, содержащий диспозитивные нормы, изложенные в особой форме [6, с. 19]. Д.П. Пивовар отмечает, что типовой договор не содержит признаков договора, а по своей природе является типовым законом, принятым соответствующим органом государственной власти [8, с. 124].

Стоит отметить, что Типовой договор, будучи специфическим видом правовых актов, направлен на регулирование отношений между субъектами сделки на основе императивного содержания конкретно определенными существенными условиями договора [4, с. 55]. Таким образом, типовым договором есть утвержденная компетентным органом письменная форма договора с заранее сформированными четкими условиями для сторон сделки, которые основываются на императивных и частично на диспозитивных началах правового регулирования. При этом главным юридическим признаком типовых договоров является их обязательность.

Так, в современных условиях правового регулирования отношений по владению и пользованию объектами недвижимого имущества, все больше внимания уделяется использованию земельных участков. Доктринально право пользования землей может быть постоянным или временным, а последнее в свою очередь делится на кратко- и долгосрочное, то есть уже арендное, землепользование. В соответствии со ст. 1 Закона Украины «Об аренде земли», аренда земли - это основанное на договоре срочное платное владение и пользование земельным участком, необходимым арендатору для проведения предпринимательской и других видов деятельности [10]. Обязательства касательно арендного землепользования фиксируются заключением договора аренды, который является ключевым регулятором отношений арендодателей и арендаторов. Статьей 14 Закона Украины «Об аренде земли» [10] закреплено, что договор аренды земли заключается в письменной форме и по желанию одной из сторон может быть удостоверен нотариально. А также указано, что типовая форма договора аренды земли утверждается Кабинетом Министров Украины (далее - КМУ). Таким образом, предоставляя / получая земельный участок в пользование, субъекты земельных правоотношений обязаны не просто письменно заключить договор аренды, но и осуществить указанные действия, руководствуясь Типовым договором аренды земли, существенные условия которого разработаны в соответствии с нормами Закона Украины «Об аренде земли» и утверждены Постановлением КМУ от 03.03.2004 года за № 220 [9].

Отношение арендного землепользования за время независимости Украины не всегда фиксировались типовым договором аренды, который мы применяем сегодня. Так, начиная с 1993 года Постановлением КМУ от 17.03.1993 года № 197 [11], которое на сегодня потеряло силу, было утверждено форму договора на право временного пользования землей (в том числе и на условиях аренды), которую в то время землепользователи использовали в течение десяти лет в качестве основы для заключения договора. Но в 2004

году КМУ утвердил Типовой договор аренды земли, к содержанию которого на момент 1 января 2017 было трижды внесено многочисленные изменения (согласно Постановления КМУ № 1724 от 13.12.2006 г., № 780 от 03.09.2008 г. и № 843 от 23.11.2016 г. [9]). И 23 ноября 2016 года были внесены очередные изменения в Типовой договор аренды земли, и сегодня все отношения по заключению договора аренды земельного участка должны базироваться на основании формы Типового договора в редакции от 2 декабря 2016 г.

Можно сделать предыдущие выводы, что по результату внесения последних изменений к форме Типового договора аренды земли, заключение сделки стало быстрее по времени, проще по количеству оформления документации и затраченных средств для сторон договора, к тому же, с возможностью арендовать сразу несколько земельных участков. Также форму договора приведено в соответствие с внесенными в земельное законодательство изменениями, в том числе ст. 93 Земельного кодекса Украины [2] касаясь сроков заключения договора аренды земли.

В общем, анализируя содержание действующего в настоящее время Типового договора аренды земли по сравнению с начальной формой этого договора, утвержденной тринадцать лет назад, можно отметить несколько существенных изменений:

- предмет договора теперь может иметь множественный вид, что позволяет регулировать отношения по владению и пользованию одновременно несколькими земельными участками, которые являются предметом единого договора аренды;

- форма договора содержит усовершенствованную юридически корректную терминологию;

- прослеживается важное для объекта договора уточнение, от которого будет зависеть размер арендной ставки, касательно необходимости указания размера проведенной нормативной денежной оценки участков на дату заключения договора;

- модернизировано раздел договора о сроке действия, содержание которого приведено в соответствие с действующим земельным законодательством, в том числе с внесенными в феврале 2015 года и сентябре 2016 года к ст.93 Земельного кодекса Украины изменениями;

- дополнен пункт договора об исчислении размера арендной платы положениями об осуществлении исчисления размера арендной платы за земельные участки государственной или коммунальной собственности с учетом их целевого назначения и коэффициентов индексации;

- несколько видоизменено редакцию пункта договора по пересмотру размеров арендной платы, который дополнен такими положениями о случаях пересмотра размера, как: изменение предельных размеров арендной платы, определенных Налоговым кодексом, повышение цен и тарифов, изменения коэффициентов индексации, определенных законодательством; изменение нормативной денежной оценки земельного участка (земельных участков) государственной и коммунальной собственности;

- на сегодня, Постановлением КМУ за № 843 от 23.11.2016 года исключено существующей ранее раздел «Условия и сроки передачи земельного участка в аренду», в котором отмечалось о наличии / отсут-

ствии разработанного проекта отвода земельного участка при передаче земельного участка в аренду (в случае необходимости - указывалось основание разработки проекта отвода участка);

- заключительные положения Типового договора аренды не содержат перечень документов, которые были установлены в 2004 году как неотъемлемая часть договора;

- из Типового договора исключено положение о необходимости проведения государственной регистрации договора аренды земельного участка, что обосновывается изменениями в законодательстве касательно отмены обязательства на сегодняшний день в обязательной регистрации договора. При этом, следует отметить, что в Украине существует обязанность осуществления государственной регистрации вещного права на объект недвижимости (в том числе и аренды земельного участка). Соответственно, договор уже требует заключения только в двух экземплярах, вместо ранее необходимых трех. [5, с. 169-170].

Таким образом, форма действующего по состоянию на 2017 год Типового договора аренды земли является усовершенствованной, несколько упрощенной и законодательно соответствующей. Однако, содержание Типового договора, на наш взгляд, нуждается в усовершенствовании.

Так, например, требует наполнения содержание Типового договора аренды земли, акцентировав при этом внимание на указание конкретной цели использования земельного участка арендатором.

Также, необходимым должно быть усовершенствование содержания Типового договора, который, в отличие от первоначальной редакции Заключительных положений Типового договора, не содержит перечня документов, которые были ранее неотъемлемой частью договора. В результате исследования отмечается отсутствие возможных и необходимых приложений, которые, на наш взгляд, необходимы для урегулирования отношений владения и пользования земельными участками и могли бы служить детализацией правомерности передачи прав на пользование земельным участком. Это позволило бы избежать в том числе и двойной регистрации вещного права, а также было бы основой доказательной базы при решении земельных споров, включая их решения в судебном порядке.

К сожалению, сегодня в Украине является распространенной практика обращения арендодателей в суд с исками к арендаторам о признании договоров аренды земельных участков недействительными на основании отсутствия в договорах одной (или нескольких) из существенных условий договора, предусмотренных ч. 1 ст. 15 Закона № 161-ХІV [12, с. 33]. Поэтому, уместно было бы внести изменения в Типовой договор, которые устанавливали бы необходимость привнесения в качестве приложений таких документов, как

фотография земельного участка на момент заключения договора аренды (с обзором всех границ земельного участка и поверхностного слоя), сведения о предыдущих землепользователях и землевладельцах; и, как вариант, распечатку предмета договора с Публичной кадастровой карты.

Кроме того, особое внимание следует уделить аренде земель сельскохозяйственного назначения. Учитывая тот факт, что для использования земель сельскохозяйственного назначения необходимо выполнение дополнительных обязательств от сторон договора аренды, - то необходимо обеспечить договор условиями об обязанности ознакомления с порядком севооборотов. Более того, существующее значение земель сельскохозяйственного назначения для Украины и ответственность сторон землепользования при их использовании, дают повод задуматься и о возможности размещения в приложениях с заключенным договором документов, подтверждающих стаж работы в сельскохозяйственной сфере, или наличие аграрного образования (по примеру модели предоставления земель лицам, которые намерены заниматься фермерским хозяйством согласно земельного законодательства). Такие дополнения и приложения послужат действенными средствами для особенного контроля за рациональным использованием земель. Кроме того, данные предложения обеспечат "совершенствование нормативно-правовой базы по вопросам аграрного землепользования и формирования рыночных основ оборота сельскохозяйственных земель" [7].

Выводы. Таким образом, следует отметить, что с развитием договорных отношений, все шире прослеживается применение типового договора в различных сферах и отраслях права. Почти каждый год в условиях независимости страны законодатель воплощает существенные условия договора путем формирования новых форм Типового договора. В общем, типовой договор, будучи специфическим видом правовых актов, направлен на регулирование отношений между субъектами сделки на основе императивного содержания конкретно определенными существенными условиями договора. Учитывая значение такого объекта недвижимости, как земельный участок, в Украине существует стремительная актуализация регулирования именно арендных правоотношений земельных участков, что имеет свое отражение в реформировании Типового договора аренды земли. Поэтому, проведя детальный анализ содержания и формы Типового договора аренды земли, установлено, что Типовой договор, утвержденный Постановлением КМУ 13 лет назад, за время своего существования был обновлен путем внесения необходимых изменений, однако осознание значения для государства предмета данного договора аренды побуждает к дополнительному урегулированию определенных вопросов путем вышеупомянутых путей их решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гриняк А. Типові та примірні договори як джерела правового регулювання підрядних договірних відносин [Е. ресурс] / А. Гриняк // Юридична Україна. - 2012. - № 7. - С. 43-46. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2012_7_10
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III-ВР. – (Законодавство України). [Е. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Т. I / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 832 с.
4. Нежевело В.В. Актуалізація застосування форми Типового договору при вчиненні правочинів / В. В. Нежевело

- //Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: Матеріали X Міжнародної наук.-практ. конференції (20-21 травня 2017 року, м.Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. – С.54-56.
5. Нежевело В.В. Загальний аналіз змісту Типового договору оренди земельних ділянок за 2004-2016 роки / В.В. Нежевело // Актуальні питання вітчизняної юридичної науки: матеріали Четвертої Всеукраїнської наук.-практ. конференції, м. Суми, 13-14 квітня 2017 р. – Суми, 2017. – С. 168-171.
6. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. ... канд. юрид наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / В.Г. Олюха. – К., 2003. – 191 с.
7. Петрова Н.О. Актуальні проблеми формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / Н.О. Петрова // Приватне та публічне право. - №1. – 2017. - С. 50-55.
8. Півовар Д.П. Типовий і взірцевий договори в цивільному праві / Д.П. Півовар // Порівняльно-аналітичне право. - №5. – 2015. – С. 123-125.
9. Про затвердження Типового договору оренди землі: Постанова Кабінету Міністрів України № 220 від 03 березня 2004 року [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>
10. Про оренду землі: Закон України № 161-XIV від 6 жовтня 1998 року [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14/page>
11. Про форму договору на право тимчасового користування землею (в тому числі на умовах оренди): Постанова Кабінету Міністрів України № 197 від 17.03.1993 року [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/197-93-%D0%BF> – втратила чинність.
12. Романюк Я.М. До питання недійсності договору оренди землі з підстав відсутності у ньому істотної умови [Е. ресурс] / Я. М. Романюк, Л. О. Майстренко // Вісник Верховного Суду України. - 2014. - № 3. - С. 32-41. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_3_8
13. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
- REFERENCES**
1. Grinyak, A. Typical and exemplary contracts as a source of legal regulation of contracting contractual relationships [E. source] / A. Grinyak // Yurydychna Ukraina. - 2012. - № 7. - P. 43-46. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2012_7_10
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III-VR [E. source]. - Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Scientific and Practical Commentary of the Civil Code of Ukraine: u 2 t. T. I / za vidpovid. red. O. V. Dzera (ker. avt. kol), N. S. Kuznietsova, V. V. Luts. - K. : Yurinkom Inter, 2005. – 832 p.
4. Nezhevelo, V.V. Updating the application form of the Standard contracts committed transactions / V. V. Nezhevelo // Aktualni problemy pravovoyi nauky i derzhavotvorenniya v Ukraini v konteksti pravovoyi intehratsiyi: Materialy Kh Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konferentsiyi (20-21 travnya 2017 roku, m.Sumy) / Sumska filiya Kharkivskoho natsionalnogo universytetu vntrishnikh sprav. – Sumy: Vydavnychyy dim «Eldorado», 2017. –P. 54-56.
5. Nezhevelo, V.V. The overall analysis of the content of Standard lease land for the years 2004-2016 / V. V. Nezhevelo // Aktualni pytannya vitchyznyanoi yurydychnoyi nauky: materialy Chetvertoyi Vseukrayinskoyi nauk.-prakt. konferentsiyi, m. Sumy, 13-14 kvitnya 2017 r. – Sumy, 2017. – P. 168-171.
6. Oliukha, V.H. Civil contract: concepts, functions and system: diss. ... cand. lawyer sciences: special 12.00.03 "Civil law and civil process, family law, private international law" / V.H. Oliukha. - K., 2003 - 191 p.
7. Petrova, N.O. Actual problems of formation of competitiveness of agricultural enterprises / N.O. Petrova // Pryvatne ta publichne pravo. - №1. – 2017. - P. 50-55.
8. Pivovar, D.P. Model and model contracts in civil law / D.P. Pivovar // Porivnialno-analitychne pravo. - №5. - 2015. - P. 123-125.
9. Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru orendy zemli: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 220 vid 03 bereznia 2004 roku [E. source]. - Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>
10. Pro orendu zemli: Zakon Ukrainy № 161-XIV vid 6 zhovtnia 1998 roku [E. source]. - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14/page>
11. Pro formu dohovoru na pravo tymchasovoho korystuvannia zemleiu (v tomu chysli na umovakh orendy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 197 vid 17.03.1993 roku [E. source]. - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/197-93-%D0%BF> - has expired.
12. Romaniuk, Ia.M. To the question of the invalidity of the land lease contract due to the lack of essential conditions in it [E. source] / Ia.M. Romaniuk, L. O. Maistrenko // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. - 2014. - № 3. - P. 32-41.
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV vid 16 sichnia 2003 roku [E. source]. - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

The peculiarities of administration for Standard agreement of land rent in Ukraine

V. V. Nezhevelo, N. A. Petrova

Abstract. The article researches the peculiarities of administration for Standard agreement of land rent in Ukraine. The benchmark analysis of the “agreement” and “standard agreement” has been provided. It has been found that the conditions of standard agreement are essential for the parties and have the mandatory nature. The analysis of the changes made up during the last years in the Standard agreement form of land rent has been also provided. It has been found the Standard agreement of land rent has the improved, to some extent facilitated form, which is in accordance with the changes in land legislation. The problematic aspects of administration for Standard agreements of land rent have been found and the propositions for their deciding have also been introduced. The ways of improvement for fundamental norms of Standard agreement of land rent in Ukraine has been shown.

Keywords: agreement, standard agreement, land rent, fundamental norms of Standard agreement of land rent, Standard agreement of land rent.

Значення принципу «верховенства права» у нормотворчій діяльності органів муніципальної влади

О. В. Роговенко

Сумський національний аграрний університет
Corresponding author. E-mail: oleg-rogoenko@i.ua

Paper received 26.08.17; Accepted for publication 02.09.17.

Анотація. В Україні триває реформа децентралізації публічної влади. При цьому, в основі врахування європейських стандартів справедливої діяльності органів місцевого самоврядування закладається європейська концепція урядування. Одним із центральних принципів належного урядування є принцип верховенства права. Тим не менше, у багатьох сучасних підручниках з теорії держави та права у розділі правотворчість принцип верховенства права не розглядається, що стало однією із передумов для даного дослідження. В статті розглядається принцип верховенства права в контексті діяльності органів місцевого самоврядування та висувається гіпотеза, що нормотворча діяльність органів муніципальної влади має характерну особливість, пов'язану одночасним відображенням бажаного кінцевого результату та описом порядку досягнення цього результату. На наш погляд саме ця ознака може бути ключем виділення «нормотворчості» муніципальних органів влади з «правотворчості», як більш загального поняття. Дотримуючись основних прав людини діяльність органів муніципальної влади може характеризуватись у матеріальному та процесуальному вимірах та водночас ставати реальним вираженням/впливом на систему нормативно-правових актів шляхом прийняття/удосконалення нормативно-правових актів.

Ключові слова: верховенство права, муніципальна влада, нормотворчість, правотворчість, децентралізація, принцип.

Вступ. Як справедливо зазначає А.А. Пухтецька, запровадження демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації виступає однією з передумов розвитку в Україні правової держави, утвердження верховенства права, громадянського суспільства, забезпечення всебічної реалізації прав і свобод, законних інтересів громадян [1, с. 58]. Оскільки успіхи європейських держав є переконливими, для українського правового простору важливо вивчити принципи європейської муніципальної нормотворчості та у разі прийнятності, імплементувати їх. При цьому, в основі врахування європейських стандартів справедливої діяльності органів місцевого самоврядування закладається європейська концепція урядування, зокрема передбаченого в ній «належного урядування». Необхідність комплексного запровадження в Україні принципів належного урядування пояснюється, першочергово, тим, що на сучасному етапі розвитку європейської правової думки означена сукупність принципів визначається як один з найважливіших елементів (вимог) принципу верховенства права [2, с. 153]. Одним із центральних принципів належного урядування є принцип верховенства права. Тим не менше, у багатьох сучасних підручниках з теорії держави та права [3, 4, 5] у розділі правотворчість принцип верховенства права не розглядається, що стало однією із передумов для даного дослідження.

Короткий огляд публікацій по темі. Слід зазначити, що у вітчизняній науці формування поглядів, пов'язаних із процесом нормотворчості органів місцевого самоврядування, в сучасній та історичній ретроспективі, приділено увагу у дослідженнях В. Барського, Є. Гетьмана, Г. Задорожньої, Т. Карабін, В. Косович, Т. Курусь, Н. Лата, Л. Луць, Т. Масловської, А. Нечипоренко, М. Петришиної, А. Пухтецької, Т. Рябченко, С. Семко, А. Шармолянц, Ю. Шпак та багатьох інших вчених. Безпосередньо дослідженню принципів правотворчої та нормотворчої діяльності приділяли увагу такі вчені, як: Є. Гетьман, Т. Чепульченко, В. Гончаренко, Делія Ю. В., С. Погребняк, О. Томкіна, О. Чаплук та інші, а принципу верховенству права особливу увагу приділено у працях В.Б. Авер'янова, О.В.

Батанова, І.А. Грицяк, В.Б. Гройсмана, С.Ф. Демченко, С.І. Запари, А.А. Пухтецької, Ю.С. Шемшученка та інших вчених.

Тим не менше, з огляду на те, що оголошена реформа, пов'язана із децентралізацією, викликає постійну дискусію, виникає передумова до поглибленого аналізу значення принципу «верховенства права» у нормотворчій діяльності органів муніципальної влади.

Мета. Метою даної публікації є аналіз принципу верховенства права як одного із головних принципів муніципальної нормотворчості з позиції національного та європейського досвіду.

Матеріали та методи. Всебічний та об'єктивний аналіз об'єкта і предмета дослідження у частині досягнення визначеної мети й поставлених дослідницьких задач ґрунтується на комплексному використанні філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів пізнання. Методологічну основу дослідження становить насамперед діалектичний метод, що дозволив розкрити юридичну природу принципу верховенства права; проаналізувати його у динаміці утвердження та розвитку та виявити перспективи реалізації потенціалу цього принципу в Україні у політико-правових реаліях сьогодення. Застосування системного методу дозволило окреслити систему реалізації принципу верховенства права органами муніципальної влади. Порівняльно-правовий метод уможливив аналіз принципу верховенства права в національному та європейському правовому полі.

Результати та їх обговорення. Здійснюючи аналіз втілення принципу Верховенства права в місцевому самоврядуванні О.В. Батанов, посилаючись на Дж. Мура зазначає, що «принцип верховенства права сьогодні підтверджує усі цивілізоване людство. Він знаходить своє відображення у міжнародних правових актах. Так, Копенгагенська нарада з безпеки та співробітництва в Європі у Заключному документі визначила, що 35 держав, які входять до НБСЄ, заявляють про свої наміри підтримувати та висувати принципи справедливості, які утворюють основи верховенства права. Всі держави без виключення одностайно визнали, що верховенство права означає набагато більше, аніж просто формальну

законність. Воно означає, зокрема, і справедливість, яка заснована на визнанні та повному прийнятті вищої людської особистості, яка гарантована інститутами, що забезпечують рамки її найповнішого вираження» [6, с. 83]. О.В. Батанов звертає увагу на те, що серед різних класифікацій прав людини мало хто виділяє права людини у сфері місцевого самоврядування, які по суті є самостійними правами у системі прав людини, важливою складовою конституційно-правового статусу особи [6, с. 88-89].

Важливість проблеми реалізації принципу верховенства права у місцевому самоврядуванні обумовлена:

- Затвердженням в Україні демократичних засад суспільного життя та зростанням політичної активності населення;

- Переходом України до ринкових відносин, які передбачають широке використання особистої свободи та творчої ініціативи;

- Посиленням особистої відповідальності та усвідомленого відношення людини до результатів своєї діяльності, що пов'язане із розумінням того, що вона є господарем своєї долі та творцем особистого щастя;

- Сучасний етап розвитку країни пов'язаний із формуванням громадянського суспільства та соціально-правової держави як найважливіших суспільно-правових «вимірів», які не лише відображають механізми захисту прав людини, але й утворюють реальну можливість самим громадянам брати активну участь у забезпеченні та самозахисті своїх прав та свобод, у тому числі і через інститути місцевого самоврядування;

- Принцип верховенства права, як і інші демократичні принципи, є джерелом юридичної та політичної нормотворчості, у тому числі у сфері місцевого самоврядування. Розчиняючись у політико-правовій свідомості, він визначає зміст правових та політичних норм в контексті гуманістичних ідеалів, які найбільшою мірою відповідають потребам та інтересам жителів сіл, селищ міст;

- Згаданий принцип знаходиться в основі тлумачення (у тому числі офіційного) положень законів, якщо влада зацікавлена у побудові соціально-правової демократичної держави;

- Принцип верховенства права є критерієм оцінки тих чи інших акцій органів держави або інститутів громадянського суспільства, у тому числі й місцевого самоврядування, з точки зору ефективності вирішення ними гуманітарних проблем тощо [6, с. 87].

Відповідно до європейської практики, як правило, місцева (локальна) самоврядування пов'язують із засадами належного (іноді його перекладають як «добре врядування») врядування, зокрема програмою розвитку ООН [7], що визначає основні риси/принципи, притаманні «належному врядуванню», а саме: 1) *участь* (Participation). Усі громадяни мають право голосу. Участь може бути як безпосередньою, так і через легітимізовані посередницькі інституції та представників; 2) *верховенство права* (Rule of law). Правова система повинна бути справедливою і діяти однаково для всіх, особливо стосовно прав людини; 3) *прозорість* (Transparency). Свобода інформації, її повнота і доступність для всіх, хто в ній зацікавлений; 4) *відповідальність* (Responsiveness). Інституції та процеси служать

усім членам суспільства; 5) *орієнтація на консенсус* (Consensus orientation). Дотримання балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу з локальних і загальних питань та процедур; 6) *справедливість* (Equity). Добробут суспільства залежить від урахування інтересів кожного члена суспільства у ньому; 7) *ефективність та результативність* (Effectiveness and efficiency). Максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян; 8) *підзвітність* (Accountability). Уряд, приватний бізнес та структура громадянського суспільства підзвітні громадськості та інституційним носіям прав (stakeholders); 9) *стратегічне бачення* (Strategic vision). Лідери та громадськість мають довготермінову перспективу щодо «Належного врядування» і людського розвитку, а також чітко уявляють заходи, необхідні для їх реалізації. Про значення дванадцяти принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні свідчить і та обставина, що в Урехтській декларації «Про добре місцеве та регіональне самоврядування у неспокійний час: проблеми змін» [8], прийнятій на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування, 17 листопада 2009 року було зазначено що міністри беруть зобов'язання дотримуватися дванадцяти принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні та Європейського знака доброго врядування на місцевому рівні.

Підкреслимо, що серед дванадцяти загальновідомих принципів доброго/належного врядування на місцевому рівні, присутній принцип верховенства права, який останнім часом викликає особливу увагу. Так, професор Ян Гельгесен, віце-президент Венеціанської Комісії, на конференції, присвяченій верховенству права (Лондон, 2 березня 2012 року) підкреслив, що еволюція принципу верховенства права призвела до зміни не стільки суті, скільки змісту, елементів, властивих цьому принципу. Змінилася роль держави, яка має не тільки втручатися в життя особи, а й гарантувати і забезпечувати її основні потреби. З'явилися нові учасники спільноти, учасники ринку, які також мають захищатися верховенством права. Залишається конфлікт не тільки між людьми і владою, але також між більшістю і меншістю. З'явилися нові цінності, які підлягають захисту, для прикладу боротьба з терором. Виникли транснаціональне, міжнародне і наднаціональне права, які не тільки є джерелами нових ідей і цінностей, а й обмежують суверенітет людей/демократію. Різноманітні правові культури мають співіснувати в об'єднаному світі, але це не означає, що принцип верховенства права повинен трансформуватися тільки в одну просту модель і що не може бути деталей, вироблених іншим шляхом [9, с. 16].

Не дивлячись на важливість та змістовність доброго/належного врядування», на думку багатьох авторів, складність його запровадження в Україні, обумовлюється окрім термінологічно-пізнавальних аспектів, низкою об'єктивно існуючих факторів що перешкоджають цьому процесу: високий рівень корупції, спротив проведенню демократичних реформ, в т.ч. адміністративно-правового спрямування всередині апарату державного управління, застарілість поглядів та підходів до управління як серед службовців, так і серед вчених, дослідників; упереджене ставлення до пропонува-

них моделей реформ [2, с. 153-154].

Тим не менше, принцип верховенства права посів важливе місце і в національному правовому просторі. Зокрема, ст. 8 Конституції України закріплює принцип верховенства права на рівні Основного Закону. Однак, як згадувалось на початку даної публікації, в Україні існує різна інтерпретація принципу верховенства права, а іноді, ще домінує позитивістський підхід у розумінні права.

Для уніфікації розуміння принципу верховенства права слід знову звернутись до зарубіжного досвіду. Так, у доповіді під назвою «Верховенство права», прийнятій на 86-пленарному засіданні Венеціанської комісії 25–26 березня 2011 р., зазначається про те, що *передбачає верховенство права*. Це зокрема: 1) доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); 2) вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; 3) рівність перед законом; 4) влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5) права людини повинні бути захищені; 6) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватих витрат та відстрочок; 7) наявність справедливого суду; 8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права [10, с. 100-126]. Зазначене свідчить, що принцип верховенства права у широкому значенні фактично втілює основні засади існування сучасного цивілізованого, демократичного суспільства; у вузькому значенні він втілює визнання прав людини і громадянина найвищою суспільною цінністю, а їхнє забезпечення є метою діяльності усіх владних суб'єктів.

Слід зазначити, що в щорічних публікаціях World Justice Project з урахуванням критеріїв виміру рівня верховенства права передбачається наступний індекс реалізації даного принципу в країнах світу. При цьому, рівень верховенства права включає 8 показників: *обмеження влади держави, відсутність корупції, порядок та безпека, фундаментальні права, відкритість уряду, правозастосування, цивільне та кримінальне правосуддя* [11, с. 8].

Таким чином, значення принципу «Верховенства права» у діяльності органів муніципальної влади полягає у тому, що цей принцип дозволяє до певної міри обмежити центральну владу держави, чим нейтралізує корупційні явища та водночас верховенство права дозволяє реалізувати фундаментальні права людини. Але при цьому важливо встановити критерії реалізації цього принципу.

Індикаторами (показниками) належного урядування є: а) забезпечення політичної прозорості та участі (врахування голосів) усіх громадян; б) забезпечення ефективного та результативного надання публічних послуг; в) підтримка здоров'я та добробуту громадян; г) створення сприятливого клімату для сталого економічного зростання [2, с. 158]. У свою чергу, С.І. Запара, аналізуючи критерії реалізації принципу верховенства права, що згадуються в різних джерелах виділяє такі: *наявність основного закону – конституції з високим рівнем стабільності, що підтверджується її головною роллю та складним механізмом внесення змін; прозорою та надійною системою виконавчої влади; наяв-*

ність обмеження повноважень посадових осіб; наявність механізму поділу державної влади як системи стримування та противаги; незалежність судової влади, здійснення судового нагляду за законодавчою та виконавчою владою; функціонування законодавства та державної влади з урахуванням прав та свобод людини; рівність перед законом; дотримання принципу пропорційності, який забезпечується дієвістю заходів, що застосовуються; законодавство, окрім формальній відповідності нормам писаної конституції має бути раціональним та відповідати певному стандарту справедливості, морально-етичним критеріям [11, с. 9-10].

В інших джерелах, зазначається, що верховенство права у місцевому самоврядуванні, інтерпретоване як пріоритетність у житті територіальної громади та діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування прав і свобод людини і громадянина, проявляється головним чином у таких рисах державного та місцевого життя:

- Закріплення на конституційному рівні та в інших законах, насамперед про місцеве самоврядування, а також на локальному рівні, зокрема у статутах територіальних громад, основних прав і свобод людини;

- Панування як у державному, так і місцевому житті таких норм, котрі виражають не лише інтереси людини як громадянина держави, а й жителя села, селища або міста, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності, насамперед прав і свободи та ідеали локальної демократії;

- Врегулювання відносин між територіальними громадами та державою на основі передбаченого Європейською хартією місцевого самоврядування принципу: «Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу», тобто «дозволено все, що не заборонено»;

- Встановлення чіткої процедури юридичної відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у процесі вирішення питань місцевого значення перед територіальними громадами [6, с. 92].

Погоджуючись із наведеним, зауважимо, що нормотворча діяльність органів муніципальної влади має характерну особливість, адже водночас є відображенням бажаного кінцевого результату та описом порядку досягнення цього результату. На наш погляд саме ця ознака може бути ключем виділення «нормотворчості» муніципальних органів влади з «правотворчості», як більш загального поняття. Дотримуючись основних прав людини діяльність органів муніципальної влади може характеризуватись у матеріальному та процесуальному вимірах та водночас ставати реальним вираженням/впливом на систему нормативно-правових актів шляхом прийняття/удосконалення нормативно-правових актів.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що нормотворча діяльність органів муніципальної влади має здійснюватись на засадах принципу верховенства права, та передбачати:

1. діяльність з урахуванням загальних правил та порядку прийняття нормативно-правових актів із урахуванням положень основних прав та свобод людини;

2. поєднання основних ознак правових форм діяльності держави (правотворчої і правозастосовної діяльності), адже органи муніципальної влади спираючись на покладені на них повноваження та юридичні обов'язки, здійснюють нормативну діяльність в інтересах громади та при прийнятті таких актів мають керуватися бажанням досягнути прагматично-позитивним результатом;

3. індикатори (показники) належного урядування: а) забезпечення політичної прозорості та участі (врахування голосів) усіх громадян; б) забезпечення ефективного та результативного надання публічних послуг; в) підтримка здоров'я та добробуту громадян; г) створення сприятливого клімату для сталого економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пухтецька А.А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти освоення змісту та практики застосування: монографія / А.А. Пухтецька. – Харків : ПП Панов, 2016. – 434 с.
2. Україна та європейська інтеграція : публічно-правові аспекти: монографія / [Авер'янов В.Б., Грицьак І.А., Демченко С.Ф., та ін.]; за заг. ред. В.Б. Авер'янова, С. Ф. Демченка. – К.: «Преса України», 2010. – 632 с.
3. Кельман М.С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
4. Машков А.Д. Теорія держави і права : підручник. Е.: ВД «Дакор», - 492 с.
5. Теория государства и права : Учебник / Под ред.. М.Н. Марченко. М.: Издательство «Зерцало», 2004.. – 800 с.
6. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : у двох книгах / За заг. ред.. Ю.С. Шемшученка; [ред. кол. : Ю.С. Шемшученко (голова)] / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві/Відп. ред.. В.Б. Авер'янов.–К.: Конус-Ю, 2008. – 314 с.
7. Governance for sustainable human development [Electronic resource] : a UNDP policy document / United Nations Development Programme. – 1997. – January. – Access mode : <http://magnet.undp.org/policy/default.htm>.
8. Урехтська декларація «Про добре місцеве та регіональне самоврядування у неспокійний час: проблеми змін», прийнятій на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування, 17 листопада 2009 року. Досвід децентралізації у країнах Європи : зб. док. пер. з іноз мов / Заг. ред. В.Б. Гройсмана. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 766с.
9. Заєць А. Доктрина верховенства права (the rule of law). Верховенство права: світові та європейські стандарти : зб. док. /передмова Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. – К.: Парлам. Вид-во, 2015. – 560 с.
10. Верховенство права: світові та європейські стандарти : зб. док. /передмова Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. – К.: Парлам. Вид-во, 2015. – 560 с.
11. Запара С.І. Реализация принципа верховенства права как фактор стабилизации социализации социально-трудовых отношений в обществе / С. И. Запара // Scientific letters academic society of Michal Baludansky. – 2013. – №4. – С.171-176.

REFERENCES

1. Pukhtetska A. A. Principles of administrative law: administrative-legal and eurointegration aspects of substantiation of the content and application practice: monograph/AA Puchetskaya - Kharkiv: PP Panov, 2016. - 434 pp.
2. Ukraine and European integration: public-law aspects: monograph / [Averyanov VB, Grycyak I.A., Demchenko S.F., etc.]; per community Ed. VB Averyanova, SF Demchenko. - K.: "Press of Ukraine", 2010. - 632 p.
3. Kellman MS, Murashin O. G. General theory of state and law: textbook. - K.: Condor, 2006. - 477 pp.
4. Mashkov A.D. Theory of state and law: a textbook. E.: VD "Dakor", - 492 p.
5. State and Law Theory: Textbook / Ed. M.N. Marchenko M.: Publishing house "Zertsalo", 2004.. - 800 p.
6. Principle of the rule of law: the problems of theory and practice: in two books / For colleagues. Ed .. Yu.S. Shemshuchenko; [Edit .. count. : Yu.S. Shemshuchenko (head)] / Second book: Principle of the rule of law in the activities of the state and in administrative law / Отп. Ed .. VB Averyanov - K.: Konus-Yu, 2008. - 314 s ..
8. Urecht Declaration "On Good Local and Regional Government at a Time of Trouble: Issues of Change", adopted at the Conference of Ministers of the Council of Europe, responsible for local and regional government, November 17, 2009. The experience of decentralization in European countries: dock. Per. from foreign languages / zag. Ed .. VB Groysman - K.: The Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015 - 766s.
9. Hare A. The doctrine of the rule of law (the rule of law). Rule of Law: World and European Standards: Sb. dock. / Preface of the Chairman of The Verkhovna Rada of Ukraine VB Groysman. - K.: Parlami. View, 2015. - 560 pp.
10. Rule of Law: World and European Standards: Sb. dock. / Preface of the Chairman of The Verkhovna Rada of Ukraine VB Groysman. - K.: Parlami. View, 2015. - 560 pp.
11. Zapara S.I. Implementation of the rule of law as a factor of stabilization of the socialization of social and labor relations in society / S.I. Zapar // Scientific letters of the academic community of Michal Baludansky. - 2013. - №4. - p.171-176.

The importance of the principle of "rule of law" in the normative activities of municipal authorities

O. V. Rohovenko

Abstract. In Ukraine, the reform of decentralization of public authority continues. At the same time, the European concept of governance is laid on the basis of taking into account European standards of fair activity of local self-government bodies. One of the central principles of good governance is the rule of law principle. Nevertheless, in many modern textbooks on the theory of state and law in the lawmaking section the rule of law is not considered, which has become one of the prerequisites for this study.

Keywords: rule of law, municipal power, norm-making, lawmaking, decentralization, principle.

Значение принципа «верховенство права» в нормотворческой деятельности органов муниципальной власти

O. V. Rogovenko

Аннотация. В Украине продолжается реформа децентрализации публичной власти. При этом в основе учета европейских стандартов справедливой деятельности органов местного самоуправления закладывается европейская концепция управления. Одним из центральных принципов надлежащего управления является принцип верховенства права. Тем не менее, во многих современных учебниках по теории государства и права в разделе правотворчество принцип верховенства права не рассматривается, что стало одной из предпосылок для данного исследования.

Ключевые слова: верховенство права, муниципальные власти, нормотворчество, правотворчество, децентрализация, принцип.

Інформаційні технології у правовій сфері України: основні підходи до визначення

К. В. Юдкова

Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України
Corresponding author. E-mail: yudkovakv@gmail.com

Paper received 18.08.17; Accepted for publication 25.08.17.

Анотація. У статті проаналізовано існуючі тлумачення і виділені основні підходи до визначення поняття «інформаційні технології». Також запропоновано визначення на основі технократичного підходу, яке могло б забезпечити однозначність і конкретику дефініції поняття і подальшого його тлумачення для повноти правового регулювання окремих груп суспільних відносин в сфері створення і використання інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційний процес, понятійно-категоріальний апарат.

В національному законодавстві України зберігається ситуація невизначеності понятійно-категоріального апарату в інформаційному праві, зокрема відсутність однозначності тлумачення поняття «інформаційні технології». Термінологічна невизначеність в праві призводить до можливості подвійного тлумачення понять. А в тих випадках, коли поняття, терміни є визначальними не тільки для позначення сфери чи зони правового регулювання, а й для виокремлення з-поміж інших специфічного об'єкта правового регулювання, – недостатня чіткість визначення призводить до плутанини на етапі правозастосування, невірному тлумачення як органами державної влади, так і іншими суб'єктами правовідносин, як-то фізичними та юридичними особами.

Метою статті є аналіз існуючих положень законодавства України та юридичної літератури задля встановлення основних підходів до визначення.

Основними методами є аналіз і синтез, а також дедуктивний метод послідовного сходження від загального до конкретного, що дозволяє уникнути неоднозначності та різночитання при подальшому дослідженні тематики.

Для початку, необхідно зазначити, що для цілей цієї роботи, буде використаний погляд Гегеля на «поняття». Так, «поняття» – це «перш за все синонім дійсного розуміння суті справи, а не просто вираз будь-якого загального, будь-якої однаковості об'єктів споглядання».

Станом на сьогодні, дефініцію «інформаційні технології» (в однині «інформаційна технологія») містить лише Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР. Так, відповідно до ст.1 вказаного закону, інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [1].

Одразу необхідно розкрити значення двох термінів, які законодавець використав для дефініювання поняття «інформаційні технології»: інформаційні процеси та обчислювальна техніка.

Щодо інформаційних процесів, то, на нашу думку, вдалим і актуальним є визначення, яке міститься в Угоді про співробітництво у формуванні інформаційних ресурсів і систем, реалізації міждержавних програм держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі інформатизації, а саме – процеси збирання, обробки, накопичення, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації [2]. Дане визначення не звужує поняття, не

вказує на конкретні засоби обробки, зберігання тощо інформації за критерієм їх автоматизації і, як результат, є найбільш узагальненим та повним.

Обчислювальна техніка. На жаль, сьогодні як в науковій, так і в методичній літературі, прямо відслідковується відсутність єдності термінології. Якщо провести аналіз законодавчої бази України на предмет пошуку термінології в базі даних «Законодавство» на офіційному веб-сайті Верховної Ради України, то результатом стане 157 документів, в тексті яких міститься термін «обчислювальна техніка» без визначення [3]. Тобто, назване поняття використовується апріорі для позначення фактично технічних засобів обчислення. Крім того, достатньо важливим є той факт, що порівняно великий сегмент документів відносяться до освітньої сфери, де визначення «обчислювальна техніка» прямо стосується позначення спеціальностей і дисциплін вивчення.

Але ж, обчислювальна техніка є поняттям, що виникло значно пізніше за явища, які воно на сьогодні (за одним із підходів) визначає та об'єднує. Крім того, сукупність елементів, що визначаються, є різноманітними та не мають чітких хронологічних меж. Так, якщо включати до поняття «пристрої, що використовуються для здійснення обчислень», то можна отримати часовий розклад існування явищ в декілька тисячоліть, тобто майже протягом всього часу існування людства.

Так, пристрої для підрахунку предметів матеріального світу починають свою історію з рахункових паличок, які і сьогодні використовуються, наприклад, в дошкільних та молодших шкільних освітніх закладах з метою навчання дітей техніці усного рахунку. З плином прогресу пристрої змінювалися, наприклад, фінікійські глиняні фігури – які також використовувалися для наочної демонстрації кількісних характеристик явищ і об'єктів. Пристрої ставали більш складними та дозволяли механізувати, а потім і автоматизувати процес обчислення (абак, логарифмічна лінійка, арифмометр, комп'ютер).

Таким чином, обчислювальні пристрої стали невід'ємною частиною будь-яких суспільних процесів, компонентом забезпечення галузей економіки та виробництва. А також, стали не тільки предметом суспільних відносин, але й в деяких випадках обґрунтували виникнення окремих галузей економіки і виробництва.

З вищенаведеного можна дійти проміжного висновку, що наповнення поняття «обчислювальна техніка» залежить від конкретної стадії розвитку людства та рівня культури суб'єкта, який використовує дефініцію. Очевидно, що з середини минулого століття, основними пристроями стали електронні обчислювальні машини

(ЕОМ), які були доступні людству в названий період часу.

Аналіз енциклопедичних визначень терміну «обчислювальна техніка» дозволяє дійти висновку про їх синонімічність, що дозволяє об'єднати їх в родову групу визначень або казати про один із підходів до визначення поняття. Загальним для наведених визначень є те, що вони надають поняттю «обчислювальна техніка» родового абстрактного статусу. Це означає, що під поняття потрапляє невизначена абстрактна сукупність розрізних індивідуальних елементів, пов'язаних родовими ознаками за функціональним призначенням. Тобто, непов'язана сукупність (нехронологічна послідовність) будь-яких предметів матеріального світу, основним призначенням яких є вплив на процес обрахунку кількісних характеристик заданого об'єкту.

При цьому досить ясно відслідковується процес синонімізації понять «техніка» та «пристрої». Втім, техніка – є більш широким поняттям, визначає всі механізми і прийоми (як результати розвитку культури та прогресу), які знаходяться в розпорядженні людини, а пристрої – є об'єкти матеріального світу, які є елементом та компонентом техніки, розглядуваної як системне явище, та використовуються в залежності від їх цільового призначення.

Таким чином, в самому визначення поняття «обчислювальна техніка» (яке можна аналізувати, спираючись на наведений вище підхід) вже криється протиріччя, пов'язане із нечіткістю меж широти змісту, що вкладається у визначення. Оскільки однозначно можна вказати, що визначення поняття «обчислювальна техніка» з точки зору віднесення до його множини об'єднаних предметів виключно пристроїв з конкретних цільовим призначенням – є значним звуженням змісту поняття.

Таким чином, нормативне визначення «інформаційні технології» містить в собі терміни, які не мають однозначного тлумачення та можуть виступати дискусійними, що є неприпустимим для нормативного термінологічного апарату, оскільки може привести до невірності та необ'єктивності як для подальшої правотворчості, так і для правозастосовної практики.

Відповідно до ч.8 ст. 1 Угоди про правовий режим інформаційних ресурсів Прикордонних військ держав-учасниць СНД інформаційні технології – сукупність методів, способів, прийомів і засобів обробки документованої інформації і регламентованого порядку її застосування [4]. Тобто, поняття ІТ використовується вже у множині і за базис визначення взято не тільки інформаційний процес, але й регламентація порядку подальшого впровадження інформації в безпосередні суспільні відносини, - використання інформації.

Наприклад, міжнародним стандартом ISO/IEC 38500:2015 «Управління інформаційними технологіями в організаціях» Інформаційні технології визначаються як ресурси, необхідні для збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації [5].

Багато авторів у вітчизняній літературі, при визначенні понять як то «інформаційні технології», «комп'ютерні технології» намагаються визначити їх через схожості або відмінності самих понять або, взагалі, при визначенні одного з них не згадують про інше, тобто дається, наприклад, досить довільне трактування таких понять. Також не досить обгрунтованим необхідно визнати спроби деяких авторів визначити інформаційні технології через «комп'ютерні технології», що є підхо-

дом до звуження поняття.

Наприклад, Триняк В.Ю. визначає інформаційні технології як конкретні способи й механізми оперування інформацією, які мають безпосередньо культурогенний, гносеогенний та автогенеративний характер [6]. При цьому автор, як і деякі інші автори, використовує разом із поняттям «інформаційні технології» поняття «інформаційно-комп'ютерні технології» в тому ж значенні, тобто повністю ототожнюючи їх, що ще раз демонструє наявну невизначеність та неоднозначність термінологічного апарату.

Наступне визначення: своєрідні способи пошуку, зберігання, обробки та поширення інформації. Також автор вказує на подвійну природу явища, а саме: інформаційні технології виступають і як форма (спосіб) пізнання, пошуку тощо інформації, і як об'єкт правового вивчення та регулювання (зокрема, інформаційним правом та правовою інформатикою) [7]. Дане твердження може бути піддане критиці в двох аспектах: по-перше, зважаючи на аксіоматичне правило, що об'єктом правового регулювання виступають суспільні відносини, інформаційні технології можуть бути предметом правового регулювання або об'єктом правовідносин; по-друге, пізнання (з філософської точки зору) притаманне суб'єкту мислення – людині, а форми пізнання різняться та залежать від рівнів пізнання і включають (не вичерпно): відчуття, сприйняття, уявлення, поняття, умовиводи, судження, експеримент, досвід. Таким чином, інформаційні технології можуть виступати засобом, фактично знярядям.

Н. О. Побережна вказує, що інформаційні технології – цілісна технологічна навчальна система, що являє собою інтеграцію технічного, дидактичного, користувального та інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує виконання раніше зумовленої послідовності спільних дій суб'єктів навчання в умовах інформатизації освіти, орієнтованих на досягнення проєктованих результатів професійної підготовки робочих кадрів [8]. Крім того, автор зазначає, що «інформаційні технології, є якісним продовженням комп'ютерних технологій», що не можна визнати досить логічно обгрунтованим, зважаючи на те, що комп'ютерні технології є поняттям вузьким, за інформаційні, що більш детально буде розглянуто нижче;

Можна спостерігати численну варіативність понятійного апарату. Основою для наведених визначень, безсумнівно, слугує критерій сфери застосування інформаційних технологій. А також автори апріорі асоціюють інформаційні технології із процесом автоматизованої обробки інформації, базуючись на досягненнях сучасності – високопродуктивних ЕОМ – комп'ютерах.

Згідно з визначенням ЮНЕСКО інформаційна технологія - це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні і культурні проблеми [9]. Тобто, ми можемо зробити висновок, що за даним визначенням інформаційні технології об'єднують велику взаємопов'язану групу, систему відносин в сфері соціально-культурного життя людей, а також питання вирішення виникаючих проблем за допомогою нових знань. Крім того, в основу визначення ЮНЕСКО покладено підхід: технологія як наука. На підтвердження цього

підходу виступають самі кореневі слова «технологія»: technos (від грец.) – мистецтво, ремесло і logos (від грец.) – вчення, наука, тобто вчення про вміння, мистецтво переробляти сировинні речовини в корисні продукти. В 1772 р професор Геттінгенського університету І. Бекман визначив технологію як ремісничє мистецтво, що включає відповідні навички людини, емпіричні уявлення про знаряддя і трудові операції [10].

Необхідно звернути увагу, що існують визначення інформаційних технологій, в яких зовсім відсутнє посилення на комп'ютери, так, наприклад, інформаційна технологія - сукупність конкретних засобів, за допомогою яких людина виконує різноманітні операції з обробки інформації в усіх сферах своєї життєдіяльності [11]. З точки зору Гапоненко О.Л. та Орлової Т.М. інформаційна технологія - це представлене в проектній формі (тобто у формалізованому вигляді, придатному для практичного використання) концентроване вираження наукових знань і практичного досвіду, що дозволяє раціональним чином організувати той чи інший досить часто повторюваний процес [12]. При цьому Г. Поппель визначає інформаційні технології як використання обчислювальної техніки та систем зв'язку для створення, збору, передачі, зберігання, обробки інформації для всіх сфер суспільного життя [13].

Однак, усі визначення результують одне важливе твердження: інформаційні технології є способом роботи з інформацією.

Таким чином, якщо узагальнити, в літературі зустрічаються визначення інформаційних технологій як через технічні їх властивості, так і через відношення інформаційних технологій до різних сфер суспільного життя. Такі підходи можна визначити як антропоцентричний та техноцентричний, провівши певну паралель із підходами до визначення інформації, де третім підходом є недеєтермінований, за яким інформація виступає однією із вихідних первинних загальнонаукових категорій, що відображає структуру матерії та не зводиться до більш простих (вторинних) категорій.

Антропоцентричний підхід до визначення інформаційних технологій полягає у визначенні інформаційних технологій як сфери людської життєдіяльності, галузі здійснення соціальної, економічної та виробничої активності, де інформація ототожнюється з даними і фактами, які теоретично можуть бути трансформовані у знання. Тобто – сфера діяльності соціума, пов'язана із здійсненням інформаційних процесів - збирання, обробки, накопичення, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації – в будь-якому виді діяльності. Таким чином, діяльність в сфері інформаційних технологій є одним із ключових понять, які вкладено в концепцію постіндустріального суспільства, характеристика нової історичної

фази розвитку цивілізації – інформаційного суспільства, основними рисами якого є збільшення ролі інформації і знань; забезпечення задоволення інформаційних потреб людства; створення глобального інформаційного простору; зростання долі інформаційних продуктів на світовому ринку. Більш доцільним в даному сенсі було б використання іншого терміну – інформаційна діяльність. Вдалу дефініцію надав Дорогих С.О., який визначив інформаційну діяльність як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб та держави, реалізується через інформаційні процеси, що охоплюють створення, збирання, одержання, зберігання, обробку, поширення, пошук, використання інформації та утворюють інформаційні продукти і впорядковані інформаційні ресурси, а також через формування інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [14].

Техноцентричний підхід базується на визначенні інформаційних технологій як опису процесу, основним предметом якого є інформація. За даного підходу інформаційні технології стають механізмом підвищення продуктивності інформаційної діяльності через використання сучасних засобів інформаційних технологій та стають основою для здійснення процесу інформатизації. Крім того, такий підхід покладено за основу існуючого вітчизняного нормативного визначення, а також саме в такому (або синонімічному) значенні законодавець та органи державної влади використовують поняття «інформаційні технології». Але, на жаль, виходячи із тлумачення законодавчого терміну, інформаційні технології звужуються до комп'ютерних технологій, і, фактично, надається визначення комп'ютерних засобів інформаційних технологій. Крім того, як вже вказувалося вище, законодавчий термін в своїй структурі містить спірні терміни, що є недопустимим. Якщо прийняти до уваги цю тезу, то можна зробити висновок, що сьогодні в Україні не міститься нормативного визначення інформаційних технологій в більш широкому сенсі.

Для цілей цього дослідження буде використано саме техноцентричний підхід до визначення розглядуваного терміну. Щодо питання використання терміну в множині чи в однині, то для нами обрано перший варіант, як такий, який став найбільш вживаний сьогодні. Таким чином, на підставі аналізу як існуючих понять, так і самої суті, природи явища можна надати наступне визначення: інформаційні технології – це цілеспрямована сукупність інформаційних процесів та методів створення, пошуку, отримання, передачі, збору, обробки, накопичення, зберігання, розповсюдження, використання та захисту інформації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Про Національну програму інформатизації Верховна Рада України : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 1998, – N 27-28, – Ст.181
2. Угода про співробітництво у формуванні інформаційних ресурсів і систем, реалізації міждержавних програм держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі інформатизації [Е. ресурс] : Міжнародний документ від 24.12.1999 – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_842/ed20010607/find?text=%C8%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%E8%EE%ED%D%FB%E5+%EF%F0%EE%F6%E5%F1%F1%FB
3. Офіційний сайт Верховної Ради України [Е. ресурс] : Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>
4. Угода про правовий режим інформаційних ресурсів Прикордонних військ держав-учасниць СНД : Міжнародний документ від 25.11.1998 [Е. ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_344
5. ISO/IEC 38500:2015 «Управління інформаційними технологіями в організаціях» (Governance of IT for the organization) : Міжнародний стандарт [Е. ресурс] – Режим доступу: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:38500:ed-2:v1:en>
6. Інформаційна безпека як соціокультурний феномен (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук;

- 09.00.03 / В. Ю. Триняк. – Д., 2009. – 189 с. + автореф. [Е. ресурс] – Режим доступу: library.dsu.dp.ua/0610.rtf
7. Роль та переваги використання інформаційних технологій в навчальному процесі (на прикладі навчальної дисципліни "Інформаційне право") / О. М. Селезньова // Інформація і право. - 2012. - № 3. - С. 153-158. [Е. ресурс] – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/seleznova-om-rol-ta-perevagi-vikoristannya-informatsiinih-tehnologii-v-navchalnomu-protsesi-na-pri>
 8. Дидактичні умови впровадження інформаційних технологій у навчальний процес вищого навчального закладу: автореф. дис. канд. пед. наук / Н. О. Побережна. – Кривий Ріг : Б. в., 2010. – 20 с. [Е. ресурс] – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:368638/Source:default>
 9. Информационные технологии в управлении предприятием [Е. ресурс] – Режим доступу: <http://psy.tsu.ru/hrm.pdf>
 10. Саушкин Б.П. Раздел 8. ОСНОВЫ ТЕХНОЛОГИИ. [Е. ресурс] – Режим доступу: http://chemanalytica.com/book/novyuy_spravochnik_khimika_i_tekhnologa/12_obshchie_svedeniya/6289
 11. Информационные технологии. Защита информации [Е. ресурс] – Режим доступу: http://lab314.brsu.by/sil/sil_IT/sil_IT/sil_theory/sil_t1.htm
 12. Гапоненко А.Л., Орлова Т.М. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал [Е. ресурс] – Режим доступу: http://game.ru/book/management/upravlenie_znaniyami_kak_prevratit_znaniya_v_kapital.pdf
 13. Harvey L. Poppel, Bernard Goldstein // Information technology: the trillion-dollar opportunit : McGraw-Hill, 1987 [Е. ресурс] – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books/about/Information_technology.html?id=xPyiWvj21AC&redir_esc=y
 14. Правові та організаційні основи інформаційної діяльності законодавчої гілки влади в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дорогих Сергій Олександрович ; НДІ інформатики і права Нац. акад. прав. наук України. - Київ, 2017. - 19 с. Е. ресурс] – Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/dis_dorogih.pdf

REFERENCES

1. On the National Program of Informatization Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated February 4, 1998, No. 74/98-BP // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD), - 1998, - N 27-28, - Article 181
2. Agreement on cooperation in the formation of information resources and systems, implementation of interstate programs of the member states of the Commonwealth of Independent States in the field of informatization [Е. source]: International document of 24.12.1999 - Mode of access to the resource: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_842/ed20010607/find?Text=%C8%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%E8%EE%ED%E%FB%E5+%EF%F0%EE%F6%E5%F1%F1%FB
3. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine [Е. source]: Mode of access to the resource: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>
4. Agreement on the legal regime of information resources of the Border Troops of the CIS member-states: International document dated November 25, 1998 [Е. source] - Mode of access: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_344
5. ISO / IEC 38500: 2015 "Information Technology Management in Organizations": International Standard [Е. source] - Access Mode: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:Std:iso-iec:38500:ed-2:v1:en>
6. Information security as a sociocultural phenomenon (sociophilosophical analysis): Thesis. ... Candidate Philosophy Sciences; 09.00.03 / V. Yu. Triniak. - D., 2009. - 189 с. + Autoref. [Е. source] - Access mode: library.dsu.dp.ua/0610.rtf
7. The role and advantages of using information technologies in the educational process (on the example of the academic discipline "Information Law") / O. M. Seleznev // Information and Law. - 2012. - No. 3. - P. 153-158. [Е. source] - Access mode: <http://ippi.org.ua/seleznova-om-rol-ta-perevagi-vikoristannya-informatsiinih-tehnologii-v-navchalnomu-protsesi-na-pri>
8. Didactic terms of implementation of information technologies in the educational process of higher educational institutions: autoref. Thesis Cand. Ped Sciences / N.O. Poberezhnaya. - Kryviy Rih: B.V., 2010. - 20 s. [Е. source] - Access mode: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:368638/Source:default>
9. Information technology in enterprise management [Е. source] - Access mode: <http://psy.tsu.ru/hrm.pdf>
10. Saushkin BP Section 8. BASES OF TECHNOLOGY. [Е. source] - Access mode: http://chemanalytica.com/book/novyuy_spravochnik_khimika_i_tekhnologa/12_obshchie_svedeniya/6289
11. Information technology. Information Protection [Е. source] - Access Mode: http://lab314.brsu.by/sil/sil_IT/sil_IT/sil_theory/sil_t1.htm
12. Gaponenko AL, Orlova T.M. Knowledge management. How to turn knowledge into capital [Е. source] - Access mode: http://game.ru/book/management/upravlenie_znaniyami_kak_prevratit_znaniya_v_kapital.pdf
13. Harvey L. Poppel, Bernard Goldstein // Information technology: the trillion-dollar opportunit: McGraw-Hill, 1987 [Е. source] - Access mode: http://books.google.com/books/about/Information_technology.html?Id=xPyiWvj21AC&redir_esc=y
14. Legal and Organizational Foundations of Information Activity of the Legislative Branch of Government in Ukraine [Text]: author's abstract. Thesis ... Candidate Lawyer Sciences: 12.00.07 / Dear Sergei Alexandrovich; Research Institute of Informatics and Law of the National Acad. Right Sciences of Ukraine. - Kyiv, 2017. - 19 p. Е. source] - Access mode: http://ippi.org.ua/sites/default/files/dis_dorogih.pdf

Information technologies in the legal sphere of Ukraine: basic approaches to the definition

K. V. Yudkova

Abstract. The article analyzes the existing interpretations and identifies the main approaches to the definition of the term of "information technology". As well, the definition of term based on a technocratic approach is offered. Mentioned definition could provide unambiguity and concreteness of the definition of the concept and its further interpretation for the completeness of the legal regulation of certain groups of social relations in the sphere of the creation and use of information technologies.

Keywords: *information technologies, information and communication technologies, information process, conceptual-categorical apparatus.*

Информационные технологии в правовой сфере Украины: основные подходы к определению

К. В. Юдкова

Аннотация. В статье проанализированы существующие толкования и выделены основные подходы к определению понятия «информационные технологии». Также предложено определение на основе технократического подхода, которое могло бы обеспечить однозначность и конкретику дефиниции понятия и дальнейшего его толкования для полноты правового регулирования отдельных групп общественных отношений в сфере создания и использования информационных технологий.

Ключевые слова: *информационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, информационный процесс, понятийно-категориальный аппарат.*

PHILOSOPHY

Приватизационные тренды как симптом кризиса парадигмы «совместной жизни»

Е. В. Ходус

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепр, Украина

Paper received 23.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Аннотация. В статье предпринята попытка прояснить причины актуализации приватизационных трендов в условиях современного социума, а также раскрыть в рамках (пост)структуралистской парадигмы специфику их производства и потребления. Обосновывается тезис, согласно которому о приватизационных трендах можно говорить о в том случае, когда приватные коды в разнообразных своих проявлениях (в феноменальном, в прагматическом, в вещно-предметном, визуальном) получают все большую распространенность в обществе, получают экономическую нагрузку, то есть могут быть выражены в экономических категориях - стоимости/ценности, товарности, конвертируемости.

Ключевые слова: приватность, кризис солидарности, приватизационный тренд, символическое производство, экономизация аутентичности.

Приватность как сфера личной автономии и реальной активности по праву может считаться одним из знаковых феноменов нашего времени. На фоне «смерти социального» (Ж.Бодрийяр), «новой атомизации и радикальной индивидуализации» (З.Бауман) принципиально важной характеристикой актуального социального бытия становится кризис парадигмы «совместной жизни». Доминирующей формой социальной субъективности в обществе современного типа выступает такой себе «не принадлежащий индивид» - свободный от «больших социальностей», внутренне-ориентированный, руководствующийся в большей степени этикой личной жизни, нежели соображениями коллективного блага. Мы действительно живем в мире, где «собственное Я» играет против «обезличенного Мы», сообщества против общества, «практики себя» против «практик меня». В этой связи, следует признать, что именно приватная сфера становится пространством реальной личной активности человека. Люди не считают себя ответственными за то, что происходит в «большом мире», их все меньше интересует общественная проблематика, и напротив, «возбуждающее очарование» вызывают темы (которые, к слову, могут иметь реальный мобилизирующий и солидаризирующий эффект), которые концентрируются вокруг проблем «малого мира». Среди таких тем – личное благополучие, индивидуальные права, вопросы идентичности, межличностные отношения, сексуальная жизнь, здоровье, стиль жизни, потребление, досуг. Подобная тематика с очевидностью свидетельствует об усилении «приватизационных трендов», которые содержат коннотацию нового опыта переживания мира, неразрывно связанного с распространением этики индивидуальной автономии относительно публичной коллективности, расширением принципов свободы (пускай и редуцированной до потребительски мотивированной свободы выбора) распоряжаться собой и своими желаниями по собственному усмотрению.

Соответственно целью настоящей статьи является попытка прояснить причины актуализации приватизационных трендов в условиях современного социума, а также раскрыть специфику их производства и прояв-

ления.

Надо полагать, что глубинным фоновым основанием, на котором разворачиваются «приватизационные тренды», является изменение самой природы «социального» как квинтэссенции проекта «простой современности». Речь идет о кризисе буквально всех форм социальности (социальных отношений, социальной жизни, системы социальных институтов, коллективных солидарностей) современного типа, расширение и структурирование которых происходило на протяжении XIX и XX веков. Иначе говоря, *текущие приватизационные тренды прямо коррелируют с кризисом парадигмы «совместной жизни», с усилением этики аутентичности (Ч. Тейлор), с ценностями нового индивидуализма, которые вменяют субъекту активную созидательную роль, прежде всего, по отношению к «собственному Я». Разумеется, в такой интерпретации практики приватности ни в коей мере не имеют ничего общего с социальным инфантилизмом, несоциализированностью и, тем более, асоциальностью. Скорее – это «рациональный ответ» на неопределенность безличных бюрократизированных структур, как выразился З. Бауман [2]. Пор сути дела, речь идет о новом типе субъективности, которая, отнюдь, не препятствует вовлеченности в социальные общности, однако не ценой отказа от индивидуальной независимости. Выбирая для себя форму «сопричастности» к ассоциированной коммуникации, такой субъект руководствуется в первую очередь личными основаниями (этикой самоосуществления в терминологии Ч. Тейлора). Немаловажно, что в этом случае, вполне искренне стремление к соучастию и сопереживанию может подменяться «вычислением собственных выгод и безразличным авторитетом экономических отношений» [9, с. 283]. Другими словами, «непринадлежащий индивид» способен потреблять отношения, эмоции, чувства в сугубо индивидуализированном духе, как его описал З. Бауман, когда «задачей становится получение удовольствия от уже готового к употреблению продукта» [3, с. 198]. Приведем уместный в данном контексте пример мотивационных слоганов, обосновывающих, к примеру, участие в волонтерском движении в Украине: наря-*

ду с «Помоги спасти еще жизнь!», «Вместе можем спасти жизни!» есть и такой «Сделай свою жизнь яркой и насыщенной!».

Таким образом, приватизационные тренды в значительной степени предстают продуктом описанных выше процессов. В этой связи представляется необходимым пояснить, что мы имеем в виду под «приватизационным трендом», коль скоро предполагаем использовать данное понятие в качестве концептуальной основы настоящей статьи. Следует отметить, что в своем содержательном основании понятие «приватизационный тренд» вполне созвучно тому, что Ю. Хабермас называет «приватизмом» [11], российский исследователь Н. Козырьков «социально-приватизационным процессом» [10, с. 140]. Если суммировать все то общее, что содержится в значениях упомянутых выше понятий, то «приватизационный тренд» можно определить как экспансию приватной реальности на все формы жизни. При этом в рамках интересующей нас проблемы обращение к идее тренда позволяет обозначить новые векторы процесса приватизации.

Очевидно, мы можем говорить о приватизационных трендах в том случае, когда частные коды в разнообразных своих проявлениях (в феноменальном, в прагматическом, в вещно-предметном, визуальном) получают все большую распространенность в обществе, становятся объектами символического производства и потребления. Заметим, что сам термин «приватизационный тренд» имеет экономическую нагрузку: будучи рыночной стратегией, тренд устанавливает ценность приватности, то есть способствует экономизации самых частных и интимных сфер жизни людей. С этой точки зрения идею приватности можно выразить в экономических категориях - стоимости/ценности, товарности, конвертируемости. Собственно, об этом и говорит актриса Анджелина Джоли, с досадой отмечая, что на сегодняшний день ее личная жизнь составляет 80% ее творческого продукта, состоящего из «глупых надуманных историй о том, что я ношу» [7, с. 194]. В условиях биополитического поворота и «рыночного империализма» мы, действительно, стали свидетелями превращения частной жизни в часть потребительской корзины. Это значит, что даже те сферы, которые прежде считались частными - такие как, забота о теле, здоровье, внешность, повседневные контакты, любовь, секс, дружба - оказались под экономическим давлением оптимизации.

Итак, «приватизационным трендом» становятся новые направления, тенденции, феномены, имеющие склонность к повторению, воспроизводству, обрастающие чертами массовости и типичности. Примером здесь могут служить современные практики коммерциализации и эстетизации частности, пронизанные этосом домашнего комфорта, интимизацией и персонализацией быта. На этом фоне большую популярность приобретают знания о том, как построить вокруг себя Huggel¹ - такое себе пространство «личного сча-

стья». К числу актуальных приватизационных трендов также следует отнести активно развивающиеся стратегии и программы, направленные на то, что Л. Болтански называл «экономизацией аутентичности» [4]. Подразумевается работа по созданию желательных для общества эмоций, которые включаются в число ментальных ресурсов, значимых для достижения личных целей. В целом существующие сегодня приватизационные тренды разнообразны, однако у них всех имеется важная для нас объединяющая черта: все они затрагивают самую сердцевину человеческого опыта - сферу частности.

Использование концепта «тренд» применительно к феномену частности нам видится оправданным еще и в эпистемологическом плане. Продолжая уточнения, можно сказать, что в самой категории «процесс» есть некое позитивистское «принуждение» к естественности, наиндивидуальности и объективности, тогда как «тренд» имеет отчетливо сконструированную природу. Это означает, что его можно создать, им можно управлять (усиливать, продвигать, подавлять), с помощью него можно осуществлять контроль. Другими словами, принятие идеи «тренда» в духе социального конструктивизма, побуждает нас рассматривать тренд *в связи* со структурами Символического порядка, артикулирующими значения, посредством которых субъект обитает в реальности (социальной и лингвистической) как в реальности своего «жизненного мира». Об этом, впрочем, мы уже говорили. Однако в порядке дополнения, стоит уточнить, каким образом логика Социального присутствия в тренде. С позиции лакановского постструктурализма тренд предполагает наличие некоего «культурного послания», созданного в сугубо перформативных целях², которые *лишь отчасти* являются целями самого субъекта. Не то, чтобы субъект не обладал свободой выбора и действий. Этим «лишь отчасти», мы оставляем за субъектом возможность «структурного неподчинения», ибо, как полагает Ли Эдельман, Символическая реальность производит нас настолько, насколько мы готовы «инвестировать себя в нее, цепляясь за ее господствующие фикции, за ее постоянные сублимации как за саму реальность» [12, с.

тами, а за ними и сфера услуг. Например, некоторые рестораны и кафе создают для посетителей Huggel-обстановку. См.: Рогатинский А. Мировые социокультурные тренды к началу 2017 года / А. Рогатинский [Электронный ресурс]. - Режим доступа <http://www.cossa.ru/trends/148508/> - Загл. с экр. (Rogatinskiy A. Mirovye sotsikulturnye trendy k nachalu 2017 goda [World Sociocultural Trends by the Beginning of 2017] / A. Rogatinskiy [Elektronnyy resurs]. - Rezhim dostupa <http://www.cossa.ru/trends/148508/> - Zagl. s ekr)

² В этом контексте понятие «перформативность» употребляется нами в том значении, в котором оно было теоретически обосновано Дж. Батлер. Согласно американской исследовательнице, субъект со всеми своими качествами и свойствами - будь то рефлексивность, идентичность, личный интерес, внутренний мир - не существует вне перформативных актов (додискурсивных рамок). В теории Дж. Батлер перформативность и перформанс являются понятиями, означающими регламентирующие и регулирующие действия, которые обладают символической властью и фиксируют субъекта в определенной социальной сфере. См. подробнее: Батлер Дж. Имитация и гендерное неподчинение / Техника «косого взгляда». Критика гетеронормативного порядка / Сб. ст. под ред. И. Градинари. - М.: Изд-во Института Гайдара, 20015. - С. 77-120. (Butler, J. Imitation and Gender Insubordination / by J. Butler // The Lesbian and Gay Studies Reader, ed by Henry Abelove, Michele Aina Barale, and David M. Halperin : Routledge: New York, 1993 - P. 13-32.)

¹ Речь идет о таком актуальном тренде как Huggel - датское слово, обозначающее создание вокруг себя спокойной, комфортной и гармоничной обстановки, а также простые радости жизни: погулять по снежному лесу, почитать книжку у камина, выпить некрепкое вино в кругу близких друзей. Тренд монетизировали производители пледов, душистых свечей, вязаный пончо с котья-

270]. Однако в данном случае нам принципиально важно подчеркнуть, что свой выбор субъект всегда делает «внутри господствующей нарративной логики, в пределах Символической реальности» [12, с. 277].

В свете сказанного выше, наше витальное желание «быть/не быть в тренде» можно объяснить (в стиле психоанализа Ж. Лакана) тем, что само Символическое (функционирующее как структура, (де)конституирующая наши переживания реальность) заставляет нас переживать эту реальность именно в форме следования либо сопротивления тренду. При этом, зонами топологической локализации приватизационных трендов оказалась вся структура приватности, которая, согласно Дж. Бейли, включает три измерения [3, с.20]: 1) *интимность* - семейные, сексуальные, любовные, дружеские отношения, основанные на эмоциональной открытости, взаимном доверии, близости; 2) *социальное «Я»*, подразумевающее весь комплекс практик, связанных с «политикой» идентичностей, включая отношение к собственному телу, здоровью, к соблюдению границ личного пространства участников общения; 3) *бессознательное* – как источник наиболее важных и интенсивных чувств человека.

В целом, отталкиваясь от нашего базового конструктивистского допущения, согласно которому в самом механизме производства приватизационных трендов заложена логика двойного структурирования реальности, можно предположить следующее: с одной стороны, наличные тренды выражают актуальный социальный и культурный порядок вещей, с другой - в трендах воплощается специфика практического участия индивида в производстве собственной жизни (по крайней мере, в той степени, в какой он находит себя в символических посланиях). При этом базовыми ценностями императивами, определяющими актуальный опыт субъективности, становятся самостоятельность, самодостаточность, независимость. Другими словами в актуальной социокультурной ситуации от индивида требуются навыки «самоменеджмента» и «личностного дизайна» в полном соответствии с модным ныне слоганом «Стань художником своей жизни!». В пользу такого утверждения говорит, к примеру, популярность на рынке поп-психологической литературы разнообразных руководств по самосовершенствованию и личностному развитию. «Будь лучшей версией себя» (Д. Вальдшмидт), «Уверенность в себе. Книга для работы над собой» (Э. Мьюир), «Ты можешь больше, чем думаешь» (Т. Армстронг) - это всего лишь несколько названий, выбранных нами произвольно по первой же ссылке на запрос «самые покупаемые книги по саморазвитию» в поисковой системе Google, дающие, тем не менее, ясное представление о личностных предпочтениях современного индивида.

В соответствии с эмансипирующей установкой на самовыражение формируются бакалаврские и магистерские программы, которые предлагают топовые университеты мира. Среди названий курсов по социальным и гуманитарным дисциплинам есть и такие: «Ты-проект: построение и продвижение личного брен-

да» (университет Стэнфорда)³, «Искусство жить» (университет Стэнфорда)⁴, «Активизация твоей повседневной креативности» (государственный университет штата Нью - Йорк)⁵, «Правда и субъективность: личная культура» (университет Бэркли)⁶. Как видим, продвигаются те формы знания, профессиональные и личностные навыки, которые, как сказал бы Ч. Тейлор, составляют ресурс «самоосуществления», а именно - эмоциональный интеллект, креативность в широком смысле, гибкость ума, лабильность, умение управлять собой, формировать собственное мнение.

Позволим себе высказать следующее допущение: востребованность упомянутых выше личностных компетенций можно интерпретировать как проявление политики «дисциплинирования тела», которое вписывается в более общий властный концепт индивидуальных «политик жизни». Представляется, что сам дискурс о приватной жизненной активности, необходимости активных инвестиций «в себя», оформленный в терминах «политики» (политики жизни), прямо указывает на присутствие социального контроля, который ненавязчиво обнаруживает себя в механизмах силовых отношений и «символического насилия». И здесь снова к месту будет вспомнить лакановскую фигуру Большого Другого - «социальной Субстанции, всего того, из-за чего субъект никогда не может полностью управлять следствиями своих действий, из-за чего конечный результат его действий всегда является другим, нежели намечалось ранее» [8]. В такой перспективе предположим, что Большой Другой, постулирующий феноменальную идею самоконструирования как значимую, осуществил, тем самым, своеобразный символический «перенос» собственного авторитета на плечи самого субъекта, который нынче «сам себе стартан» (меткая метафора Б. Гройса). В этом смысле «политики жизни» оказались очередным проектом символической власти, главным задачей которой становится превращение «собственного Я» в конвертируемый продукт.

Итак, какие выводы можно сделать из предложенного рассмотрения? Представляется, что на фоне развернувшихся процессов приватизации современный субъект лишь отчасти выступать «автором» собственной приватной жизни, которая, следует признать, не стала более комфортной и менее проблематичной. Напротив, оказалось, что создавать собственное жизненное пространство «своими силами», когда отсутствует внятный «коллективный повествователь» (Ж.-Ф. Лиотар), заслуживающий доверия, довольно хлопотное дело. Не удивительно, что индивиды чувствуют себя «скорее брошенными, чем свободными» [2]. Тем самым, новое ощущение приватности – очевидно самодостаточной в своем автономном выражении – столкнулось с очередным вызовом. Обнаружилось, что наше расслабление в приватной сфере не может быть полным, поскольку на

³ Информация была взята с сайта Poets & Quants. Доступно на <http://poetsandquants.com/2016/08/18/meet-tyra-banks-stanford-b-school-professor>

⁴ Информация была взята с сайта Coursera. Доступно на <https://ru.coursera.org>

⁵ Там же

⁶ Информация была взята с сайта Лайфхакер. Доступно на <https://lifehacker.ru/2014/04/01/875-besplatnyx-onlajn-kursov-ot-topovyx-universitetov/>

фоне «желания состояться» (разве не к этому призывает нормативные месседжи, заложенные в приватизационных трендах?) в своих публичных и частных ролях, нас тревожит опасность «быть не в тренде», «не преуспеть». Одним словом, нас пугает риск оказаться среди потенциальных неудачников, сделавших неверный выбор, как в публичной, так и в частной сфере. Размышляя об этом, французский философ П. Брюкнер обращает внимание на то, как ловко современные масс-медиа организуют «рынок фрустрации, чтобы снова и снова продавать нам шарм и неустранимость под видом советов, косметических средств, всевозможных штук. Освобожденная эпоха делает еще горше участь одиночек, незаметных, вынужденных пропадать

в безвестности, когда все, по-видимому, предаются наслаждению» [5, с. 49].

В результате «автономный, расчетливый, саморегулирующийся субъект неолитерализма» [6, p. 443.], который спасается «бегством» от «коллективной судьбы» (У. Бек) в узком приватизированном мире интимных эмоциональных переживаний, в действительности, испытывает острое чувство фрустрации - политической, экономической, культурной, личностной. Таким образом, ценностный итог «усиления приватности» (Ю. Хабермас) оказался парадоксальным и эта парадоксальность состоит в противоречии между непрерывно рефлексивным Я и внешним характером регулирования этой самой рефлексивности.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни. СПб.: Алетейя, 2000. – 430 с.
2. Arendt, H. *The Human Condition* / by H. Arendt. – Chicago: University of Chicago Press, 2013. – 329 p.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
4. Bauman, Z. *The Individualized Society* / by Z. Bauman. – Publisher: Polity Press, 2001. – 272 p.
5. Бейли Д. Некоторые значения «частного в социологическом мышлении» // Социальные и гуманитарные науки. Отеч. и зарубеж. литература, Сер.11, Социология: РЖ / РАН. – М., 2001. – №3. – с.17 – 21.
6. Bailey, J. *Some meanings of «the private» in sociological thought* / by J. Bailey // *Sociology*. Cambridge, 2000. – Vol.34, №3. – P. 381 – 402.
7. Болтански, Л., Кьяпелло, Э. Новый дух капитализма / Л. Болтански, Э. Кьяпелло; пер. с фр. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 976 с.
8. Boltanski, L., Kyapello, E. *Novyy dukh kapitalizma* [The new spirit of Capitalism] / L. Boltanski, E. Kyapello; per. s fr. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2011. – 976 s.
9. Брюкнер П. Парадокс любви: Эссе / П. Брюкнер; пер. с фр. – СПб.: Изд-во Ивана Лимбахта, 2010. – 272 с.
10. Bryukner, P. *Paradoks lyubvi: Esse* [Paradoxes of Love: Essays] / P. Bryukner; per. s fr. – SPb.: Izd-vo Ivana Limbakhta, 2010. – 272 s.
11. Gill R. Culture and subjectivity in neoliberal and postfeminist times // *Subjectivity*. – Basingstoke, 2008. – Vol. 25, N 1. – P. 432-445.
12. Грав И. Высокая цена: искусство между рынком и культурой знаменитости / И. Грав; пер. с нем. – М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. – 288 с.
13. Grav I. *Vysokaya tsena: iskusstvo mezhdu rynkom i kulturoy znamenitosti* [High price: the art between the market and the culture of a celebrity] / I. Grav; per. s nem. – M.: Ad Marginem Press, 2016. – 288 s.
14. Жижек Сл. «Матрица»или Две стороны извращения / Сл. Жижек [Электронный ресурс] // Искусство кино. – 2000. – №6. – Режим доступа: <http://kinoart.ru/archive/2000/06/n6-article16> – Загл. с экрана.
15. Zhizhek, Sl. «Matritsa»ili Dve storony izvrashcheniya [The Matrix Or The Sides of Perversion] / Sl. Zhizhek [Elektronnyy resurs] // *Iskusstvo kino*. – 2000. – №6. – Rezhim dostupa: <http://kinoart.ru/archive/2000/06/n6-article16> – Zagl. s ekrana.
16. Кнопп-Цетина К. Социальность и объекты. Социальные отношения в постсоциальных обществах знания / Социология вещей. Сборник статей / Под. ред. В. Вахштайна. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 267– 307.
17. Knorr Cetina, K. *Sociality with objects. Social relations in post-social knowledge societies* / by K. Knorr Cetina // *Theory, Culture and Society*. 1997. N4. – P. 23 – 41.
18. Козырьков В.П. Регулятивные аспекты частной жизни: обоснование программы спецкурса // Вестник ННГУ. – Вып.1(5). – 2004. – С.138 – 148.
19. Kozyrkov, V.P. *Regulyativnye aspekty chastnoy zhizni: obosnovanie programmy spetskursa* [Regulatory aspects of private life: justification of the special course program] / V.P Kozyrkov // *Vestnik NNGU*. – Vip.1(5). – 2004. – S.138 – 148.
20. Хабермас Ю. Проблема легитимации позднего капитализма / Пер. с нем. Л.В. Воропай. – М.: Праксис, 2010. – 264 с.
21. Khabermas, Yu. *Problema legitimatsii pozdnego kapitalizma* [The problem of legitimization of last capitalism] / Yu. Khabermas; Per. s nem. L.V. Voropay. – M.: Praksis, 2010. – 264 s.
22. Эдельман Ли. Будущее – детская затея / Ли Эдельман // Техника «косого взгляда». Критика гетеронормативного порядка / Сб. ст. под ред. И. Градинари. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – С. 232 – 295.
23. Edelman, L. *The future is kid stuff* / by L. Edelman // *No future. Queer Theory and the Death Drive*. – Durham: Duke UP, 2004. – 191 p.

Privatization trends as a symptom of the crisis of the "joint life" paradigm

E. V. Khodus

Abstract. The article attempts to clarify the reasons for privatization trends actualization in the conditions of modern society, and also to reveal the specifics of their production and consumption within the (post)structuralist paradigm. The thesis is substantiated, according to which it is possible to talk about privatization trends when private codes in a variety of their manifestations (phenomenal, pragmatic, real-object, visual) are becoming more prevalent in the society, they get some economic burden, so they can be expressed in economic categories - value / value, marketability, convertibility.

Keywords: privacy, solidarity crisis, privatization trend, symbolic production, economics of authenticity.

POLITOLOGY

Создание нового мирового порядка и позиции лидеров

Д. С. Кан

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина
Corresponding author. E-mail: kme112000@yahoo.com

Paper received 22.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Аннотация. В данной статье идет речь о создании нового мирового порядка, лидерами которого являются США и Китай. Изложен авторский взгляд на ослабление позиции нынешнего лидера США и усиление позиций Китая, анализируются причины данного явления. Подробно описывается история становления США как лидера мирового порядка, негативные результаты доктрины Буша и начала падения рейтинга США на мировой арене. Также описываются причины роста антиамериканского настроения во многих странах мира, подход Китая к лидерским позициям и обострение конкуренции за лидерские позиции между США и Китаем, вероятность удержания США позиции единоличного лидера, наступления эры тандемного правления США – Китай или же становления Китая как единоличного лидера ближайшее время. Как бы ни было, а лидер будет и в этой ситуации подходящую стратегию должна выбрать Южная Корея, чтобы благополучно решить проблему объединения Кореи.

Ключевые слова: мировой порядок, террористические события, Иракская война, внешнеполитический курс США, антиамериканские настроения, мировой валютный кризис.

То, что сегодня мир лихорадит и находится в состоянии неопределенности ни у кого не вызывает сомнений. Идет ускоренными темпами системная трансформация мирового порядка. Нарушились все представления о безопасности, установленные после bipolarного и monopolarного периодов. Многие ученые даже говорят о реальной угрозе одной из самых значащих тенденций современного мира – глобализации. На Давосском форуме 2017 года эта тема была одной из доминирующих. Однако многие ученые считают, что глобализационный процесс находится в состоянии кризиса. Об этом говорят такие факты как Brexit, выход США из соглашения о Транстихоокеанском партнерстве, усиление имущественной дифференциации, и т.д. Приход к власти Дуарте на Филиппинах, Трампа в США, демонстративное испытание ракетно-ядерного оружия Ким Чен Ыном – яркое свидетельство того, что мир непредсказуем и поэтому многие страны с опаской и любопытством следят за действием новой администрации США. Да и Европа в 2017 году готовится к многочисленным выборам. И неизвестно какие силы придут к власти и соответственно в какую сторону повернется стратегический курс Европейского сообщества. Также неизвестно, кто может сегодня умерить геополитическую булмию России.

Многих аналитиков беспокоит вопрос, останется ли США мировым лидером, хватит ли сил и средств, чтобы по-прежнему выполнять функцию мирового полицейского. А может наступит эра правления тандема США-Китай, а может Китай уже готов выступить единоличным лидером?

Для того, чтобы ответить на эти и другие вопросы, необходимо вкратце рассмотреть историю восхождения на «олимп» США и причину ослабления лидирующей позиции США. Многие исследователи задают вопрос, закончилась ли эра США?

Основатель журнала Time и Life, публицист Генри Лус (Henry R. Luce), который родился в Китае, назвал XX век «эрой США». После заката Английской колониальной державы в XIX веке, принятия участия во

второй мировой войне, США заняли лидирующее положение в миропорядке. Вторая мировая война послужила решающим толчком для восхождения США на лидирующие позиции в мировом порядке.

Как известно, в 1910-1930 годах США находились в крупномасштабном кризисе (Great Depression) и поэтому проводили изоляционный внешнеполитический курс, одним из решающих факторов изменения внешнеполитического курса явилась атака японцами в 1941 году Перл-Харбора. США резко изменили внешнеполитический курс и решили принять участие во Второй мировой войне. Инициатором такого курса был 32-й президент США Франклин Рузвельт, который после победы союзников во Второй мировой войне сыграл решающую роль для выдвижения США на лидирующие позиции в мире. Благодаря величайшим лидерским качествам Франклина Рузвельта США стали новым лидером мирового порядка. Лидер, который вывел страну из глубочайшей экономической депрессии благодаря новому курсу New Deal по Кейндзский.

Принятие нового курса и участие во Второй мировой войне на стороне союзников, заставило заработать оборонную промышленность, благодаря чему началось возрождение экономики США. Кроме того, США для возрождения экономики в 1944 году, заключили Бреттон-Вудское соглашение и тем самым положили начало становления доллара как мировой валюты, благодаря этому США вышли на главенствующую позицию в мировой экономике. Таким образом, Вторая мировая война сильно изменила геополитику мировой системы. Победители-союзники, для того, чтобы обсудить контуры будущей мировой системы и установить мир на всей планете, организовали Ялтинскую конференцию в феврале 1945 года. На Ялтинской конференции, где приняли участие Ф. Рузвельт – президент США, В. Черчилль – премьер-министр Великобритании, И. Сталин – председатель совета народных комиссаров СССР, были обсуждены и определены судьбы стран, которые потерпели поражение, и судьбы стран, которые будут освобождены.

ны. Были обсуждены вопросы Восточной Европы и Польши, раздел сфер влияния в Германии, образование новых международных союзов, судьбу регионов Дальнего Востока. Были приняты судьбоносные решения, поэтому послевоенную систему мирового порядка называют «Ялтинская система». Согласно конференции, образовалась биполярная система США - СССР, началось противостояние новой морской державы США и новой континентальной державы СССР. Таким образом, началось идеологическое противостояние капиталистической системы, во главе с США и социалистической – во главе с СССР. Однако, биполярное противостояние, которое называют периодом «Холодной войны», закончился развалом СССР и социалистической системы через 46 лет.

Известный американский ученый историк и профессор Ельского университета Луис Геддис (John Lewis Gaddis), период холодной войны охарактеризовал как длительный мирный период [1]. Равновесное состояние между СССР и США позволило создать длительный период мирного развития. После развала СРСР и окончания периода «Холодной войны», США лишились главного противника противостояния, а значит, не стало врага. Мировая система превратилась в новую демократическую систему, где все являются свободными конкурентами. Распространение идеи свободной конкуренции в экономике делает мир более близким, сплоченным и более свободным, значительно расширяет территорию конкуренции. Однако с постепенным переходом в современную свободную систему мир превращается на рынок ужесточенной конкуренции, исчезли блочная торговля между лагерями периода холодной войны и вместе с ними взаимопомощь между союзниками. Теперь в мире остались лишь ожесточенные конкуренты. После периода Холодной войны, мир, переходя на свободную и современную систему мирового порядка, перешел в период монополярного правления во главе США, и не было страны, которая могла бы им противостоять. Таким образом, современная свободная система, которая стала центральной системой мирообразования, была американской, и мир стал американизованным. Американский ученый, историк и культуролог Морис Берман (Morris Bergman) сказал, что если XX век можно назвать эпохой американской, то XXI век – американизованным [2]. Это означает, что Америка входит в мировую систему, а мир – в американскую. Американский доллар и английский язык, которым пользуются американцы, стал доминирующим во всем мире.

Можно сделать вывод, что после распада СССР, социалистической системы, у США не стало соперника, конкурента. Историк Ельского университета Пол Кеннеди (Paul Kennedy) утверждает, что после периода холодной войны мировая система превратилась в многополярную систему во главе с шестью странами: США, Европа, Китая, Россия, Индия, Япония [3]. Однако среди этих стран ни одна не могла противостоять США, поэтому этот период смело можно назвать периодом американской гегемонии. Ясно и то, что пора расцвета США прошла и в настоящее время эту страну преследуют экономический и военный упадок, политические и социальные потрясения. Сейчас

СМИ в один голос вторят, что США переживает период спада. Социальные вопросы показали, что большинство американцев считают, что мощь США в XXI веке значительно ослабла по сравнению с XX веком [4].

Американский историк и специалист по военной безопасности и редактор газеты «The National Interest» Майкл Линд (Michael Lind) сказал, что на 2014 год внешнеполитический курс США находился в состоянии развала, экономика – в состоянии упадка, американский демократизм находился в состоянии краха, кончилась эра, когда другие страны равнялись на США [5]. Один из известных политологов и теоретиков по мировым системам Эммануэль Уоллерстайн (Emmanuel Wallerstein) сказал, что упадок США – это уже установленный факт, и осталось только определить какой путь выбрать для наименьшего ущерба в процессе глобализации и элегантный путь отхода. Очень важную роль в длительном процессе упадка США сыграли террористические события 11 сентября 2001 года, когда число погибших достигло 2977 человек [6]. Данные события сильно ударили по системе безопасности США. Страна, которая считалась самой свободной, демократической, свободной и безопасной, превратилась в самую опасную. Это был сильный удар по имиджу США. Кроме того, террористические события породили нового врага – терроризм, которому США объявили войну. 7 октября США начали войну в Афганистане против талибов. С тех пор, вся внутренняя и внешняя политика были сосредоточены на данной борьбе. Террористические события 2001 года – это второй случай за всю историю США, когда была атакована их территория. Первый случай – когда Япония в 1941 году атаковала Гавайский Перл Харбор. Причем атака 2001 года принесла больше жертв, чем Перл Харбор. Многие аналитики считают, что бездарная политика Джорджа Буша младшего была направлена лишь на борьбу с терроризмом, чем значительно ослабила экономическую мощь страны [7]. Это был определяющий период ослабления позиций США в мире.

Подводя итоги, можно определить 5 причин ослабления позиций США на мировой арене после 11 сентября 2001 года: Первой причиной ослабления позиции США является изменение мнений мировой общественности. С одной стороны, возросла солидарность мирового сообщества с США, которые пострадали, борясь за мир и безопасность. С другой стороны, антиамериканские настроения исламского мира тоже возросли.

Второй причиной ослабления позиций США на мировой арене является ослабление традиционной общегражданской свободы, крайне ограничили права граждан. За 8 лет правления Буша младшего Америка находилась в предвоенном состоянии, хотя не был объявлен закон о военном положении. Но, ссылаясь на борьбу с терроризмом, вся территория США была похожа на страну, где объявили чрезвычайное положение. Международные телефонные разговоры американцев подслушивались, средства информации находились под строгим надзором. Теперь проверка личной электронной почты и осмотр физических лиц были тщательными, и проявление свободы

частной жизни находилось в подавленном состоянии и было ограничено [8].

Третьей причиной ослабления позиций США является война с исламскими государствами и огромный военный бюджет. Администрация Буша, объявив войну с терроризмом, поделила весь мир на врагов и друзей, и если страна, не на стороне американцев, то она враг. Во время правления Буша, врагами стали такие страны как Ирак, Иран, КНДР, Куба, Ливия, Сирия [9]. Кроме Кубы и КНДР, все остальные страны являются исламскими. Как определил профессор Хантингтон, началась новая Крестовая война между христианскими и исламскими странами, то есть опять началась эра столкновения цивилизаций.

1 июля 2002 года была объявлена доктрина Буша. Суть её заключалась в том, что внешнеполитический курс США будет основан на военной мощи, в случае надобности превентивное нанесение удара. Суть доктрины была подробно освещена в официальных документах пентагона под названием стратегия национальной безопасности США в сентябре 2002 года [10]. Доктрина Буша основана на новых принципах: США будет действовать четко и непоколебимо, используя военное преимущество, и в случае надобности, будет наносить превентивные удары. Эти два принципа означают, что США превыше всего, они даже противоречат международным соглашениям, это оборонная стратегия, которая гласит, что в случае угрозы, США может наносить превентивные удары любой стране и в любом месте.

Кроме того, следует сделать акцент на то, что такие страны как КНДР поняли, что нельзя отказываться от ядерного оружия. И лидер того времени Ким Чен Ир, глядя какой атаке подвергся Ирак, наверняка подумал, что если бы Ирак имел ядерное оружие, то США вряд ли так просто уничтожили бы режим Хусейна. Северокорейские лидеры уже давно возмущены действиями США, и задают вопрос, почему они называют КНДР террористической страной, тогда как сами бесцеремонно разбомбили Ливию, Югославию, Ирак, Афганистан и принимают участие в сирийской войне. Естественно, в настоящее время, вопрос денуклеаризации Корейского полуострова стал весьма проблематичен.

Четвертой причиной снижения, лидирующей позиций США при правлении президента Буша, стал валютный кризис 2008 года. 15 сентября один из четырех крупнейших инвестиционных банков США «Lehman Brothers» неожиданно объявил о банкротстве. И с тех пор разразился валютный кризис. Начиная с 2006 года цена на жилье в США начала устойчиво падать, что привело к банкротству крупнейших инвестиционных банков. Валютный кризис США – это экономическое происшествие, которое вызвало основательное опасение всей капиталистической системы. Кризис показал, что финансовый капитализм по-американски вовсе не является не безопасным балансиrom мировой экономики, а наоборот – угрожающей опасностью. Именно в этот период экономическое лидерство США стремительно ослабевало, возникла уйма вопросов и сомнений, относительно правильности капитализма по-американски. Именно в этот период у Китая появилась уверенность в соб-

ственных силах для борьбы за лидерство с США. В завоевание лидерских позиций США в мире решающую роль сыграла демократическая система, основанная на свободной рыночной системе, политическом либерализме. Таким образом, валютный кризис 2008 года показал слабость капиталистической системы по-американски, разразившись не только в США, но и во многих странах мира. Новый экономический лидер Китай, который внимательно следил за кризисным влиянием, выразил сомнения касательно способности капитализма вести всю мировую экономику, и выдвинул альтернативную экономическую систему – капитализм по китайскому образцу. Таким образом, Китай в период валютного кризиса бросил вызов американской системе капитализма.

В октябре 2013 года информационное агентство Синьхуа заявило: «Эра, когда лицемерные страны оказывали влияния на весь мир, должна закончиться», и под лицемерной страной подразумевали США. Ясно, что эти утверждения означают, что Китай больше не считает США единоличным мировым лидером. И даже выдвинул следующее утверждение: «В новом мировом порядке все страны должны относиться со справедливостью и уважением и к слабым и к сильным странам». Кроме того, Китай объявил США, что последствия валютного кризиса нанесли многим странам мира серьезный экономический удар. США вовлекли мир в финансовый кризис и коллапс. Китай тоже был серьезно озабочен валютным кризисом в США, потому что китайская экономика тесно связана с экономикой США. Так на июль 2013 Китай владел акциями государственного займа США на сумму 1 триллион 2773 млрд. долларов. Даже Япония, владеющая суммой на 1 трлн. 1354 млрд. долларов, была лишь на втором месте. Такие страны как Бразилия, имея облигации госзайма США на сумму 2564 млрд. долларов, Тайвань – 1858 млрд., Швейцария – 1782 млрд., но это всего лишь составляет 20% того, чем владел Китай. Естественно, если США постигнет дефолт, то больше всех пострадает Китай. Поэтому замминистра финансов Китая Дзю Кваняо 7 октября 2013 года настойчиво потребовал, чтобы США со всей серьезностью отнеслись к поиску выхода из положения [13]. В 1944 году доллар стал мировой валютой, но в связи с валютным кризисом в США, Китай внес предложение о замене мировой валюты на юань. Тот факт, что доллар является мировой валютой, беспокоит многих. Поэтому ЕС выдвинул евро как альтернативу. Китай настойчиво предложил замену доллара на юань, и уже со многими странами Азии заключает соглашения с расчетной валютой юань.

Критические нотки в адрес капиталистической системы по-американски все чаще стали звучать и внутри США. Американцы были особенно недовольны резким ростом различия между бедными и богатыми. Таким образом, после валютного кризиса 2008 года экономическое лидерство начало давать трещины [14].

Пятой причиной, которая ослабила лидерские позиции США, стали антиамериканские настроения во многих странах мира. Террористические события 2001 года – это тоже один из методов проявления антиамериканизма. Корни такого настроения кроются во внешнеполитической деятельности США. Бывший

профессор университета Беркли Чалмерс Джонсон (Chalmers Johnson) сделал глубокий анализ, согласно которого причиной антиамериканских настроений является вмешательство США во внутренние дела многих стран, учитывая лишь свои интересы. Можно привести множество примеров вмешательства и попыток такового: Иран (1953), Гватемала (1954), Куба (1959-60), Конго (1960), Бразилия (1964), Индонезия (1965), Вьетнам (1961 – 1973), Лаос (1961 – 1973), Камбоджа (1961 – 1973), Чили (1973), Сальвадор и Никарагуа (1980), Ирак (1991 – настоящее время), Греция (1967), Югославия и т.д. Корея тоже не является исключением [15]. Самые большие антиамериканские настроения конечно на Ближнем Востоке, и причиной являются многочисленные перемены американской ближневосточной стратегии. Стратегия США основана на военных силах, которые сильно ослабили экономическую мощь США и усилили антиамериканские настроения по всему миру. Так, согласно опросам проведенных Pew Research в ноябре 2002г. одна треть англичан считала, что Дж. Буш намного больше угрожает миру на Земле, чем Саддам Хусейн [7], и, согласно опроса в марте 2003г. тем же агентством, число англичан, поддерживающих США, упало с 75% в 2002г. до 48% [16]. Многие жители мира были против войны в Ираке, в той числе и такие известные деятели как Герхард Шредер, Жак Ширак. РК тоже не поддерживала политику США – об этом

свое мнение выразил и президент Ким Дэ Дюн. Это означает, что даже союзники не одобряли внешнеполитический курс США. Антиамериканские настроения очень сильно были выражены у России, особенно в период раздробления некогда мощной Югославии. И сегодня россияне считают, что все революции и события в Украине и в Сирии – это результат стратегического курса Америки.

Итак, можно сделать вывод, что после террористических событий 11 сентября 2002г. внешнеполитический курс Буша-младшего вызвал антиамериканские настроения даже у корейцев и за его восьми летнее правление лидирующие позиции США резко ослабли.

Администрация Обамы за годы своего правления вела более осторожный внешнеполитический курс, но не сумела вернуть США на лидирующие позиции. Приход к власти более эксцентричного и непредсказуемого Трампа пока что не предвещает восстановления статус-кво в ближайшее время. Поэтому вопрос останется ли США на позиции единоличного лидера мирового порядка остается открытым. Однако нет сомнения, что такой ситуацией непременно воспользуется другая страна, которая издавна мечтала об этом, это естественно Китай. По первым шагам администрации Трампа уже видно, что борьба за лидерские позиции значительно ужесточится.

REFERENCES

1. John Lewis Gaddis "Grand strategies in the Cold War", The Cambridge History of the Cold War, Volume II: Crises and Détente (pp. 1–21). Cambridge: Cambridge University Press, 2010
2. Morris Berman, The Twilight of American Culture, New York, 2002.
3. <http://pulseneews.co.kr/view.php?no=9978168year=2015> (검색: 2016.6.30)
4. http://washingtonpost.com/wp-srv/politics/polls/postpoll_021010.html
5. Joseph Nye Is the American Century Over?, Priby, 2015, p.12-13
6. September 11th Fast Facts, CNN, September 7, 2015
7. 1 in 3 say Bush biggest threat, The Guardian, November 14, 2002
8. Bush lets U.S. spy on callers without courts, The New York Times, December 16, 2005
9. U.S. expands "axis of evil", BBC, 2002.5.6.
10. U.S. Department of state, The National security strategy of the United State of America, September, 2002
11. \$1th cost of longest U.S. war hastens retreat from military intervention, The Financial Times, December 15, 2014
12. Condoleezza Rice, Interview with the Financial Times, September 22, 2002
13. The end of the era when the hypocritical nation shakes the world ... The Chinese challenge to the creditor country, Joongang Ilbo, 2013.10.15
14. Kim Jong-geol, Global Financial Crisis and New Economic Paradigm, 21th IFES – APEC International conference, November 2 – 3, 2009
15. Chalmers Johnson, Blowback: The Costs and Consequences of American Empire, Holt paperbacks, 2004
16. Pew Research Center, America's image future erodes, Europeans want weaker ties
17. www.pewglobal.org/2003/03/18/americas-image-future-erodes-europeans-want-weaker-ties/2016.6.30

Creation of a new world order and the position of leaders

D. S. Kan

Abstract. This article describes creating of a new world order, which is led by the United States and China. There is outlined the author's view on the weakening of the position of the current leader - the United States and the strengthening of China's positions, as well as the causes of this phenomenon are analyzed. The history of the formation of the United States as the leader of the world order, the negative results of the Bush Doctrine and the beginning of the the US rating fall in the world are described in detail. Furthermore, there were analyzed the reasons of the anti-American sentiment growth in many countries of the world, the China's approach to leadership positions and growing of the competition between the US and China, the probability of retention of the US position as the sole leader, the onset of the tandem rule era of US - China or the possibility of China becoming a sole leader. Whatever it is, there shall be a world leader, and in this situation South Korea shall choose a suitable strategy in order to solve the problem of Korea unifying successfully.

Keywords: world order, terrorist events, Iraq war, US foreign policy, anti-American sentiments, world currency crisis.

SOCIAL COMMUNICATIONS

Інформаційна атака як чинник деформації комунікаційного простору

А. А. Білинська

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: anastasiabilynska@gmail.com

Paper received 24.08.17; Accepted for publication 29.08.17.

Анотація. Інформаційна атака як чинник деформації комунікаційного простору. Білинська Анастасія Андріївна. Анотація. У статті досліджені складові характеристики інформаційної атаки, як чинника деформації інформаційного простору, а також, з'ясовано характеристики деформації комунікаційного простору. Крім того, з'ясовано існуючі концепції розуміння інформаційної атаки. Визначено поняття інформаційної атаки і її змістово-смыслові характеристики. Поставлені проблеми необхідності боротьби з фейковими новинами, інформаційними атаками й неоективною інформацією. Визначено поняття комунікаційного простору, деформації і впливу інформаційних атак на нього.

Ключові слова: інформаційна атака, комунікаційний простір, інформаційний простір, деформація, інформаційна війна, фейки, неоективна інформація, інформаційна експансія, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. У зв'язку з політичними, соціальними, економічними подіями наш інформаційний простір змінюється. Через новітній ритм життя, комунікаційний простір досить інтенсивно наповнюється інформаційними повідомленнями, не всі з яких є правдивими і об'єктивно відображають реальну дійсність. Створюється, так звана, викривлена альтернативна реальність, що спонукає не лише деформацію комунікаційного простору, а й підриває довіру людей до джерел інформації, в яких все складніше зробити селекцію між фейковими новинами, інформаційними атаками й дійсно об'єктивними фактами. Механізми зміни комунікаційного простору полягають, насамперед, у наповненні його новою інформацією. Причиною явища деформації є не лише глобалізація й перенасичення повідомленнями, а й інформаційні війни, використання комунікації для реалізації власних цілей. В комунікаційному просторі все частішим явищем є інформаційні атаки, що впливають на спільноти і кожного з нас. Ця нова інформація змушує людей жити по-іншому, провокує нашу реакцію, апелює до почуттів, а не до розуму, грає на співчутті й не залишає людям шансу подумати й проаналізувати отримане повідомлення. Наукове опрацювання цього явища залишається недостатнім, *актуальність проблеми* визначається тим, що в умовах соціальної кризи, якою, наприклад, виступає війна, деформація інформаційного простору відбувається досить часто і досить глибоко. Є пряма залежність від збільшення інформаційних атак в комунікаційному просторі, й в тому, що зростає відчуття тривожності у суспільстві, змінюючи його стан та правила життя. Враховуючи обставини, важливо зрозуміти суть інформаційних атак та їх вплив на комунікаційний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теорії питання комунікаційного й інформаційного простору зробили такі науковці, як: Г. Почепцов, В. Різун, В. Корнєєв, В. Носов, М. Каткова, М. Василик, О. Дубас, І. Костиця, Г. Шевченко, В. Степанов. Досліджували інформаційні атаки, фейки й війни, такі науковці як: Л. Коцюбинська, Т. Пода, О. Левченко, С. Шарма, Т. Сааті, О. Саприкін, С. Шпилик, Ю. Горбань, М. Кіца, А. Манойло, С. Тихонова, І. Боднар.

Не зважаючи на компетентність дослідників та високий рівень професіоналізму при розробці теми, все ще існує необхідність дослідити інформаційну атаку як чинник деформації комунікаційного простору.

Актуальність теми. В умовах соціальних криз, інфо-

рмаційні атаки з особливою силою впливають на комунікаційний простір. Фейкові новини, підміна фактів думками чи поглядами, інформаційні атаки на конкретних осіб, держави, компанії створюють нові правила гри й діяльності комунікаційного середовища. Вони мають вплив на те, про що ми говоримо, думаємо, до чого апелюємо. Теперішні реалії створюють ситуацію коли суспільство стає беззахисним перед маніпуляціями, а інформаційні атаки стають ефективним інструментом для досягнення бажаних цілей зацікавлених осіб чи груп.

Стаття присвячується раніше невирішеним частинам загальної проблеми, визначенні складових характеристик інформаційної атаки, як чинника деформації інформаційного простору.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення складових характеристик інформаційної атаки, як чинника деформації інформаційного простору, з'ясування характеристик деформації комунікаційного простору. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- з'ясування існуючих концепцій розуміння інформаційної атаки;
- дати наукову кваліфікацію поняттю інформаційна атака;
- визначення змістово-смыслових характеристик інформаційної атаки;
- визначення поняття комунікаційного простору і його деформації;
- виявлення закономірностей між початком інформаційної атаки й викривленням комунікаційного простору;
- обґрунтування об'єктивної необхідності боротьби з фейковими новинами, інформаційними атаками й неоективною інформацією.

Предметом дослідження є змістово-смыслові характеристики дії інформаційних атак;

Об'єктом дослідження є деформація комунікаційного простору внаслідок інформаційних атак.

Єдиний глобальний інформаційний комунікаційний простір створив новий ряд проблем, що стосується, насамперед інформаційної безпеки і створення бар'єру, між безмірною кількістю інформаційних повідомлень і здатністю людини сприймати комунікативні повідомлення об'єктивно. Через інформатизацію комунікаційного простору жодна людина не в стані збудувати бар'єр і завжди під час процесу сприймання інформаційного повідомлення використовувати принципи медіаграмотності й аналізувати змістову складову. Швидкість передачі інформації, безмежність її представлення в різних каналах комунікації робить мережу надзвичайно зруч-

ною для цілеспрямованих інформаційних атак на державному і міждержавному рівнях [1].

Проблема підкріплена ще й тим, що крім безмірної кількості інформації в комунікативному просторі з'являються фейки, інформаційні атаки й пропагандистські повідомлення.

Через інформаційну війну явище стало масовим і потребує детального вивчення для створення можливостей розроблення нових концепцій протистояння чи алгоритмів виявлення інформаційних атак. Інформаційна війна складається із сукупності інформаційних атак, об'єднаних єдиним замислом [2, с. 29].

Але, слід зазначити, що інформаційні атаки не є явищем типовим лише для гібридної війни. Слід розрізняти види і типи інформаційних атак, що можуть бути більш розповсюдженими в певний період часу для досягнення політичних, військових, особистих цілей.

Інформаційна атака завжди дискретна, закінчена в часі та прості. Вона проходить циклічний рух в комунікативному просторі, але поступово вгасає і втрачає свою актуальність. Жодна інформація не може протриматись на піку обговорення, якщо вона не буде підтримана появою нових повідомлень, деталей, аналітики що спонукають суспільний діалог.

Дослідниця Любов Коцюбинська трактує інформаційну атаку як спосіб вербалізації та впровадження окремих політично та/або ідеологічно значущих смислів з метою впливати на суспільну свідомість і спонукати людей до певних вчинків (дій). У тимчасовому плані інформаційна атака може як передувати події, так і слідувати після неї [3, с. 79].

Ми пропонуємо своє визначення інформаційної атаки. Інформаційна атака, на нашу думку, — це комунікативне повідомлення, дискретне в часі та просторі, що має на меті зміну ставлення до об'єкта повідомлення, підірвати репутації, апелює до почуттів і ніколи не є одним і тим самим смисловим наповненням має бути декілька і для ефективного досягнення цілі вони повинні мати характер циклічності. Наприклад, за умови наявності одного першоджерела, яке зазвичай зникає за декілька годин, а повідомлення підхоплюють інтернет-сторінки-ретранслятори. Постійно «підливаючи масло в вогонь», публікуючи нові подробиці, коментарі експертів, аналізуючи подію.

Як зазначила, науковець Тетяна Пода, однією з основних ознак інформаційної атаки є різкий дисбаланс позитивних та негативних повідомлень у доборі матеріалів, відсутність конкретного обговорення різних точок зору, коли в ЗМІ витісняється раціональна складова і обговорення йде на рівні емоцій та особистих звинувачень. Така ситуація сприяє формуванню в масовій свідомості міфів, похідних від інтересів впливових соціальних груп. У сучасному інформаційному просторі у значній кількості народжуються соціальні, політичні, художні, релігійні міфи, та, незважаючи на свій ілюзорний характер, здійснюють досить реальний вплив на соціальне життя. В підсумку, сучасний міф перетворився на засіб соціальної мобілізації та маніпуляції суспільною свідомістю [4, с. 69]. Зацікавлена особа чи група осіб створює міф, що має на меті підірвати репутацію країни, особи, компанії чи події. Міф обов'язково стає предметом обговорення і може створити своєрідний бум на медійному просторі й викликати бурхливу реакцію в соціальних мережах і тим самим зіграти на руку зацікавленому відправнику інформації.

Можна визначити змістово-смислові характеристики інформаційних атак: відсутність об'єктивності й нейтральності в інформаційному повідомленні; перевага негативу в змістовій частині повідомлення; інформація викликає обурення, залишає можливість дискусії; показує винятковість, ексклюзивність й новизну отриманого повідомлення; відсутність посилання на джерело, немає думок відомих і знаних експертів; відсутність представлення різних точок зору; наявність оцінюючих епітетів і порівнянь; наявність псевдо фактів й емоційної складової; поява нових «фактів», думок, псевдо-заяв для утримання інформаційної атаки на піку популярності; наявність чутко у розповсюдженій інформації; створення фейкових сторінок для розповсюдження і в тому, щоб взяти участь у обговоренні.

Інформаційні атаки у більшості випадків мають технічний характер, проводяться за одним напрямом інформаційного впливу (ІВ) і тривають від декількох днів до тижня та спрямовуються на одиничний об'єкт (інформаційний ресурс, конкретні інформаційні, телекомунікаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи) [5, с. 57]. Тобто, для початку кожної інформаційної атаки необхідно визначити першопочаткову мету, яку бажає досягти відправник інформації. При аналізі таких повідомлень слід ставити питання: Кому це вигідно?, Мета комунікації?, Чи наявні в отриманому повідомленні факти, які можна перевірити?, Чи є посилання на джерело?

Інформаційні атаки психологічного характеру спрямовуються на конкретну посадову особу, що приймає важливі рішення в конкретній сфері життєдіяльності держави, або найважливіші органи, установи (організації) [5, с. 57]. У випадку таких інформаційних атак, ще однією додатковою характеристикою є те, що в повідомленнях з'являються подробиці інтимного, особистого, сімейного життя, що прямо можуть не стосуватися обговорюваного питання, але служать новими чинниками формування суспільного діалогу.

Сушиль Шарма виділяє декілька типів застосовуваних при гібридній війні атак: соціальна інженерія, одержання віддаленого доступу за допомогою вірусів, вплив на інфраструктуру стільникового зв'язку, маніпуляція через ЗМІ, застосування електромагнітної зброї, атаки на відмову в обслуговуванні, атаки на енергетичні системи та комунікації, політичний спамінг, атаки на системи управління та провайдерів [6, с. 416].

Ми пропонуємо класифікувати інформаційні атаки за поставленою метою комунікації, цільовим об'єктом атаки, часом і простором, комунікаційним каналом, формою комунікації. Класифікація за метою: обговорення; знищення репутації; створення негативного іміджу; вплив на прийняття рішень людини, організації, країни; вплив на кар'єру, діяльність компанії; налаштування проти людини, країни, компанії, події. Класифікація за цільовим об'єктом: націлена проти конкретної людини через її посаду, місце в суспільстві, власні інтереси (приклад: квартира Лещенка); проти країни, уряду, найчастіше ініційована іншою державою чи опонентом (приклад: Росія проти України); проти компанії, організації, спілки, для припинення існуючої професійної діяльності (приклад: атака на ПриватБанк); проти історичної особи, з метою ототожнення характеристик історичної особи зі всією національністю (приклад: Бандера); події (приклад: Марш рівності ЛГБТ). За часом: інформаційна атака, що триває до тижня; до місяця; місяць; пів року; рік; декілька років. За простором, аудиторією: в межах країни; міжнародний рівень, лише в межах закритої зацікав-

леної групи. За комунікаційним каналом: чутки, що передаються безпосередньо від людини до людини; телебачення; радіо; соціальні мережі; друковані засоби масової інформації; за допомогою всіх способів комунікації. Формою комунікації: безпосередня розмова; текст; фото; відео; звук.

При дослідженні інформаційних атак неможливо не згадати гібридну війну Росії націлену проти України, що ведеться, як в межах двох країн, так і на національному рівні. На основі моделі Річардсона - Каспарова [7, с. 93], можна стверджувати, що у процесі інформаційних атак кожна з двох країн прагне забезпечити зростання ефективності своєї інформаційної зброї пропорційно рівню інформаційності суперника. Росія використовує проти України інформаційну експансію, а інформаційна війна та інформаційна атака є її складовими. Тобто, інформаційна експансія – це система, що склалася в засобах інформації розвинених держав, і методи, використані для пропагандистського забезпечення певних геополітичних цілей [8, с. 40].

Метою інформаційних атак на операційному рівні є створення таких перешкод процесу ухвалення рішення конкурентом, щоб супротивник не міг діяти чи вести війну координовано та ефективно [9, с. 179]. Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та зміцнити власні. Вона передбачає вживання заходів пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах [10, с. 137]. Актуальність тематики обумовлена постійним впливом фейків, ботів, тролів, інформаційних атак на українських реципієнтів.

Ми пропонуємо не ототожнювати поняття інформаційної атаки, фейку й неправдивої інформації. Звісно, всі три фактори є чинниками деформації комунікаційного простору, але саме інформаційні атаки несуть в собі загрозу суспільству.

Дослідниця Мар'яна Кіца в своїй роботі про фейки визначила відмінність фейка від неправдивої інформації. Вона зазначає, що помилковим є твердження синонімізму між фейком й неправдивою інформацією, адже фейк на думку дослідниці передбачає навмисне перекручення, вигадкування і дезінформування. В той час, як неправдива інформація може бути подана у засобах масової інформації випадково — через неуважність, халатність журналістів чи недостатню перевірку інформації. В такому випадку можливе спростування неправдивої інформації й тим самим уникнення дезінформування. Дослідниця класифікує фейкову інформацію: за формою подання (текст, фото, відео, голосовий запис); за змістом (агітація, пропаганда, маніпуляція тощо); за тематикою (політичні, соціальні, світські, тощо); за призначенням для певної вікової категорії (для молоді, для зрілих людей, для пенсіонерів тощо); за джерелом інформації (від першого джерела, без джерела, невідоме джерело і т. д.). [11, с. 283-284] Знаючи характеристики інформаційної атаки, фейку й неправдивої інформації, можемо стверджувати, що ці засоби відмінні між собою, але все ж мають спільні характеристики: брехня і перекручування.

Інформаційні атаки стають чинником деформації комунікаційного й інформаційного простору, тим самим впливають на настрої населення і впливають на процеси комунікації.

Під поняттям інформаційного простору ми пропонуємо розуміти дане визначення наступним чином: це сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії чи впливу; власне інформації, призначеної для використання

суб'єктами інформаційної сфери; інформаційної інфраструктури, що забезпечує можливість обміну між суб'єктами; суспільних відносин, котрі формуються як наслідок утворення, передачі, розповсюдження і зберігання інформації, обміну інформацією всередині суспільства [12, с. 73]. Також, інформаційний простір розуміють, як історично сформований простір, забезпечений правовими гарантіями й засобами зв'язку, з найбільш доступною для споживача формою скоординованих і структурованих, територіально близьких і віддалених інформаційних ресурсів, котрі акумулюють результати комунікаційної діяльності людей [13, с. 24].

Комунікативний простір можна визначити як систему різноманітних комунікативних зв'язків, які виникають між різними агентами комунікації. Товариство створює свій комунікативний простір — соціальний комунікативний простір, агентами якого виступають окремі люди, групи людей (великі і малі), соціальні інститути. Численні зв'язки, що виникають між окремими людьми, людьми і групами, групами та інститутами, людьми та інституціями і т. д., формують соціальний комунікативний простір [14, с. 29].

На нашу думку найбільш оптимальним варіантом є сприйняття того факту, що інформаційні атаки націлені більшою мірою на комунікаційний простір, ніж на інформаційний, адже вони несуть в собі деформації саме на рівні смислових і змістових характеристик, деформуючи процес комунікації для досягнення цілі.

Дослідник Олексій Дубас пропонує розуміти під терміном «інформаційно-комунікаційний простір» форму існування інформаційних систем, яка забезпечує й стимулює оперативні інформаційні взаємодії виробників інформації та її споживачів, трансляцію знань, накопичених в інформаційних ресурсах, та їхнє збереження в сформованій інформаційній інфраструктурі, сукупність комунікаторів, реципієнтів, значенневих повідомлень, комунікаційних каналів і засобів комунікації [15, с. 231].

Деформації комунікативного простору проявляються у напруженні, конфліктних станах та зростанні відчуження різних типів, що негативно впливають на інтегративні процеси в суспільстві [16, с. 50]. Важливість наявності деформацій комунікаційного простору в тому, що вони мають прямі наслідки на життя соціальної групи. Кожен з членів соціальної групи у даний час може виступати, як «комунікатор та реципієнт масової, групової й особистої комунікації у найрізноманітніших ситуативних контекстах (принаймні, потенційно). Повідомлення може мати різноманітну форму й супроводжуватися графікою, анімацією, звуком тощо, комунікат може його створювати, доповнювати, змінювати, пересилати, ігнорувати, кооперуватися в цих процесах із різною кількістю партнерів» [17, с. 6]. Даний процес становить певну небезпеку для комунікаційного простору, адже через значну кількість комунікаторів, які мають безпосередній вплив на розповсюдження комунікативного повідомлення, простір стає вразливим і швидко змінюється.

Під деформацією комунікаційного простору ми пропонуємо розуміти зміну комунікаційного простору, створення альтернативної реальності зі своєю своєрідною правдою, перехилення комунікації в сторону обговорення однієї тематики. Якщо увияти собі комунікаційний простір, як горизонтальну пряму, то її деформації можна увияти хвильовим лініями, які будуть зображувати те, що комунікаційний простір буде то підніматися на пік популярності потрібні зацікавленій групі теми, то популярність їх буде натуральним чином спадати, через

відсутність наявності нових подробиць, фактів, інформації для обговорення. Такі інформаційні атаки стаються час від часу, тому комунікаційний простір можна зобразити, то прямою лінією, то з хвилями і піками в бік збільшення чи зменшення обговорення.

У результаті трансформації комунікаційного простору утворюється нова система цінностей, нові пізнавальні й практичні пріоритети, причому їхня роль у суспільному устрої визначена тим безпосереднім впливом, який вони здатні зробити на політичну поведінку та політичну культуру [15, с. 230]. Метою зацікавленої особи, чи групи осіб є створення такої атмосфери комунікації, що не залишає шансу на не прийняття певної суспільної позиції в обговорюваному питанні.

Деформації комунікативного простору проявляються у віртуалізації реальності, маніпуляціях свідомістю, напруженні, конфліктних станах та зростанні відчуження різних типів, що негативно впливає на інтегративні процеси в суспільстві та чинить руйнівний вплив на людину. [18, с. 66]. Деформації комунікаційного простору розділяють суспільство на категорії «свій» і «чужий», які займають особи в ході вираження своєї позиції. Такі категорії можуть проявлятися не лише при вираженні своєї особистої думки, а й за «лайками» в соціальних мережах і репостами чужих дописів, думок експертів, тематичних жартів. Інформаційні атаки все рівно змушують нас думати на запропоновану тему, але звісно, ми не завжди висловлюємось на широку публічність, створюючи своєрідну «спіраль мовчання» і тримаючи свою думку при собі.

Важливу складову комунікативного простору складає уявлення автора повідомлення про реального або потенційного партнера, до якого він звертається, його інтереси і наміри, про характер своїх особистих та мовних взаємин з ним. Нарешті, свій внесок у комунікативний простір вносить самосвідомість і самооцінка мовця, подання про те, яке враження він сам і його повідомлення повинні робити на оточення [19, с. 3]. Звісно, варто розглядати блогерів, експертів і лідерів думок, як потужних гравців здатних впливати на комунікаційний простір. Через кількість підписників, цільової аудиторії, свій статус і авторитет, їх заяви і дописи в соціальних мережах і не

тільки, може вплинути на збільшення популярності обговорюваної теми. Також, одним з нових явищ у комунікаційному просторі є хештеги, що дозволяють шукати інформацію на тему однієї інформаційної атаки у різних засобах масової комунікації.

Варто зазначити й аспект часу у контексті деформації комунікаційного простору, жодну тематику неможливо протримати на піку популярності, стимулюючи соціальний діалог. Це буде відбуватися поки в інформаційну атаку вкладатимуть гроші й ресурси, але робити це на постійній основі теж неможливо, адже необхідні й інформаційні паузи для того, щоб не викликати в учасників комунікації перенасичення інформацією і нівелювати можливість запідозрити й виявити зацікавлених осіб. Тобто, в будь якій інформаційній атаці буде аспект підняття популярності й спаду.

Важливо зрозуміти, що кожна держава, що є частиною світового інформаційного простору, має виробити комплекс заходів для власного сталого інформаційного розвитку в умовах жорсткої конкуренції з урахуванням чинників інформаційної безпеки. Для цього необхідно розуміння інформаційних атак та протистояння ним [20, с. 5]. Важливо усвідомити, що протистояти інформаційним атаками можливо через медійну грамотність учасників комунікаційного процесу і зменшення напруги й швидкості приймання повідомлення для можливості аналізу. Звісно, обговорюючи інформаційні атаки в контексті гібридної війни, насамперед Держава має бути зацікавлена у виявленні ботів, фейків і блокуванні ресурсів-ретрансляторів. Але й кожен споживач має змогу захистити себе від впливу інформаційної атаки за допомогою знань про базове проведення таких атак.

Висновок. У роботі досліджені змістово-сміслові характеристики інформаційних атак, запропонована класифікація видів і типів, що складають наукову новизну. Стаття становить практичне значення для професіоналів у сфері соціальних комунікацій й студентів спеціальності «журналістика і соціальна комунікація». *Перспективою подальших розвідок* у даному напрямку є дослідження процесу деформації комунікаційного простору, й діяльності інформаційних атак з визначенням важливих аспектів, що впливають на поставлену ціль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почепцов Г.Г. Информационные войны/Г.Г.Почепцов; [Отв. ред. С.Л.Удовик].-[Москва]: Рефл-бук; [Киев]: Ваклер, 2000.-573с. Режим доступу: http://www.ligis.ru/librari_2/049/contents.html
2. Носов В. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні / Віталій Носов, Олександр Манжай // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні: науково-технічний збірник.-2015.-Вип. 1(29).-С.26-32.
3. Коцюбинская Л. В. Метафора "информационная атака" как объект лингвистического исследования/Л. В. Коцюбинская// Политическая лингвистика.-2016.-№ 5 (59).-С. 77-81. Режим доступу: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/4807/1/plin-2016-05-09.pdf>
4. Пота Т. А. Інформаційна війна як стратегія формування політичної свідомості(соціально-філософський аналіз) / Т. А. Пота // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2014. – № 1. – С. 67-70. - Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vnau_f_2014_1_18
5. Левченко О. В. Система заходів протидії інформаційним операціям / О. В. Левченко // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. - 2016. - Вип. 3. - С. 57-60. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2016_3_15
6. Sharma S. Securing Information Infrastructure from Information Warfare / Sushil K. Sharma, Jatinder N.D. Gupta // Logistics Information Management. – 2002. – № 15(5/6). – P. 414-422
7. Саати Т. Л. Математические модели конфликтных ситуаций. - М.: «Сов.Радио», 1977. - 304 с.
8. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012 [Текст] / Олександр Саприкін // Вісник Книжкової палати. – 2013. –№ 1. – С. 40-43. - Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkp_2013_1_13.pdf
9. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та рг: такі схожі й такі різні.../С.Шпилик/Галицький економічний вісник. - 2014. - №4.- С.178-188.-Режимдоступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2014_4_24
10. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення/Ю.О.Горбань//Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.-2015.-№1.-С.136-141. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_1_21
11. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію // Наукові записки: Соціальні комунікації, 2016. 1 (52), С. 281–287. – Режим доступу: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36.pdf>
12. Манойло А. Государственная информационная политика в особь условиях: монография/А.Манойло.-М.: МИФИ, 2003.-388с.
13. Каткова М. В. Понятие «информационное пространство» в современной социальной философии / М. В. Каткова // Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика.-Вип.2.-2008.-[Е. ресурс].-Режим доступу: <http://www.s>

gu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/2008-2-6.pdf

14. Василик М.А. Основы теории коммуникации: Учебник /Под ред. проф. О-75 М.А. Василика. - М.: Гардарики, 2003. - 615 с.
15. Дубас О.П. Інформаційно-комунікаційний простір: Поняття, сутність, структура / О.П. Дубас // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.-К., 2010.-Вип.19.-С. 223-232.
16. Костира І. О. Роль засобів масової інформації в сучасній соціальній комунікації / І. О. Костира // Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. — Число 1. — У 2-х ч. — Ч.2. — К.: КНУКіМ, 2013. — С. 48–56.
17. Тихонова С. В. Социальная мифология в коммуникационном пространстве современного общества: автореф. дис. . . д. ф. н.: спец. 09.00.11 – социальная философия по философским нау-

кам / С. В. Тихонова. – Саратов – 2009. - Режим доступа: <http://www.padabum.net/d.php?id=142676>

18. Шевченко, Г. М. Сучасні виклики соціокультурної комунікації / Г. М. Шевченко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2013.-Вип. 27.-С. 64-69.
19. Степанов В.Ю. Моделювання інформаційно-комунікативного простору в інформаційному суспільстві / Ю.В. Степанов [Е. ресурс]: Режим доступу до сайту: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/1/06.pdf>
20. Боднар І. Р. Державна політика та інформаційна безпека України: післякризові виклики / І. Р. Боднар, О. М. Вовчанська // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. - 2014. - Вип. 46. - С. 28-32. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_7

REFERENCES

1. Pocheptsov G. G. Information warfare / G. G. Pocheptsov; [Repl. Ed. SL Udovik]. - [Moscow]: Refl-beech; [Kiev]: Wackler, 2000. - 573 p.. Access mode: http://www.ligis.ru/librari_2/049/contents.html
2. Nosov V. Some aspects of the counter-information war in Ukraine/ Vitalij Nosov, Oleksandr Mangin // Legal, regulatory and metrological support of information security system in Ukraine : scientific-technical collection. - 2015. - Issue. 1 (29). - P. 26-32.
3. Kotsyubinskaya L.V. The metaphor of the «information attack» as the object of linguistic research/ L.V. Kotsyubinskaya // Political Linguistics. - 2016. - No. 5 (59). - P. 77-81. Access Mode: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/4807/1/plin-2016-05-09.pdf>
4. Poda T. A. Information warfare as a strategy of development of a political consciousness(a socio-philosophical analysis)/ T. A. Poda // Bulletin of the National aviation University.: Philosophy. Cultural studies. - 2014. - No. 1. - P. 67-70. - Access mode: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vnau_f_2014_1_18
5. Levchenko O. V. The system of countermeasures information operations / O. V. Levchenko //Collection of scientific works of Kharkiv Air Force University. - 2016. - Vip. 3. - P. 57-60. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2016_3_15
7. Saaty, T. L. Mathematical models of conflict situations. - M. : "Sov.Radio", 1977. - 304 p.
8. Saprykin A. Information expansion, information warfare and information attack in the media on the example of Euro 2012 [Text] / Alexander Saprykin // Bulletin of the Book chamber. - 2013. - No. 1. - S. 40-43. - Mode of access: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkp_2013_1_13.pdf
9. Szpilik S. Information war, propaganda and public relations: these are similar and different... / S. Szpilik // Galician economic Bulletin. - 2014. - No. 4. - S. 178-188. - Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2014_4_24
10. Gorban, Y. O. Information war against Ukraine and the instruments of war/Y.O.Gorban//Bulletin of National Academy of public administration under the President of Ukraine.-2015.-No.1.-P.136-141.-Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_1_21
11. Kitsa M. O. Fake information in the Ukrainian social media: concept, types, impact on the audience // Scientific notes: Social communication, 2016. 1 (52),PP. 281-287. – Mode of access: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36.pdf>
12. Manoylo A. State information policy in special conditions: monograph / A. Manoylo. — M.: MIFI, 2003. — 388 p.
13. Katkova M. V. The Concept of "information space" in modern social philosophy / M. V. Katkova// Izvestiya of Saratov University. Philosophy. Psychology. Pedagogy.-Vol.2.- 2008.-[E. source].- Mode of access: <http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/2008-2-6.pdf>
14. Wasyluk, M. A. Foundations of communication theory: Textbook /Under the editorship of Professor O-75 M. A. Wasilika. — M.: Gardariki, 2003. — 615 p.
15. Dubas O. P. Information-communication space: the Concept, essence, structure / O. P. Dubas // Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it.-K., 2010.-Vol. 19.-P. 223-232.
16. Kostyrya I. O. The Role of the media in modern social communication / Kostyrya I. O. // Ukrainian information space: the Scientific journal of the Institute of journalism and of international relations of Kyiv national University of culture and arts / Goal. editor M. S. Tymoshyk. Number 1.-Part 2-Part 2.-K.: Knook, 2013.-P. 48-56.
17. Tikhonova S. V. Social mythology in the communicative space of modern society: author. dis. d. f. medical Sciences: spec. 09.00.11 – social philosophy of philosophical Sciences/S.V.Tikhonova.-Saratov – 2009. - Mode of access: <http://www.padabum.net/d.php?id=142676>
18. Shevchenko, G. M. Contemporary challenges of social and cultural communication / G. M. Shevchenko // the Bulletin of the Institute of child development. Series : Philosophy, pedagogy, psychology. 2013. – Vol. 27. – S. 64-69.
19. Stepanov V.Y. Modeling of informational and communicative space in the information society/V.Y.Stepanov [E. source]: Mode of access: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/1/06.pdf>
20. Bodnar, I. R., Public policy and information security of Ukraine: post-crisis challenges/I.R.Bodnar, O.M.Vovchanska//Bulletin of Lviv commercial Academy. A series economic.-2014.-Vol.46.-S.28-32. Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_7

Information attack as a factor of deformation of communication space

A. A. Bilynska

Abstract. The article examined the components of information attack characteristics, as a factor of deformation of information space, and clarified the characteristics of deformation of communication space. In addition, clarified existing concepts understanding of information attack. Defined the concept of information attack and its conceptual-semantic characteristics. Delivered problems of necessity of having to deal with fake news, information attacks and biased information. Defined the concept of communication space, its deformation and the impact of information attacks on him.

Keywords: information attack, communication space, information space, deformation, information warfare, fake, biased information, information expansion, media.

Информационная атака как фактор деформации коммуникационного пространства

A. A. Билинская

Аннотация. В статье исследованы составляющие характеристики информационной атаки, как фактора деформации информационного пространства, а также, выяснено характеристики деформации коммуникационного пространства. Кроме того, выяснены существующие концепции понимания информационной атаки. Определено понятие информационной атаки и ее содержательно-смысловые характеристики. Поставленные проблемы необходимости борьбы с фейковыми новостями, информационными атаками и необъективной информацией. Определено понятие коммуникационного пространства, деформаций и воздействия информационных атак на него.

Ключевые слова: информационная атака, коммуникационное пространство, информационное пространство, деформация, информационная война, фейки, необъективная информация, информационная экспансия, средства массовой информации.

Характеристика телевізійної документалістики у дискурсі журналістикознавства та її форми

В. І. Коробко

Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 03.07.17; Accepted for publication 12.07.17.

Анотація. В статті аналізується історія зародження жанру документального фільму у кіномистецтві та журналістикознавстві, подається роз'яснення характеру зв'язків між поняттями журналістика та документалістика, описуються шість форм (поетична, наглядова, рефлексивна, описова, спільна/інтерактивна та перформативна) жанру та аналізуються основні риси властиві кожному із них. Підґрунтям дослідження є теоретичні розробки та наукові концепції зарубіжних та вітчизняних науковців в галузі журналістики та кіномистецтва.

Ключові слова. Телевізійна документалістика, стиль, кіно, телебачення, документаліст.

Вступ. Сучасне українське телебачення, спираючись на традиції української теледокументалістики створює телевізійні документальні стрічки про актуальні події, історію, факти та видатних особистостей. Телевізійні виробники пропонують глядачеві різноматичні екранні твори, що стають популярними. Окрім того, такі проекти реалізують просвітницьку функцію телебачення. Яка перспектива такого формату мовлення, які можливості телевізійної документалістики як екранного видовища – ці та інші аспекти потребують комплексного вивчення та систематизації.

Стан дослідження. В українському журналістикознавстві бракує досліджень, присвячених темі телевізійної документалістики. На рівні публікацій та дисертаційних досліджень ця тема частково висвітлена такими мистецтвознавцями як Л. Наумова, К. Шергова та ін., які акцентували увагу на особливостях сучасної документалістики й достовірності зображуваного в ній життя та розглядали еволюцію жанрів в документальному телевізійному кіно. Досліджуючи жанр документалістики на телебаченні не можна оминати такі роботи закордонних науковців, як Б. Ніколса та Б. Леона. Вагомий внесок у розвиток теорії документалістики зробили Дз. Вертов, Дж. Грірсон, Р. Флаєрті, та ін.

Мета статті полягає у дослідженні феномену документалістики, її зв'язку із журналістикою та форм телевізійної документалістики.

Матеріали та методи. Дослідження проведене з використанням методів контент-аналізу, системного аналізу та історичного. У статті наявний емпіричний матеріал, зібраний авторкою самостійно у процесі практичного вивчення тенденцій розвитку жанру документалістики сьогодні та звертання до публікацій журналістів, критиків, що вивчають проблеми сучасного телебачення.

Виклад основного матеріалу. Кожна подія в історії людства потребує детального вивчення та підтвердження свого існування. Із розвитком технічного прогресу та появою телебачення у ХХ ст. у людей з'явилася можливість ретранслювати події та явища, які відбуваються у світі, знімаючи документальні стрічки. Першою такою спробою можна назвати кінороботи братів Льюїс «Вихід з заводу» та «Прибуття потягу», які були відзняті у 1895 році. П'ятдесятисекундні відео залишили вагомий відбиток у світовому кіновиробництві, а також стали одними з перших робіт, які продемонстрували «без прикрас» життя звичайних людей і, таким чином, проклали шлях не тільки до кіно у світі,

а й до документалістики загалом [1].

Так звані «новини» (франц. actualités) зіграли провідну роль у комерційних кінотеатрах з ранніх робіт братів Льюїс до кінця 1910-х років. У той час фільми про повсякденне життя, новини, екзотичні місця та різні культури мали розважальний характер та були дуже популярні серед глядачів. Саме ці «історії» стали основою для розвитку майбутнього жанру телевізійної документалістики і не тільки. Повільний розвиток аудіовізуальної мови та естетики фільмів, заснованих на реальних подіях, збільшили імпульс вигаданих фільмів, які були обумовлені індустріалізацією кіномистецтва та засновані на успішній оповідальній моделі роману ХХ століття та зробили швидкий прогрес ставши комерційним лідером по всьому світу [10, с. 43].

Першим визнаним та повноцінним документальним фільмом стала стрічка режисера Роберта Флаєрті «На нук з Півночі» (1922), яка виявилася справжнім відкриттям та розпочала нову епоху у кінематографі. Цей фільм – перша спроба кінодокументалістики, яка відобразила життя ескімоса без усіляких інсинуацій, властивих більшості картин ХХ століття. Режисер тут відкрив новаторську форму документального кіно, заснованого на тривалому спостереженні за реальним життям корінного населення північної Канади. Саме відчуття «реальності» відзнятого матеріалу зробило цей фільм по-справжньому феноменальним на той час. Американський письменник Л'юїс Джейкобс у своїй книзі «Підйом американського кіно» (англ. The Rise of the American film, a critical history, 1939), описав цей феномен так: «Його вірність самотності зробило це свіжим, чесним, і набагато більш зворушливим, ніж будь-яка стрічка, яка могла би бути відзнята у студії» [14].

Але теорія про жанр, який задокументував події та явища, зародилася кількома роками пізніше. Вперше термін «документальний» застосували до фільму у середині 20-х років ХХ століття, коли британський режисер Джон Грірсон у своєму огляді в газеті «New York Sun» (8 лютого 1926 року) на кінострічку «Моана» відомого режисера Роберта Флаєрті під псевдонімом «Кіноглядач» [7] написав: «Моана заслуговує того, щоб посісти певне місце серед тих небагатьох творів на екрані, які мають право, нарешті, жити ... звичайно, «Моана», будучи візуальною розповіддю про події в повсякденному житті полінезійської молоді, має документальну цінність» [9]. Саме прикметник «документальна», застосований британським режисером до по-

няття «цінності», й стало фундаментом документалістики.

Джон Грірсон став «батьком» не тільки документалістики у кінематографі, а й у журналістиці. Адже він увірвався до світу кіно як соціолог та журналіст і вважав, що документальний фільм – це новий жанр телевізійної журналістики, який може використовувати потенціал кінематографа для спостереження за життям у новій формі мистецтва; «справжній» актор і «справжній» сцени найкраще можуть відобразити реальне життя, ніж їх вигадані аналоги в інтерпретації сучасного світу. Разом з тим, Джон Грірсон наполягав на написанні сценаріїв до документальних фільмів, які б передбачили всі деталі майбутніх зйомок. Його перша спроба зняти таке кіно під назвою «Рибальські судна» про лов оселедця в Північному морі, який показував повсякденне життя рибалок Британії, стало революційним відкриттям – глядач вперше побачив людину праці в процесі, і, таким чином, поклав початок англійській школі документального кіно [1].

Проте, визначення терміну «документалістика» залишається і досі суперечливим не тільки серед теоретиків мистецтвознавства та журналістикознавства, але і серед людей, які займаються виробництвом документальних фільмів. Багато років, ба навіть десятиліть, документалістика була синтезом журналістської та кінематографічної творчості, поєднанням телевізійної публіцистики та екранної драматургії [5].

За словами Бієнвенідо Леона у своїй книзі «Наукове розповсюдження документалістики» (ісп. *El documental de divulgación científica*, 1999) в історії кіно та телебачення термін «документальний фільм» використовували для опису та характеристики різних типів новинних та освітніх фільмів, програм про подорожі та телевізійних шоу із різним контентом та стилем [10].

Протягом багатьох років документальний фільм визначався як «драматизовані уявлення відносин людини до його інституційного життя», як «фільм із повідомленням», як «засіб повідомлення не уявних речей, а тільки реальних», та як фільми, в яких немає контролю над подіями, які знімають [5]. Найвідоміше визначення документального фільму належить вищезгаданому Дж. Грірсону, який проголосив, що «документальне кіно є «творчим трактуванням сучасної дійсності» [2]. У своїх пізніх роботах Дж. Грірсон писав, що термін «документальний» є адаптацією французького слова *documentaire*, який використовували з 20-х років для позначення фільмів про подорожі [10]. У таких фільмах використано концепцію документа для позначення цілих фільмів або фрагментів, які пов'язані з реальністю, і саме цей статус документального є основою для теоретичних обговорень документалістики та її конформації (структури) як дискурсу про реальність [10, с. 40].

Виходячи із тлумачення Дж. Грірсона виникає питання: наскільки правдиве це трактування оточуючого світу? Чи можна стверджувати, що документалістика це жанр телевізійної журналістики? Звернемося від теоретиків до практиків. Одним таким практиком є український журналіст Акім Галімов, який зняв документальну стрічку «Україна. Повернення своєї історії». Він стверджує, що журналістика і документалістика —

близькі між собою поняття. На його думку, документаліст фільмує, фіксує і показує все, що відбувається насправді. Передає через картинку на екрані якість явища, тенденцію та людину. Відкриває нову, реальну і невідгану інформацію. Зрештою, усе те саме, що робить журналіст. Саме тому, він вважає, що документалістика — це і є журналістика, тільки не у класичному розумінні «інформування», а у поєднанні із художніми формами [1].

Особливістю художньо-публіцистичних жанрів сучасної телевізійної журналістики є те, що вони завжди на межі між журналістикою та драматургією. В них поєднуються та взаємодіють документальні та літературно-художні елементи. Ці елементи є рівноправними, бо тільки в комплексі вони можуть досягти поставленої мети: подіяти на розум та почуття своїх глядачів.

Н. Вакурова та Л. Московкін вважають дуже важливим моментом для характеристики телевізійних програм розподіл на документальні (неігрові) та художні (ігрові). Адже одну й ту ж подію можна відобразити по-різному – у формі чистого факту чи за допомогою художніх образів. Одним із суттєвих критеріїв відмінності документального від художнього на телебаченні є просторово-часова структура програми: «Темп і ритм монтажу формує просторово-часову структуру відеоматеріалу в формі ігрового фільму, де подія-прототип може бути відображена у вигляді транспонованого художнього образу. У документалістиці взагалі і в телевізійних програмах, зокрема, подія що відображається власним ритмом зумовлює просторово-часову структуру матеріалу, хоча в цьому випадку не виключена суб'єктивна авторська побудова» [3].

Саме від суб'єктивної авторської побудови телевізійного документального фільму і відштовхувався теоретик-документаліст Біл Ніколс, який виділив шість видів документалістики (англ. *documentary mode*) [12]:

- поетична;
- наглядова;
- рефлексивна;
- описова;
- спільна/інтерактивна;
- перформативна.

Вони функціонують як піджанри документального фільму. В них він намагався виділити особливі та спільні риси у різних стилях документалістики. Але ці форми є не тільки самостійними видами – вони можуть доповнювати один одного залежно від цілей та завдань теледокументаліста. Біл Ніколс наполягає на тому, що фільми, зняті з ознаками більш домінуючого стилю, неможна відокремлювати від решти видів. Один піджанр дає загальну канву структури цілого фільму, але він не є єдиною частиною для повної характеристики стрічки. Так, фільм у поетичному стилі може містити елементи наглядової чи описової документалістики і т. п. [12].

Поетична документалістика (англ. *poetic documentaries*) має тенденцію до суб'єктивного зображення об'єкту зйомки та більше спрямована на створенні певних почуттів у глядача, аніж на відтворенні факту. Ключову роль у поетичній документалістиці грає музика, що налаштовує на певний настрій і тон розповіді, який несе в собі головне повідомлення, приховане у фільмі, фокусуючись на візуальних ефектах та

демонструванні глядачам світу під іншим кутом зору. Вона може бути дуже нетрадиційна і експериментальна за своєю формою та змістом, тому більше походить на авангардне кіно [13]. Класичним прикладом того, як візуальні ефекти підкреслюють поетику документального фільму можна побачити у стрічці Лені Ріфеншталь «Олімпія». Головним об'єктом фільму є німецькі спортсмени, які виступають на Олімпійських іграх 1936 року. Ця стрічка складається із двох частин: «Олімпія. Частина 1: Свято» та «Олімпія. Частина 2: Свято краси». В обох частинах можна побачити різні операторські прийоми: репортажні панорами, уповільнена зйомка, паралельна зйомка з декількох камер тощо. За допомогою оптичних переходів, емоційної музики та штучного створення напруги у момент змагання спортсменів було створено при монтажі смислове навантаження, яке символічно підносить німців поміж інших націй. Такий монтаж створив невидимий зв'язок між волею до перемоги німецьких олімпійців та оплесками Гітлера. Цей фільм став аналогією між спортивною боротьбою та воєнним діями.

Наглядова документалістика (англ. observational documentaries) має на меті спостерігати за навколишнім світом таким яким він є (англ. fly-on-the-wall). Поява такого стилю у документальному фільмі стала можлива завдяки розвитку технічного прогресу у 60-х роках ХХ століття, коли у світі з'явилися портативні камери та записуючі пристрої для синхронного запису звуку. В одному зі своїх маніфестів відомий документаліст Дзига Вертов сказав: «Я, камера, кидаюся вперед ... маневруючи в хаосі руху, записуючи рух, вражаючи рухами найскладніших комбінацій» [11]. Теледокументаліст є нейтральним спостерігачем і не впливає на те, що відбувається у кадрі. В цілому аудиторія не підпадає під маніпуляції візуальних ефектів або спрямованими записами голосу, але замість цього здатна прийти до своїх власних висновків за допомогою зображень, які є просто спостереженням за навколишніми подіями. Таким чином можна стверджувати, що цей вид документалістики відображає більш точне уявлення про реальність поміж інших видів. Зазвичай цей тип застосовують при зйомках фільмів про природу [12].

Рефлексивна документалістика (англ. reflexive documentaries) – це вид документального фільму, який відповідає на питання, наскільки реальною є дійсність у документальному фільмі. По суті, документалісти проводять структурну критику самого жанру «документального кіно», підкреслюючи сконструйовану природу як фільму, так і реальності. Мета даного виду – змусити глядачів замислитися над тим, як документальні фільми будують своє бачення реальності; він розкриває різну «риторику справжності», за допомогою якої документальний фільм наполягає на своїй реальності. Він привертає увагу до штучного процесу створення документального фільму та зриває завісу ілюзорної відсутності режисера. Яскравим прикладом такого виду документального кіно є «Людина з кіноапаратом» (1929) Дзига Вертова, де документаліст показав кадри свого брата та дружину в процесі зйомки та монтування.

Описова документалістика (англ. expository documentaries) найбільш звична «документалістика» у

розумінні більшості людей. Такий стиль контрастує з поетичною документалістикою, бо має на меті інформувати і/або переконувати свого глядача, будуючи конкретний аргумент та точку зору сприйняття фактів у цільовій аудиторії. Як правило, у таких фільмах є голос за кадром, так званий «Голос Бога» (англ. Voice of God), який говорить з глядачем протягом усього фільму [9, с.105]. В цьому стилі документалісти фокусуються на об'єктивності поданої інформації, а зображення на екрані слугують допоміжною гілкою, яка аргументує закадровий текст. Таку візуальну тактику Б. Ніколс називає «доказом редагування» (англ. evidentiary editing): «Вони ілюструють, висвітлюють, викликають або діють на противагу тому, що сказано» [12, с. 107].

Спільна/інтерактивна документалістика (англ. participatory/interactive documentaries) – це документальні фільми, в яких об'єднанні такі типи, як поетична та описова документалістика із додаванням режисера в оповідання. Цей стиль – інклюзивний і спільний процес, який залучає людей до розробки, проведення збору і поширення їх власної історії. Якщо у наглядній моделі дається уявлення про те, як це бути у конкретній ситуації, то в інтерактивній – глядач може зрозуміти як бути режисеру, що він відчуває та як бачить усе навкруги. В ньому «режисер-документаліст більше взаємодіє зі своїми об'єктами зйомки, а ніж ненав'язливо за ним спостерігає» [9]. Документаліст стає «соціальним актором (майже), як і будь-який інший» [9, с.116], але із певною потужністю і контролем над подіями. Це може бути як голос режисера, так і підштовхування до запитань чи реплік, яке повністю впливає на хід подій у кадрі. Такий фільм створюється на взаємодії теледокументаліста та героя.

Перформативна документалістика (англ. performative documentaries) підкреслює складність людських пізнань світу, беручи до уваги суб'єктивні та афективні аспекти. Перформативний вид дуже схожий із інтерактивним, але якщо у другому задіяний в оповіданні документаліст намагається побудувати істини, які стосуються кожного, то у першому – ці істини стосуються лише його одного. У цьому стилі зникає риторика переконання і стає більше можливостей для творчої свободи з точки зору візуальної абстракції оповідання. Яскравим прикладом перформативного стилю є фільми документаліста Майкла Мура «Сайко» (англ. Sicko) 2007 р. та «Боулінг для Колумбайна» (англ. Bowling for Columbine) 2002 р. У першому фільмі Майкл Мур намагався виявити слабкі місця в американській системі охорони здоров'я та показати процвітаючу в ній корупцію, у другому – документаліст проаналізував надмірне захоплення людей в Америці вогнепальною зброєю та загальне відношення суспільства до проблеми культури насильства.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що документальне кіно і журналістика є тісно пов'язаними між собою поняттями. Документаліст фільмує, фіксує і показує все, що відбувається насправді, передає через картинку якість явища, тенденцію та людину, відкриває нову, реальну і невідану інформацію. Зрештою, це усе те саме, що робить журналіст. Документалістика це і є журналістика, тільки

не у класичному розумінні «інформування», а у поєднанні з художніми формами.

Через велику роль документаліста у процесі створення фільму на випущений продукт накладається певний суб'єктивний відбиток автора. За цим критерієм в документалістиці виокремлено шість форм зйомки:

поетична, наглядова, рефлексивна, описова, спільна/інтерактивна та перформативна. Кожен із цих видів не є окремим стилем, який притаманний одному фільму. Вони доповнюють один одного, але якийсь все ж таки переважає над іншим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акім Галімов: «Стандарти документалістики залежать від совісті і власних меж» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://medialab.online/news/akim-galimov-standarty-dokumentalisty-ky-zalezhat-vid-sovisti-i-vlasny-h-mezh/>.
2. Бэдди Х. Техника документального кинофильма / Пер. с англ. Ю. Л. Шер. — М.: Искусство, 1972. — 240 с.
3. Вакурова Н. В. Типология современных жанров экранной продукции [Електронний ресурс] / Н. В. Вакурова, Л. И. Московкин. — 1997. — Режим доступу до ресурсу: http://evartist.narod.ru/text3/08.htm#з_08.
4. Документальное кино [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/teatr_i_kino/DOKUMENTALNOE_KINO.html?page=0,2.
5. Манскова Е. А. Современная российская теледокументалистика : дис. канд. фил. наук : 10.01.10 / Манскова Елизавета Анатольевна – Барнаул, 2011. – 161 с.
6. Cock A. Retóricas del cine de ficción postvérité. Ampliación de las fronteras discursivas audiovisuales para un espíritu de época complejo. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2009.
7. Curthoys A. Connected worlds: history in transnational perspective / A. Curthoys, M. Lake. // Australian National University Press. – 2004. – С. 151.
8. Eitzen Dirk When Is a Documentary?: Documentary as a Mode of Reception / D. Eitzen / Cinema Journal, Vol. 35, No. 1 – 1995. – pp. 81—102
9. Ellis J. John Grierson: Life, Contributions, Influence [Електронний ресурс] / Jack C. Ellis // Southern Illinois University Press. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.documentary.org/column/book-review-nonfiction-films-educationist>
10. Leon B. El documental de divulgación científica / León Bienvenido. – Barcelona: Grupo Planeta (GBS), 1999. – 190 с.
11. Michelson, A. (Ed.) O'Brien, K. (Trans.) & Vertov, D. (1984). Kino-Eye: The Writings of Dziga Vertov. Berkeley & Los Angeles, California: University of California Press. с. 17
12. Nichols B. Introduction to Documentary / Bill Nichols. – Bloomington: Indiana University Press, 2001. – 224 с.
13. Six Types Of Documentary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://girishshambu.blogspot.com/2006/12/six-types-of-documentary.html>.
14. The Documentary Film [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://web.archive.org/web/20110724002229/http://parelorentzcenter.net/fdr_film.php.

REFERENCES

1. Akim Halimov: "Documentary Standards Depend on Conscience and Own Borders" [Electronic Resource] - Access Mode: <http://medialab.online/news/akim-galimov-standarty-dokumentalisty-ky-zalezhat-vid-sovisti-i-vlasny-h-mezh/>.
2. Badley H. Technique of a documentary film / Trans. with English. J. Sher. - Moscow: Art, 1972. – 240 p.
3. Vakurova N. Typology of modern genres of screen products [Electronic resource] / N. Vakurova, L. Moskovkin. - 1997. – Access mode: http://evartist.narod.ru/text3/08.htm#з_08.
4. Documentary Cinema [Electronic Resource] – Access Mode: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/teatr_i_kino/DOKUMENTALNOE_KINO.html?page=0,2.
5. Manskova E. Modern Russian tele-documentalism: dis. Cand. Phil. Sciences: 10.01.10 / Manskov Elizaveta Anatolievna - Barnaul, 2011. - 161 p. Bienvenido L. El documental de divulgación científica / León Bienvenido. – Barcelona: Grupo Planeta (GBS), 1999. – 190 p.

Characteristics of television documentary in the discourse of journalism and its modes

V. I. Korobko

Abstract. The article analyzes the history of the origin of the documentary genre in cinema and journalism, gives explanations of the nature of the links between the concepts of journalism and documentary, describes six forms (poetic, observational, reflexive, narrative, participatory / interactive and performative) of the genre and analyzes the main traits are inherent to each of them. The basis of the research is theoretical developments and scientific concepts of foreign and domestic scholars in the field of journalism and film art.

Keywords. Television documentary, mode, film, television, documentarian.

Характеристика телевизионной документалистики в дискурсе журналистиковедения и её формы

В. И. Коробко

Аннотация. В статье анализируется история зарождения жанра документального фильма в киноискусстве и журналистиковедении, подаётся разъяснения характера связей между понятиями журналистика и документалистика, описываются шесть форм (поэтическая, наблюдательная, рефлексивная, описательная, общая / интерактивная и перформативная) жанра и анализируются основные черты присущие каждому из них. Основой исследования являются теоретические разработки и научные концепции зарубежных и отечественных ученых в области журналистики и киноискусства.

Ключевые слова. Телевизионная документалистика, форма, кино, телевидение, документалист.

Організаційні та функціональні особливості здійснення рекламування та PR вищого навчального закладу в США та Європі

А. П. Киричок

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Paper received 01.07.17; Accepted for publication 10.07.17.

Анотація. В статті розглядаються проблеми пов'язані з рекламним та PR-просуванням освітніх послуг. Проводиться огляд зарубіжних наукових праць пов'язаних із дослідженням цієї проблем. Досліджуються напрацювання вітчизняних науковців, що працювали над тематикою формування ефективних комунікативних стратегій у освіті. Досліджуються основні складники цього феномена, шляхи подолання проблем та вирішення основних задач. Окреслюються основні рекламні та PR-інструменти, які на думку автора будуть найбільш ефективними у побудові стратегічних комунікацій у сфері освіти. Автор описує оптимальні шляхи покращення комунікативної політики університетів на сучасному етапі становлення.

Ключові слова. зв'язки з громадськістю, реклама, стратегічні комунікації, стратегія просування освітніх послуг.

Вступ. Вітчизняна система освіти нині знаходиться у критичному становищі. У зв'язку з тим, що Україна наразі зазнає кардинальних змін в економічній і соціально-політичній сферах, перед державою постають нові виклики у тому числі і в освітній сфері. Існує велика кількість проблем у освітній галузі у тому числі, порівняно з минулими роками, не велика кількість абітурієнтів.

Звертаючись до сучасних тенденцій у освіті хочемо відмітити, що провідні університети мають власні PR-служби та проводять цілі кампанії з агітації майбутніх абітурієнтів до власних лав. Такий підхід у сучасних умовах є досить ефективним. Україна як країна, яка зробила свій європейський вибір також повинна реформувати комунікативний сектор у вищій освіті. Відтак постає необхідність у формуванні ефективної рекламної та PR-стратегії у просуванні освітніх послуг.

Науковим базисом нашого дослідження послугували аналіз праць закордонних та вітчизняних науковців, які досліджували проблем формування стратегії просування освітніх послуг за допомогою рекламних та PR-інструментів. Щодо закордонних вчених, які досліджували проблеми PR-просування освіти, виділимо наукові напрацювання таких вчених як Дж. Смітт, А. Аліксандер, І. Шмідт, С. Харісона, І. Дрекслер, М. Сандерса та О. Кларксон. Ці вчені досліджували глобальні проблеми, які існують у галузі рекламування освіти та шляхи їх вирішення. Серед вітчизняних науковців хочемо виділити напрацювання таких вчених, як, В. Різун, О. Курбан, Н. Грицюга, В. Королько, Л. Хавкіна, С. Тихомирова, О. Тріщук, А. Киричок, які досліджували проблемні аспекти освіти зі зв'язків з громадськістю в Україні.

Метою цієї статті є окреслення основних аспектів рекламного та PR-просування освітніх послуг на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Вищі навчальні заклади США мають багатий досвід створення відділів маркетингового та PR-управління міжнародною освітньою та науковою діяльністю, що зумовлено специфікою системи вищої освіти країни: комерційною основою, відкритістю, інтернаціональністю, престижністю і надійністю.

Приклади діяльності ВНЗ, які можна розцінювати як перші прояви PR, в історичній ретроспективі можна виявити досить давно. Наприклад, ще 1641 р. в Лондоні видано памфлет під назвою «New Englands first fruits: in respect, first of the conversion of some, conviction of divers, preparation of sundry of the Indians 2. Of the progresse of learning, in the colledge at Cambridge in Massachusetts bay. With divers other speciall matters concerning that countrey», метою якого було зробити промоцію та зібрати кошти для Гарвардського університету в Кембриджі, США [3]. Прикметно, що цей прик-

лад PR водночас є й першою згадкою про один з найславетніших університетів світу, і відбулося це лише за п'ять років після заснування цього університету (тоді – Гарвардського коледжу).

В американській практиці рекламного та PR-просування ВНЗ завжди існувала висока конкуренція між університетами [4], тому ми пропонуємо звернутися саме до американського досвіду просування ВНЗ на ринку послуг. Так, Мічиганський університет у США заснував відділ PR 1897 р. [104]. На веб-сторінці Офісу віце-президента з комунікацій Мічиганського університету перераховано такі напрями діяльності, які, за словами розробників сайту, «повністю спрямовані на зміцнення репутації Університету Мічиган» [5]: брендування та підтримка брэнда; планування комунікацій; розроблення креативних концепцій; кризові комунікації та вирішення проблем; дизайн та підтримка сайту; виробництво фільмів та відео; графічний дизайн та ілюстрації; внутрішні комунікації; маркетингові кампанії та матеріали; тренінги зі зв'язків з медіа; новинні релізи, ролики та соціальні медіа; фотографії; іспаномовний портал; підготовка та редагування письмових матеріалів.

Ще одним прикладом функціонування маркетингового підрозділу ВНЗ є Університет Бостона. У цьому університеті створено відділ з маркетингу та комунікацій, який відповідає за зовнішні і внутрішні комунікації та маркетингове просування ВНЗ на ринку послуг. У його структурі є 8 головних та кілька допоміжних підрозділів, серед яких відділ відеопродукції, відділ «Університет сьогодні», відділ стратегічних комунікацій, технічний та креативний відділи [1].

Таким чином, в американських університетах ніколи не розмежовують рекламну та PR-діяльність, їх розглядають виключно як елементи загальної маркетингової стратегії та політики університету [2].

У Великої Британії практично кожен ВНЗ має свій маркетинговий відділ, але ми вирішили дослідити декілька, на нашу думку, найбільш цікавих з погляду просування на ринку. Це – Університет Ноттінгема, Борнмутський університет та Університет Бірмінгема.

Маркетингові відділи західних ВНЗ зазвичай мають широкий спектр функцій, які вони повинні виконувати. Наприклад, Університет Ноттінгема має свою стратегію розвитку на кожні п'ять років і цей період поділяється на окремі, стратегічні відрізки часу.

Казахстанська дослідниця Т.-Ш. Тампаєва [14] провела глибинні інтерв'ю із керівниками департаментів з комунікацій та маркетингу Університету Ноттінгема та Борнмутського університету, на основі яких можна зробити висновок, що всі заходи, які проводяться, відображаються в загальній маркетинговій стратегії університетів. Так, за словами Тіма Аттона (Університет Нот-

тінгема), їхній університет має кілька ключових аудиторій: перша – це абітурієнти, яких зазвичай цікавлять навчальні програми, комфорт проживання та історія університету, абітурієнти є головним джерелом прибутку університету, що року вони дають більше ніж півмільярда доларів університетських доходів; друга – це місцеві профспілкові організації, з якими університет тісно співпрацює, і які спільно з університетом проводять різні заходи, конкурси краси, туристичні поїздки тощо; третя аудиторія – це наукові та бізнес-партнери, люди які хочуть працювати в університеті; четверта, одна із найважливіших, – це медіа, ті, хто пише про університет, для них розміщують новини на головній сторінці.

До складу департаменту входять 3 прес-офісери, які подають прес-релізи та спілкуються з пресою, відділ університету із залучення спонсорів (фандрайзинг), менеджер, який займається публікаціями та веде щомісячний журнал університету (Ексчендж). Окремий співробітник відповідає за зв'язки з різними інвесторами. Також є працівник, котрий відповідає за внутрішні комунікації в університеті [14].

Дуже схожою є структура маркетингового відділу Борнмутського університету [14]. Слід відзначити, що маркетингові стратегії на зарубіжному, вже давно перенасиченому ринку зробили величезний крок вперед у питанні ефективності. Історія Борнмутського університету бере свій початок з 1992 р. і є досить непростою. Існування потужної конкуренції змушує відповідальних за рекламне та PR-просування людей робити певні кроки. Основний акцент у Борнмуті роблять на внутрішньому PR та підкреслюють ті переваги, які є в інституті. Борнмутський університет намагається позиціонувати себе як заклад з відмінною освітою, ефективними навчальними програмами та комфортним проживанням.

У Великобританії доволі просто дістати інформацію про те, як функціонують ті чи інші відділи у складі ВНЗ, оскільки ця інформація є закритою. Але логічно припустити, що структура таких відділів майже однакова у всіх ВНЗ. Як приклад візьмемо Університет Бірмінгема він є одним з номінованих Європейською комісією на премію Європейського центру вдосконалення імені Жана Моне за високу міждисциплінарну кваліфікацію [15].

Маркетинговий підрозділ входить до складу академічного відділу Університету Бірмінгема. Основні служби маркетингового відділу такі (рис.1.): відділ кадрів і служба приймання студентів; міжнародний відділ; відділ реклами (дизайн і публікації); відділ маркетингових досліджень (методи, форми, ресурси).

Цікавим фактом є те, що до складу маркетингової служби університету Бірмінгема входять відділ кадрів і служба приймання студентів (приймальна комісія). Міжнародний відділ, організований 1900 р., давно сформував традиції організації навчання іноземних студентів в університеті й власних студентів за кордоном. Завдяки добре скоординованій діяльності відділу кількість іноземних студентів в університеті становить на сьогодні 4300 осіб зі 140 країн світу (загальна кількість студентів – 24 тис. осіб).

Міжнародний відділ реалізує як короткострокові, так і довгострокові освітні програми. У відділі проектують і розробляють дизайн внутрішніх та зовнішніх документів ВНЗ, фірмовий стиль і різноманітну друковану продукцію (буклети, листівки, роздавальні матеріали тощо). Також реалізується концепція просування інститутського веб-ресурсу, до якого належать сайт інституту, освітні портали.

Співробітники розробили документ, що регламентує використання університетської символіки та фірмового

стилю в будь-якій друкованій продукції університету, причому якщо в інших ВНЗ такі документи мають рекомендаційний характер, то в Університеті Бірмінгема вони обов'язкові до виконання. До складу відділу реклами входить фотобібліотека, тобто підрозділ, створений за рекомендацією інтернет-служб для забезпечення всіх адміністративних та академічних відділів і шкіл фотоматеріалами, призначеними для розміщення в Інтернеті.

Відділ маркетингових досліджень забезпечує проведення маркетингових досліджень у межах освітньої та наукової діяльності університету. Вся спеціальна інформація є конфіденційною і доступною тільки співробітникам відділу для внутрішнього користування.

Дослідження показало, що основні зусилля з управління маркетингу у ВНЗ Великобританії спрямовано на розвиток зв'язків із громадськістю та рекламну діяльність – публікації, організацію різних заходів, активні зв'язки зі ЗМІ. Уся інформація про маркетингову діяльність університетів доступна тільки працівникам ВНЗ, а для сторонніх користувачів – лише про основні напрями діяльності ВНЗ. В університетах Великобританії зовсім не поширена практика створення підрозділів, які контролюють рух інформації між підрозділами ВНЗ. Управління інформаційними потоками – важлива частина діяльності сучасного університету. Це перспективний напрям діяльності маркетингових підрозділів усіх провідних ВНЗ світу. У деяких британських освітніх закладах, вивчивши досвід зарубіжних колег, починають створювати спеціальні підрозділи для управління інформаційними потоками всередині університету та за його межами.

Зауважимо, що швидкий розвиток сучасного світу спонукає до все нових і нових маркетингових рішень, що безпосередньо стосується і ВНЗ.

На підставі результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що в тих університетах, де маркетингове управління має більш професійний рівень, більш розгалужену структуру, основні напрями діяльності відповідних відділів переважно однакові: управління корпоративною і вхідною інформацією та контроль за її використанням; рекламна діяльність (публікації, інтернет-сайт тощо); створення фірмового стилю і символіки університету; просування освітніх програм; робота зі ЗМІ; організація та забезпечення конференцій та семінарів університету; проведення маркетингових досліджень; створення фотоархівів і баз, іноді відеознімання та проведення фотосесій.

На нашу думку, нині виокремився особливий напрям роботи маркетингових служб – управління зовнішніми та внутрішніми комунікаціями. Багато проблем у роботі ВНЗ виникають від нескоординованості окремих підрозділів унаслідок неконтрольованого руху інформаційних потоків між цими підрозділами. Завдання відповідного підрозділу – прийняти й опрацювати необхідну інформацію, і передати її адресату. Найскладніший етап роботи маркетингових служб – сформувати канали та механізми передавання інформації, щоб більше оптимізувати роботу всіх підрозділів. Якщо запроваджено саме таку ефективну систему комунікацій, то інформація оброблятиметься й поширюватиметься за оптимальною та надійною схемою.

В. І. Ільїн-Мінкевич [11] виокремлює основні цілі PR-підрозділу ВНЗ, серед яких створення і поширення найбільш повної, всебічної та достовірної інформації про ВНЗ; просвітницька діяльність; робота з інформаційними потоками; просування ВНЗ; створення і посилення позитивного образу ВНЗ, формування громадської думки; підвищення впливу ВНЗ у регіоні, у суспільс-

тві; створення чітких інформаційних ліній; розроблення та реалізація концепції інформаційної політики щодо ЗМІ; формування інтересу до ВНЗ з боку абітурієнтів та громадськості; підтримання зацікавленості студентів, уваги з боку професорсько-викладацького складу; підтримка «духу університетської корпорації».

Таким чином, В. Ільїн-Мінкевич акцентує на тих цілях, що є переважно спрямованими з боку організаційних та адміністративних структур до зовнішньої і внутрішньої цільової аудиторії.

Ю. Букіна ґрунтовно дослідила питання просування ВНЗ, виокремлюючи також цілі, які можна розцінювати як сприяння вирішенню різних проблем і завдань (PR-підтримка регіональної політики освітньої установи; збирання коштів на освітні цілі); отримання зворотного зв'язку з боку громадськості (створення нових громадських організацій у сфері освіти, участь у наявних обмін думками, пошук партнерів і однодумців) [9]. Основними завданнями PR-підрозділів ВНЗ, на думку Ю. Букіної, є вибудовування комунікативного простору освітньої установи; формування позитивного іміджу; створення популярності освітньої установи; налагодження зв'язків федеральними та регіональними органами управління освітою, а також місцевими органами влади; налагодження зв'язку з конкурентами (підтримка хороших відносин, обмін інформацією, вибудовування взаємовигідних схем взаємодії); PR-підтримка регіональної політики освітньої установи (відносини з регіонами); налагодження контактів з бізнесом (практика, розподіл випускників, реалізація корпоративних освітніх програм); збирання коштів на цілі ВНЗ; створення нових громадських організацій у сфері освіти, участь у наявних (обмін думками, пошук партнерів і однодумців); робота з клієнтами (реальними й потенційними); робота з персоналом (корпоративний дух, розуміння і підтримка політики керівника).

Сформувати імідж ВНЗ – це означає посилити його конкурентну спроможність на ринку освітніх послуг з урахуванням того фактора, що в наш час розгортається гостра конкурентна боротьба як за абітурієнта, так і, власне, за саме існування ВНЗ. З огляду на це використання PR, як технології, стає більш ніж актуальним.

Основними елементами PR є імідж та вміння його формувати і зміцнювати. Імідж – це образ об'єкта, який індивід сприймає в емоційно забарвлених тонах.

На сьогодні імідж виявився найбільш дієвою конструкцією, що забезпечує позитивне сприйняття установи або організації громадською думкою. Саме імідж стає дієвим інструментом PR в умовах ринкових відносин.

Зауважимо, що розгляд соціально-психологічних особливостей використання «PR» і такого феномену, як імідж ВНЗ, у процесі зміцнення позицій на ринку освітніх послуг є здебільшого практичною проблемою, яка має кілька способів подолання.

По-перше, ВНЗ є суспільною структурою й безпосередньо залежать соціуму, в межах якого проводять свою діяльність; по-друге, залежать від держави (навіть приватні) та підпорядковуються її директивам; по-третє, у конкурентному освітньому середовищі, наявному на сьогодні, немає однакових можливостей, і кожен ВНЗ змушений самостійно вирішувати завдання щодо власного існування.

Отже, ефективний PR ВНЗ стає можливим, якщо екстраполюється достатньо привабливий імідж навчального закладу, який відповідає очікуванням суспільства, артикулює соціально-нормативні аспекти діяльності та наповнений потенційними можливостями змістовної конку-

рентоспроможності.

Дієвий імідж ВНЗ – це наповнений позитивним змістом образ ВНЗ, який спрямовано на побудову ефективного PR, що є необхідною умовою його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Такий імідж підвищує рівень професорсько-викладацького складу, приваблює абітурієнтів і надає впевненості студентам щодо правильності їхнього освітнього вибору.

Особливо цікавим виявляється позиціонування PR ВНЗ через студентство, яке можна розглядати як один з головних елементів (активатора) іміджу навчального закладу. Справді, саме студенти є найяскравішим відображенням змістовних характеристик іміджу ВНЗ і може екстраполювати як позитивні, так й негативні аспекти його життєдіяльності. Студенти є цільовою аудиторією, яка становить внутрішню громадськість, і від якої, власне, залежить існування ВНЗ.

Щоб забезпечувати ефективну маркетингову діяльність, необхідно враховувати як іноземний досвід, у цій сфері, так і вітчизняний. Останні дослідження підтвердили, що більшість вітчизняних ВНЗ не використовують відповідних маркетингових технологій для просування себе на ринку з тієї причини, що в них немає відповідних спеціалістів, а застосовані маркетингові інструменти є обмеженими й майже однаковими для всіх ВНЗ.

Аналіз вітчизняного досвіду рекламування ВНЗ показує, що в українських університетах майже немає як маркетингових структур, так і маркетингових стратегій і тактик, на основі яких мають будуватися подальші рішення. Відзначимо, що деякі заходи щодо просування ВНЗ на ринку послуг проводяться, але ці дії зазвичай мають стихійний, нелінійний результат і є одноразовими. До таких заходів, на думку О. Бобало [6], можна віднести: проведення соціологічних досліджень; проведення днів відкритих дверей; друк рекламної поліграфії; друк сувенірної продукції; участь у виставках; роботу з потенційними абітурієнтами; використання власного інтернет-сайта ВНЗ; роботу із соціальними мережами в інтернеті; видання власних газет або журналів тощо [7].

Наведені інструменти маркетингових комунікацій потребують суттєвого вдосконалення.

Зазвичай маркетингові дослідження в масштабах університету проводить адміністрація або організації студентського самоврядування для того, щоб дізнатися, чи задоволені студенти рівнем викладання, харчуванням, проживанням, тощо. Такі опитування переважно не можна назвати професійними, оскільки зазвичай проводять їх не фахові соціологи а аматори. Не враховуються базові соціологічні підходи: поняття вибірки, генеральної сукупності, не використовуються спеціальні програми для опрацювання анкет. Крім того, неякісно складена анкета навряд чи дасть необхідну інформацію тому, хто проводить опитування. зрештою, усе це негативно впливає на достовірність результатів опитування, що в подальшому може призводити до неправильних рішень. Тому цей складник комунікації потребує суттєвого вдосконалення [8].

Дні відкритих дверей є традиційною формою просування ВНЗ на ринку освітніх послуг. Проводяться такі заходи, котрі спрямовані на абітурієнтів та їхніх батьків, у весняний період. Організація та інформаційне наповнення днів відкритих дверей є прерогативою кожного факультету. Так, у НТУУ "КПІ" вони хоча й проводяться часто в один день, але у різних корпусах університету, немає взаємного інформування, бракує стилістичної єдності інформаційних і рекламних матеріалів.

Така ж відсутність стилістичної єдності є характер-

ною й для друкованої рекламної продукції та сувенірів, оскільки їх розробку зазвичай кожен факультет розробляє їх окремо. Тому ніяк не враховано, що рекламна та сувенірна продукція має містити єдиний елемент, символіку університету, а вже додатково - символіку факультету. З другого боку, друкована рекламна продукція як правило, є однотипною і не містить привабливих елементів. Зазвичай, усе зводиться до фотографій головного корпусу з різних ракурсів у різні пори року [10].

Робота з потенційними абітурієнтами, окрім уже згаданих днів відкритих дверей, охоплює й відвідування працівниками певного факультету шкіл, ліцеїв, коледжів з інформацією про наявні спеціальності, особливості вступу. Однак, через неможливість охопити такою діяльністю велику кількість навчальних закладів, зокрема, в інших населених пунктах, такі заходи є малоефективними і, крім того, потребують підтримки рекламно-інформаційною продукцією. У багатьох містах старшокласники вже дуже давно мають змогу відвідувати малі академії наук, якими опікуються місцеві ВНЗ. Такі академії є першими і найдавнішими (ще з часів СРСР) зразками використання маркетингових технологій вітчизняними ВНЗ, що допомагають випускникам середніх шкіл, ліцеїв та інших навчальних закладів обрати цікаву для них спеціальність.

Набагато більша аудиторія може бути охоплена мережевими засобами комунікації – сайтами та соціальними мережами. Переважна більшість ВНЗ мають свої сайти в Інтернеті, але інформація на них часто застаріла, посилання та переходи на інші сторінки не працюють (насамперед це стосується такої актуальної інформації, як час і місце проведення різних заходів). У разі великої кількості підрозділів у ВНЗ їхні сайти часто відрізняються від структури сайту ВНЗ, мати адресу не у домені ВНЗ або зовсім не мати жодних атрибутів, ознак ВНЗ, до якого вони належать, гіперпосилань на його сайт.

Розглянемо сайти провідних навчальних закладів України. Сайт НТУУ «КПІ» [12] є впорядкованим, структурованим, інформація на ньому оновлюється постійно, є новинна стрічка, анонси найближчих подій. Окрім україномовної, є також англійська та російськомовна версія сайту. Сайт надає зручний доступ до розкладу, ресурсів бібліотеки, електронного кампусу тощо. На території НТУУ «КПІ» та в Інтернеті здійснює мовлення «Радіо КПІ», орієнтоване на студентську аудиторію, в ефірі якого звучать, новини, музика, інформаційні та розважальні програми, а також он-лайнове телебачення "ТБ КПІ". Проте, сайти структурних підрозділів НТУУ «КПІ», зокрема, й сайт Видавничо-поліграфічного інституту, не можуть похвалитися такою високою якістю [6].

Сайт Національного університету «Києво-Могилянська академія» [13] має досить непогану структуру, однак, інформаційне наповнення занадто лаконічне, сторінки виглядають недостатньо заповненими, дизайн їх невиразний.

У Національного університету «Львівська політехніка» [13] занадто розгалужена та незручна структура сайту, головна та наступні в меню сторінки мають вигляд заголовків-гіперпосилань (як, утім, і у сайту Києво-Могилянської академії).

Отже, сайти українських ВНЗ потребують суттєвих доопрацювань, щоб стати справді потужним інструментом комунікації.

Не надто активні навчальні заклади і в роботі з соціальними мережами, які за останні 5–7 років стали особливо популярними серед первинної цільової аудиторії ВНЗ - підлітків та молоді.

Дуже важливим аспектом у формуванні іміджу ВНЗ є сторінки в соціальних мережах вищого керівництва ВНЗ (ректора, проректорів, деканів), на яких вони можуть спілкуватися з студентами та іншими зацікавленими особами в онлайн-режимі. У такий спосіб вони мають змогу умовно наблизитися до людей, що також позитивно впливає на імідж ВНЗ. Як приклад наведемо офіційну сторінку М. З. Згуровського в соціальній мережі «ВКонтакте», в якій він щодня має змогу спілкуватися з усіма охочими й відповідати на запитання. Крім цього, на його сторінці завжди розміщено інформацію про останні події з життя ВНЗ, опубліковано офіційні заяви тощо. Слід відзначити, що величезна кількість людей (може сягати десятків тисяч) відстежує сторінки осіб такого рівня. Отже, інформація, розміщена на сторінці керівника, швидко поширюється від користувача до користувача за допомогою її репосту зі сторінки на сторінку.

Зазвичай у будь-якій студентській спільноті наявні різноманітні групи, які також створюють у соціальних мережах, наприклад група «КПІ Live», що постійно публікує найважливіші новини із життя університету, будь-яку цікаву інформацію про ВНЗ, про останні події. Слід також зауважити, що в таких групах дуже важливим елементом є те, щоб інформація на сайті постійно оновлювалася, тоді й кількість людей, що відслідковують інформацію, збільшуватиметься, оскільки в наш час студенти ВНЗ дізнаються про всі новини саме з таких груп.

Наявні також й інші групи більш вузького спрямування. Наприклад, у групі «Абітурієнт КПІ» розміщено інформацію, яка стосується вступу до ВНЗ, вимог до сертифікатів, дат подання документів тощо.

Також є групи, які присвячені певним спортивним подіям, де подано інформацію про спортивне життя у ВНЗ, або окремими спортивним командам. Наприклад група, яка називається БК «Політехнік», висвітлює життя баскетбольної збірної КПІ. Як відомо, однією з головних складових формування іміджу ВНЗ, є спорт

Зазвичай українські та закордонні ВНЗ видають власні газети та журнали різного спрямування: наукові, у яких публікують результати досліджень науковців; загального змісту – більшість публікацій присвячено життю ВНЗ (рішення вищого керівництва, огляд досягнень певних кафедр, співпраця із закордонними ВНЗ, опитування студентів, спортивні події ВНЗ, оголошення тощо); студентські. Так, у «НТУУ» «КПІ» для студентів виходять низка журналі й газети: «КПІшник» (газета Студентської ради студмістечка), «Placebo», «ГОСС» (органів студентського самоврядування), «Слог» (факультету соціології та права), «Цеглина» тощо. Усі ці ресурси мають своє відображення на сайті університету.

Зазвичай ВНЗ не використовують навіть мінімального набору маркетингових інструментів, наприклад такого, як ідентифікаційний комплект, який є одним з найлабших елементів дизайну університетського містечка. Хоча зорієнтуватися в незнайомому університетському містечку важко, адміністрація не розуміє важливості знаків, які показують дорогу, та ідентифікаційних табличок на будинках. Складається враження, що чітко позначені знаки неважливі або недоречні на території університетського містечка [12].

Таким чином більшість ВНЗ здебільшого напряму працюють із ЗМІ. Рекламні кампанії ВНЗ занадто зловживають різноманітністю рекламних блоків, рекламних заставок на телебаченні й рекламних роликів на радіо. Непоодинокі випадки, коли навіть у межах однієї рекламної кампанії ВНЗ публікує різні рекламні блоки в ЗМІ, а реклама на телебаченні змінюється щотижня

після двох-трьох показів. Втрачається комплексність впливу реклами, знижується рівень її результативності навіювання і запам'ятовуваності, нівелюється загальна інтенсивність впливу. Отже, навіть ті малі кошти, що їх навчальний заклад виділяє на рекламну кампанію, витрачаються неефективно.

Крім реклами в ЗМІ, ВНЗ самостійно здійснюють (і це стало вже традицією) заходи щодо формування і стимулювання попиту на освітні послуги, тобто організують короткострокові й довгострокові підготовчі курси, дні відчинених дверей, беруть участь у ярмарках вакансій.

Висновок Відмінність у рекламуванні ВНЗ за кордоном та на вітчизняному ринку послуг полягає в тому, що більшості ВНЗ має окремий підрозділ, який займається

маркетинговим управлінням діяльністю університетів: маркетингова служба, відділ маркетингу і комунікацій, адміністративний і маркетинговий підрозділ, відділи внутрішніх і зовнішніх комунікацій тощо. Для кожного підрозділу створюють спеціальний план розвитку з описом місії, структури і функцій, штату співробітників та їхніх обов'язків. За виконанням плану стежить керівник підрозділу.

Хоча вітчизняні навчальні заклади і здійснюють певні заходи щодо покращення власної ефективності, але найбільшою проблемою є правильна рекламна кампанія, яка зазвичай є одноразовою акцією, яку організують не пов'язані між собою служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boston University [E. resource]. – Access link : <http://www.bu.edu/news/media-kit/>.
2. Know Thyself 5 Strategies for Marketing a College [E. resource]. Access link : <http://chronicle.com/weekly/v50/i34/34b00901.htm>.
3. New Englands first fruits: in respect, first of the counversion of some, conviction of divers, preparation of sundry of the Indians 2. Of the progresse of learning, in the colledge at Cambridge in Massachusetts bay. With divers other speciall matters concerning that countrey. – London, 1643. – Ohio State University Library [E. resource]. Режим доступу: <https://archive.org/details/NewEnglandsFirstFruitsInRespectFirstOfTheCounversionOfSome>
4. Serwach J. How we keep score: College rankings, reputation and the University of Michigan / The University of Michigan. Final Paper and Policy Analysis for Education 561, December 8, 2008. [Electron. resource]. Access link: http://www.academia.edu/186691/How_we_keep_score_College_rankings_reputation_and_the_University_of_Michigan.
5. University of Michigan [E. resource]. – Access link : <http://www.vpcomm.umich.edu>.
6. Бобало О. Ю. Вітчизняний досвід маркетингової діяльності вищих навчальних закладів. Пропозиції щодо використання маркетингових інструментів / О. Ю. Бобало. // Демократичне врядування. - 2011. - Вип. 8. [E. resource]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_8_23.pdf.
7. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр ; – М. : Рудомино, 1999. – 222 с.
8. Божкова В. В. Визначення результатів застосування інструментів маркетингових комунікацій / В. В. Божкова, Ю. М. Линник // Управління розвитком : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю заснування ХНЕУ, Харків, 2005 / ХНЕУ. – 2005. – № 3. – С. 17–18.
9. Букина Ю. PR вузов: сравнительный опыт России и Израиля / Ю. Букина. [E. resource]. – Режим доступа: URL: pr-club.com/assets/files/pr_lib/pr.../2009/04.doc.
10. Вуйма А. Черный PR. Защита и нападение в бизнесе и не только [E. resource] / А. Вуйма. – СПб. : БХВ Петербург, 2005. – Режим доступа : <http://www.eartist.narod.ru/text16/065.htm>
11. Ильин-Минкевич В. «PR вузов 2009» [E. resource]. –Режим доступа : pr-club.com/assets/files/pr_lib/pr.../2009/03.doc.
12. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» [E. resource] : [сайт] / НТУУ «КПІ». – Режим доступу : <http://kpi.ua/>
13. Освітній портал Освіта.UA [E. resource]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/test/39423/>
14. Тампаева Т.-Ш. Деятельность по связям с общественностью в вузах: опыт современных британских университетов [E. resource]. –Режим доступа : www.enu.kz/repository/.
15. Університет Бірмінгем [E. resource]. – Режим доступу : <http://www.birmingham.ac.uk/>
16. Шарков Ф. И. Управление маркетинговыми коммуникациями / Ф. И. Шарков – М. : Акад. проект, 2006. – 250 с.

REFERENCES

6. Bobalo O. YU. Vitchyznyanyy dosvid marketynhovoyi diyal'nosti vyshchikh navchal'nykh zakladiv. Propozytsiyi shchodo vykorystannya marketynhovoykh instrumentiv / O. YU. Bobalo. // Demokratychnе vryaduvannya. - 2011. - Vyp. 8. [E. resurs]. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_8_23.pdf.
7. Bodryuyar ZH. Sistema veshchey / ZH. Bodryuyar ; – M. : Rudomyno, 1999. – 222 s.
8. Bozhkova V. V. Vyznachennya rezul'tativ zastosuvannya instrumentiv marketynhovoykh komunikatsiy / V. V. Bozhkova, YU. M. Lynnyk // Upravlinnya rozvytkom : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 75-richchyu zasnuvannya KHNEU, Kharkiv, 2005 / KHNEU. – 2005. – № 3. – S. 17–18.
9. Bukyna YU. PR vuzov: sravnytel'nyy opyt Rossyy y Yzraylya / YU. Bukyna. [E. resurs]. – Rezhym dostupa: URL: pr-club.com/assets/files/pr_lib/pr.../2009/04.doc.
10. Vuyma A. Chernyy PR. Zashchytа y napadenye v byznese y ne tol'ko [E. resurs] / A. Vuyma. – SPb. : BKHV Peterburh, 2005. Rezhym dostupa: <http://www.eartist.narod.ru/text16/065.htm>
11. Yl'yn-Mynkevych V. «PR vuzov 2009» [E. resurs]. –Rezhym dostupa: pr-club.com/assets/files/pr_lib/pr.../2009/03.doc.
12. Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrayiny «Kyuyiv's'kyuy politekhnichnyy instytut» [E. resurs]: [sayt] / NTUU «KPI». – Rezhym dostupu : <http://kpi.ua/>
13. Osvitniy portal Osvita.UA [E. resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ru.osvita.ua/test/39423/>
14. Tampaeva T.-SH. Deyatel'nost' po svyazyam s obshchestvennost'yu v vuzakh: opyt sovremennykh brytanskykh unyversytetov [E. resurs]. –Rezhym dostupa : www.enu.kz/repository/.
15. Universytet Birminhema [E. resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.birmingham.ac.uk/>
16. Sharkov F. Y. Upravlenye marketynhovymy kommunykatsyyamy / F. Y. Sharkov – M. : Akad. proekt, 2006. – 250 s.

Organizational and functional peculiarities of advertising and PR institution of higher education in the USA and Europe

A. P. Kyrychok

Abstract The article deals with the problems associated with advertising and PR-promotion of education. A review of international scientific papers related to the study of this problem. We study achievements of scientists, who worked on the theme of developing effective communication strategies in education. We also study the basic constituents of this phenomenon and ways to overcome challenges and solve basic problems of PR and advertising promotion in education field. The article outlines the basic advertising and PR-instruments, which the author believes will be most effective in building communication strategic in education. The author describes the best ways to improve the communication policy of universities at the present stage of formation.

Keywords: public relations, advertising, strategic communications, promotion strategy of education services.

Процес позиціонування рекламних агентств

О. М. Мельникович*, О. В. Юсупова

Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: olena_melnikov@ukr.net

Paper received 24.08.17; Accepted for publication 29.08.17.

Анотація. Стаття присвячена процесу позиціонування рекламних агентств та особливостям реалізації кожного з етапів цього процесу. Оскільки практична реалізація позиціонування рекламними агентствами відбувається швидше, ніж його наукове осмислення, постала необхідність теоретичного узагальнення емпіричного матеріалу. Зокрема, у статті сформульовано раціональні, емоційні та соціально-етичні цінності, які уже слугують підґрунтям позиціонування існуючих рекламних агентств, та запропоновано матричний метод у виявленні ієрархії цих цінностей для агенцій різного типу залежно від чисельності працюючих.

Ключові слова: рекламне агентство, процес позиціонування, цінності позиціонування, ієрархія цінностей.

Вступ. Позиціонування (ПЦ) рекламного агентства як корпоративної торгової марки має велике значення. Це питання цікавить як науковців, так і практиків рекламного бізнесу з декількох причин. По-перше, існування високої конкуренції між агенціями (станом на 1 січня 2016 року їх було 5900 [7]) спричиняє необхідність вирізнятися серед конкурентів та бути чітко диференційованими у свідомості різних категорій цільової аудиторії агентства. По-друге, одноманітність рекламних продуктів багатьох агентств призводить до необхідності розвитку нематеріальної складової в рекламному обслуговуванні клієнтів. Отож, ПЦ рекламного агентства забезпечує його істотну диференціацію від конкурентів, покращує взаємні стосунки з клієнтами, допомагає формувати їх лояльність, утримує співробітників та підвищує авторитет агентства як місця роботи.

Короткий огляд публікацій по темі. Теоретичні та практичні аспекти ПЦ торгових марок на споживчому ринку досліджували багато зарубіжних вчених, зокрема: Д. Аакер, Т. Амблер, І. Бабленков, А. Годін, О. Головльова, В. Домнін, С. Девіс, А. Дмитрієв, Я. Еллвуд, Е. Йохімштайлер, Ж. Капферер, К. Келлер, Ф. Котлер, С. Кумбер, Ф.Дж. Ле Пла, Т. Нільсон, Л. Паркер, Н. Пірсі, Х. Прінгл, Е. Райс, Д. Сондерс, Дж. Траут, П. Темпорал, М. Томпсон, Г. Чамерсон, Г. Хулей, М. Яненко, а також українські вчені: А. Длігач, О. Зозульов, А. Зоткін, Т. Примак, Є. Ромат. Проте у всіх публікаціях досліджуване питання розглядається або узагальнено, або у контексті різноманітних товарів та послуг, окрім рекламних. Немає наукових публікацій про процес позиціонування саме рекламних агенцій, за винятком нашої публікації [6], в якій було розглянуто сутність та стратегії позиціонування рекламних агенцій.

Мета. Враховуючи викладене, нами поставлено за мету: описати процес позиціонування рекламного агентства, виявити особливості реалізації кожного з етапів цього процесу, сформулювати раціональні, емоційні та соціально-етичні цінності, які можуть бути підґрунтям позиціонування рекламного агентства,

та запропонувати ієрархію цих цінностей для агенцій різного типу залежно від чисельності працюючих. Все це дозволить сформувати комплексне бачення проблеми ПЦ рекламних агенцій.

Матеріали та методи. Для дослідження даної теми були використані такі методи: аналіз наукових джерел з проблем позиціонування та бренд-менеджменту, описовий метод, метод теоретичного узагальнення емпіричного матеріалу та класифікації (для упорядкування та систематизації зібраних раціональних, емоційних та соціально-етичних цінностей агенції) та матеріали: статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали українських галузевих професійних об'єднань, дані інформаційних рекламних ресурсів у мережі Інтернету, вітчизняні та зарубіжні джерела наукової інформації.

Результати та їх обговорення. Проведені нами спостереження за діяльністю агенцій в Україні свідчать, що їх позиціонування може ґрунтуватися на таких конкурентних перевагах: обслуговуванні рекламодавців лише певної галузі, обслуговуванні рекламодавців з певним обсягом комунікаційного або рекламного бюджету, насиченості асортименту рекламних послуг, унікальності рекламних послуг, передових (інноваційних) технологіях, індивідуальному підході до клієнтів, тривалості роботи на рекламному ринку, низькій ціні рекламних послуг, швидкості рекламного обслуговування, креативному вирішенні рекламних завдань рекламодавця, статусі лідера на окремому сегменті рекламного ринку, статусі соціально відповідального підприємства, емоційному позиціонуванні та ін. Як правило, агентства обирають підґрунтям для ПЦ одну чи дві конкурентні переваги, їх вибір є спонтанним, стратегічно необґрунтованим.

Отже, процес ПЦ рекламного агентства має здійснюватися за моделлю, яка подана на рис.1, та містити три етапних блоки: інформаційний (збір та оцінювання інформації), аналітичний (визначення цілей та вибір цінностей ПЦ), стратегічний (обґрунтування вибору стратегії ПЦ).

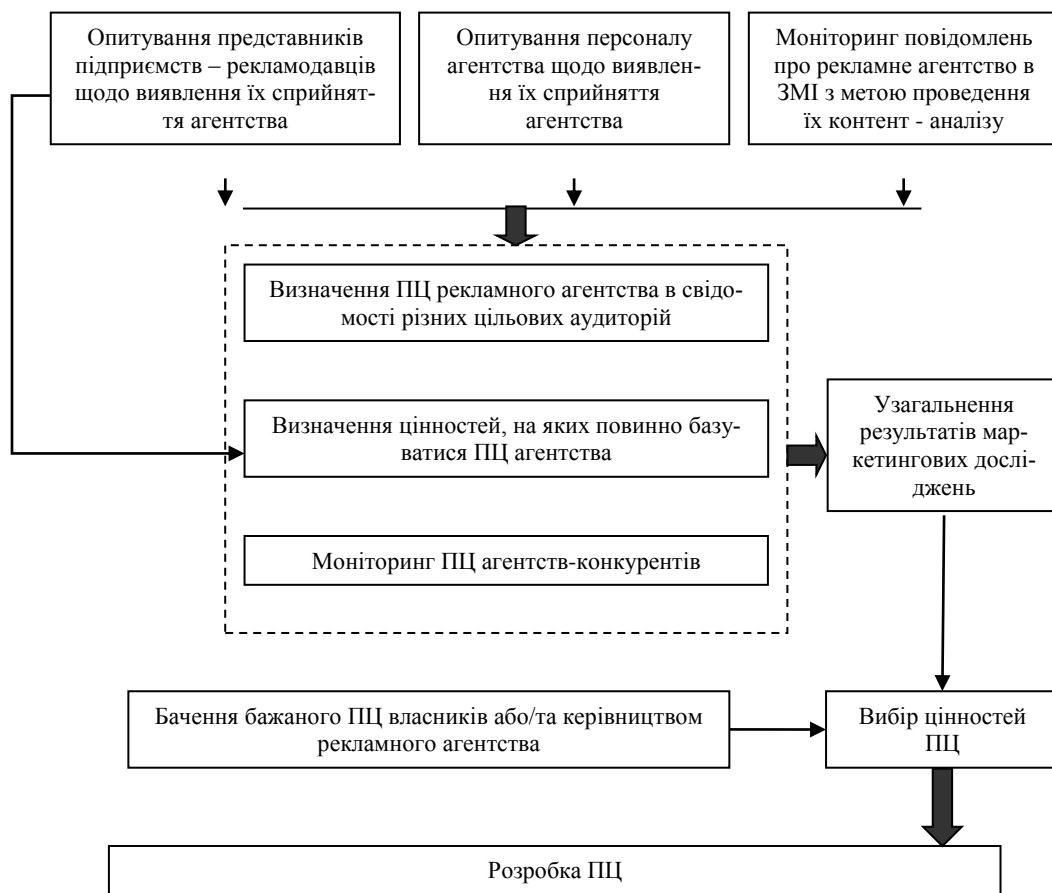

Рис. 1. Модель формування ПЦ рекламного агентства (розроблено автором)

Перший етап формування ПЦ рекламного агентства має здійснюватися для оцінювання «здоров'я» корпоративної торгової марки та є за технологією дослідницьким етапом, під час якого доцільно провести:

- моніторинг повідомлень про агентство у ЗМІ, Інтернеті та у професійному рекламному середовищі (розмови, плітки) з метою проведення їх контент – аналізу;
- опитування представників підприємств – рекламодавців, партнерів-підрядників, постачальників, персоналу агентства з метою виявлення їх сприйняття агентства.

Доцільність проведення зазначених маркетингових досліджень визначається необхідністю виявлення існуючого ПЦ (образу) рекламного агентства, сформованого у свідомості різних категорій його цільової аудиторії.

ПЦ рекламного агентства формують, в основному, керівництво агентства, його персонал, ЗМІ та його конкуренти. Конкуренти зазвичай створюють негативний імідж агентства, посилюючи виявлені ними недоліки у роботі агентства або надаючи йому невластивих негативних рис.

Значний вплив на формування образу агентства здійснює особа, яка його очолює. Відповідність ПЦ агентства та образу його топ-менеджера є досить важливим, оскільки агентство часто асоціюється саме з харизмою та репутацією керівника агентства. В Україні серед найвідоміших рекламних постатей є Павло Клубнікін, Андрій Федорів, Олександр Горлов та ін., які активно працюють над власним іміджем та відповідно створюють образ агентства, яке вони представляють. Якщо стиль управління та дії керівника не

корелюються з образом агентства, то через деякий час у цільової аудиторії (клієнтів-рекламодавців, партнерів-підрядників, постачальників, персоналу агентства; рекламної професійної спільноти, яку складає персонал агентств-конкурентів) виникає когнітивний дисонанс, оскільки вона отримує суперечливу інформацію про агентство від керівника, персоналу, рекламних та PR-повідомлень. Саме тому, зрештою, адресати комунікацій переносять поведінку керівництва та персоналу на сприйняття агентства.

Слід періодично порівнювати характеристики агентства (платформи торгової марки) та характеристики його керівника, оскільки сприйняття торгової марки є дуже близьким до сприйняття людини. Американський вчений Д.Аакер у своїй праці [9] для опису характеристик людини та бренду пропонував використовувати одні й ті ж дескриптори: щирість, компетентність, збудженість, досвідченість та активність.

Проведення контент-аналізу повідомлень про комунікаційне агентство у ЗМІ, Інтернеті та у професійному рекламному середовищі має здійснюватися з метою визначення кількісного значення позитивних та негативних оцінок діяльності агентства. Виявлені оцінки дозволять оцінити слабкі сторони в ПЦ агентства, яке формується за допомогою таких публічних повідомлень.

Дослідження ПЦ агентства доцільно також проводити серед персоналу агентства, ПЦ якого вивчається. Персонал є основною силою у формуванні та підтриманні позиціонування агентства, він є носієм цінностей бренду агентства. Отож, доцільно знати думку співробітників стосовно агентства як торгової марки, а також з'ясувати, чи існують розбіжності у сприйнятті персоналом свого агентства щодо образу, який

планувалося створити.

Агентствам слід досліджувати який їх образ існує у професійному рекламному середовищі. Колеги-рекламисти оцінюють не лише участь та перемоги агентств на фестивалях, отримання нових клієнтів та запуск великих проєктів, але й відстежують новини про звільнення та призначення керівників та спеціалістів, стиль управління, умови роботи в агентствах, можливість професійного розвитку, навчання, що проводяться агентствами.

Лише після проведення вищезазначених маркетингових досліджень і визначення існуючого ПЦ рекламного агентства в очах різних категорій цільової аудиторії слід провести пошук ідей ПЦ агентства. На цьому другому аналітичному етапі доцільно провести моніторинг образу рекламних агентств-конкурентів та визначити, які саме цінності слугують його підґрунтям. Така маркетингова інформація потрібна для уникнення дублювання та пошуку власних цінностей агентства, на яких буде формуватися ПЦ агентства.

Цінності	Приклади
Соціально-етичні	благодійність, фандрайзинг, підтримка екологічних, соціальних, законодавчих ініціатив та ін.
Емоційні	щирість, відкритість, активність, сучасність, динамічність, толерантність, мудрість, дружність, доброзичливість та ін.
Раціональні	унікальність, насиченість асортименту продуктів, ціна, використання інноваційних технологій, швидкість обслуговування, креативність вирішення завдань клієнтів (перемоги на професійних фестивалях і конкурсах), тривалість роботи на ринку, обслуговування клієнтів певної галузі, у певному регіоні або з певним бюджетом витрат та ін.

Рис. 2. Ієрархія комунікаційних цінностей, на яких базується ПЦ агентства (розроблено автором)

В основі ієрархії знаходяться раціональні за змістом цінності, що ґрунтуються на об'єктивних, матеріально підтверджених перевагах, потім – емоційні цінності, що є психічним відображенням впливу усієї маркетингової діяльності агентства на цільову аудиторію і на вершині містяться соціально-етичні цінності, в основу яких покладено моральні норми та принципи роботи підприємства. Реалізація кожного наступного рівня цінностей у формуванні ПЦ відбувається після реалізації попереднього рівня.

На нашу думку, до раціональних переваг, в основу яких покладено матеріально відчутні атрибути агентства, можна віднести: наявність унікальних рекламних продуктів; пропонування рекламних продуктів лише для рекламодавців певної галузі; використання інноваційних технологій у виготовленні рекламних продуктів; швидкість обслуговування, творчий потенціал агентства, наявність професійних фестивалів і конкурсних нагород (премій), висококваліфікований персонал та ін. Для прикладу, Олена Дерев'янка, управляючий партнер і креативний директор українського агентства «PR-Service», так вказувала унікальну торгову пропозицію (УТП) свого агентства: «унікальний інтелектуальний та організаційний ресурс + прагматизм + емпатія», маючи на увазі, в першу чергу, високі компетенції та навички персоналу [2].

Емоційні переваги рекламного агентства базуються на матеріально невідчутних, але також значущих для цільової аудиторії цінностях підприємства, а саме: щирість, дружність, відкритість, активність, толерантність та інші. Склад емоційних складових визначається ставленням персоналу агентства до обслуговування замовників-рекламодавців, прийняттям персоналом свого агентства та прийняттям цільовою аудиторією маркетингової діяльності агентства. Деякі агенції в Україні уже мають таке емоційне ПЦ, зокре-

ПЦ агентства слід будувати на 3-х перевагах, які й є його комунікаційними цінностями: раціональній, емоційній та соціально-етичній. Ці цінності мають формуватися у свідомості цільової аудиторії внаслідок проведення маркетингової комунікаційної кампанії та усіх інших маркетингових зусиль підприємства. Науковий підхід побудови ПЦ на вказаних 3-х цінностях забезпечить прийняття рекламного агентства на когнітивному та конативному психологічних рівнях, що дозволить утримати його ПЦ в довгостроковій пам'яті цільової аудиторії.

ПЦ більше, ніж на 3-х перевагах є неефективним, оскільки воно стає нечітким та за законами психофізіологічного прийняття виникають труднощі щодо його утримання у свідомості цільової аудиторії.

На рис. 2 подано запропоновану нами «ієрархію комунікаційних цінностей», яка демонструє пріоритетність конкурентних переваг, які мають бути підґрунтям формування ПЦ рекламного агентства.

ма, українське агентство «Maximum», яке надає послуги з друку рекламних матеріалів, позиціонується як «широкоформатний друг», про що вказано в їх рекламі.

Конкуренти можуть скопіювати технології, конкурувати в цінах, але емоційна складова залишиться сильною конкурентною перевагою, яка диференціюватиме агентство.

Алгоритм пошуку емоційних характеристик для ПЦ агентства має включати два етапи: якісний та кількісний. На якісному етапі необхідно дослідити емоції рекламодавців, пов'язані з отриманням ними рекламних послуг. Доцільно знайти ті особливості рекламної послуги, завдяки яким навколо послуги формується бажана емоційна атмосфера. Далі слід розподілити список емоцій на 4 групи: обов'язкові, бажані, неслухні та неприйнятні емоції. Під час кількісного етапу визначається наскільки існуючий емоційний фон надання послуги збігається з бажаним для рекламного агентства емоційним ПЦ.

Нарешті, соціально-етичні цінності має рекламне агентство, яке забезпечує досягнення інтересів чотирьох сторін: його власників та персоналу, підприємства-рекламодавця та суспільства в цілому. Проявами таких переваг є здійснювана благодійність, фандрайзинг, підтримка соціальних ініціатив, корпоративна соціальна відповідальність тощо [4,5]. Для прикладу, у 2017 році креативне агентство «Банда» безоплатно розробило атрибути та позиціонування бренду київського комплексу ВДНГ, оскільки вважали це важливим для суспільства, а державне підприємство для цього коштів не мало [3].

На волонтерських засадах працює проєкт Всеукраїнської рекламної коаліції – Біржа соціальної реклами. Вона об'єднує професіоналів з різних рекламних агенцій, які безкоштовно виготовляють соціальну рекла-

му для некомерційних та державних організацій та допомагають таким чином вирішувати соціальні проблеми суспільства [1].

На нашу думку, найважливішою та обов'язковою для впливу на рекламодавців є раціональна цінність рекламного агентства, яка має матеріальні підтвердження або докази. Бажаною цінністю є емоційна, оскільки вона формує емоційну прихильність та лояльність до агентства. Неважливою з точки зору рекламодавця, але дуже значущою з точки зору інтересів суспільства є наявність в позиціонуванні підприємства соціально-етичної цінності.

У табл. запропоновано пріоритетність вибору конкурентних переваг (цінностей) для агентств різного типу залежно від чисельності працюючих, яка диференційована для рекламних агентств. Великим агентствам, що мають чисельність працюючих понад 50 осіб, необхідно формувати своє ПЦ на всіх трьох цінностях: раціональній, емоційній та соціально-етичній, оскільки вони мають фінансову можливість

підтримувати соціальні ініціативи, здійснювати благодійність. Проте малі агентства, до яких відносяться агентства з чисельністю до 9 осіб, не маючи достатніх фінансових ресурсів, можуть формувати ПЦ лише на раціональних цінностях, хоча бажаними є емоційні та соціально-етичні.

Таблиця 1. Пріоритетність вибору цінностей для побудови позиціонування агентства різного типу

Тип цінностей	Тип підприємства		
	велике	середнє	мале
Соціально-етичні	обов'язкові	бажані	бажані
Емоційні	обов'язкові	обов'язкові	бажані
Раціональні	обов'язкові	обов'язкові	обов'язкові

Відбір конкретних цінностей варто здійснювати за допомогою матриці "стійкість-значущість ПЦ" (рис. 3), яку можна застосовувати як на етапі формування, так і діагностики ПЦ агентства.

Рис. 3. Матриця "стійкість – значущість ПЦ" для вибору стратегії ПЦ агентства (розроблено автором)

Стойкість ПЦ визначається здатністю рекламного агентства сформувати та утримати своє ПЦ в свідомості цільової аудиторії за допомогою маркетингових зусиль з метою досягнення визначених маркетингових цілей підприємства. Його атрибутами є неможливість копіювання конкурентами та характер забезпечення.

Значущість ПЦ визначається ступенем важливості обраного ПЦ для цільової аудиторії підприємства. Важливість запланованих або існуючих цінностей ПЦ та їх стійкість варто оцінювати за 10-баловою шкалою експертами: представниками підприємств-рекламодавців та персоналом агентства.

Залежно від результатів оцінювання цінності можуть зайняти відповідне положення в одному з квадрантів матриці та агентство може обрати одну із стратегій: утримання обраного ПЦ, селективного добору цінностей та стратегія пошуку цінностей, на яких базуватиметься ПЦ. Слід врахувати також бачення бажаного ПЦ власниками або/та керівництвом рекламного агентства.

Якщо агентство є представником транснаціонального агентства, то для підтримки та захисту свого

глобального ПЦ слід обрати ідентичне ПЦ, яке визначено центральним офісом та дотримується в усьому світі. Важливо, щоб під час адаптування їхньої філософії рекламного бізнесу до реалій та особливостей українського рекламного ринку не були втрачені глобальні цінності та конкурентні переваги, що складають сутність їх ПЦ.

Висновки. Вибір бажаної стратегії ПЦ рекламного агентства має відбуватися з урахуванням фактичного та очікуваного образу агентства та існуючих позиціонувань агентств-конкурентів. Розроблена стратегія ПЦ обов'язково повинна узгоджуватися з усіма субстратегіями у сфері продуктової, цінової, збутової та маркетингової комунікаційної політики агентства, оскільки їх невідповідність проголошеній стратегії може призвести до нечіткого образу агентства. Агентствам слід вести системну маркетингову діяльність щодо формування та підтримки свого ПЦ в свідомості не лише маркетологів та рекламистів потенційних та реальних компаній-рекламодавців, а й власного персоналу, оскільки часто думка керівництва та персоналу щодо образу агентства не співпадають. Стратегія позиціонування рекламного агентства повинна будуватися не

більше, ніж на трьох конкурентних перевагах, бо в іншому випадку у цільовій аудиторії не буде цілісного та однозначного його образу. Бажано, щоб в її семантичний простір під час проведення ПЦ було покладе-

но раціональну, емоційну та соціально-етичну цінність. На нашу думку, запропонований методичний підхід до здійснення процесу ПЦ рекламного агентства полегшить цей процес на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біржа соціальної реклами [Е. ресурс] : [офіц. сайт] / Біржа соціальної реклами. – Режим доступу: <http://socialadvertising.com.ua>.
2. Дерев'яно Е. Креатив в PR. Творческий ликбез / Е. Дерев'яно [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://pr-service.com.ua/content/library/view/206>
3. Карпенко О. Созданный Banda Agency бренд ВДНГ отметили Red Dot Award / О.Карпенко – 2017. – [Е. ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2017/08/14/brend-vdng-poluchil-red-dot-award>
4. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі ; пер. з англ. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
5. Котлер Ф. Бренд-менеджмент в B2B-сфері / Ф. Котлер, В. Пферч ; пер. с англ. – М. : Вершина, 2007. – 432 с.
6. Мельникович О.М. Позиціонування підприємств рекламної галузі: сутність та стратегії / О. М. Мельникович // Механізм регулювання економіки. – 2009. - №3, т.1. – С. 124-133.
7. Державна служба статистики України [Е. ресурс] : [офіц. сайт] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
8. Райс Э. Позиционирование: битва за узнаваемость / Э. Райс, Д. Трайт. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
9. Aaker J. Dimensions of Brand Personality / Jennifer L. Aaker // Journal of marketing Research. – Vol. XXXIV (Aug. 1997). – p. 347–356.

REFERENCES

1. Social advertising market. – [E. resource]: 2017. – Access: <http://socialadvertising.com.ua>.
2. Derevyanko E. Creative in PR. Creative likbez / E. Derevyanko [E. resource]. – Access: <http://pr-service.com.ua/content/library/view/206>
3. Karpenko O. Created brand VDNH by Banda Agency has been awarded with Red Dot / O. Karpenko – 2017. – [E. resource]. – Access: <https://ain.ua/2017/08/14/brend-vdng-poluchil-red-dot-award>
4. Kotler H. Corporate Social Responsibility. How to make as much good as possible for your company and society / H.Kotler, N. Li. – K. : Standart, 2005. – 302 p.
5. Kotler H. Brand-management in B2B / H. Kotler, V. Pferch. – M. : Vershina, 2007. – 432 p.
6. Melnykovych O.M. Positioning of enterprises of advertising branch: essence and strategies / O. M. Melnykovych // Mechanism of regulation of the economy. – 2009. - №3, vol.1. – P. 124-133.
7. The State Statistics Service of Ukraine. – [E. resource]: [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). — K. 2017. — Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Rice E. Positioning: a battle for recognizability / E. Rice, D. Trite. – CPb. : Piter, 2003. – 256 p.
9. Aaker J. Dimensions of Brand Personality / Jennifer L. Aaker // Journal of marketing Research. – Vol. XXXIV (Aug. 1997). – p. 347–356.

The process of the positioning of the advertising agencies

O. M. Melnykovych, O. V. Yusupova

Abstract. The article covers the process of the positioning of the advertising agencies and the implementation features of the each stage of this process. Since the practical realization of the positioning of the advertising agencies goes faster than its scientific interpretation, the need for a theoretical generalization of the empirical material has become particularly acute. More specifically, the article formulates rational, emotional and socially ethical values that already serve as the basis for the positioning of the existing advertising agencies, and proposes a matrix method for identifying the hierarchy of these values for the agencies of different types depending on the number of employees.

Keywords: advertising agency, process of the positioning, hierarchy of the values.

Процесс позиционирования рекламных агентств

Е. Н. Мельникович, О. В. Юсупова

Аннотация. Статья посвящена процессу позиционирования рекламных агентств и особенностям реализации каждого из этапов этого процесса. Поскольку практическая реализация позиционирования рекламными агентствами происходит быстрее, нежели его научное осмысление, встала необходимость теоретического обобщения эмпирического материала. А именно, в статье сформулированы рациональные, эмоциональные и социально-этические ценности, которые уже служат основанием позиционирования существующих рекламных агентств, и предложено матричный метод выявления иерархии этих ценностей для агентств разного типа в зависимости от количества работающих.

Ключевые слова: рекламное агентство, процесс позиционирования, ценности позиционирования, иерархия ценностей.

Вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів у вищій школі на основі міждисциплінарної інтеграції

Ю. В. Мережко*, О. П. Петрикова, С. Л. Леонтьєва

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: y.merezhko@kubg.edu.ua

Paper received 12.08.17; Accepted for publication 20.08.17.

Анотація. Актуалізовано проблему вокально-виконавської підготовки майбутніх артистів-вокалістів у вищих навчальних закладах мистецького спрямування на основі міждисциплінарної інтеграції. У статті визначено сутність та зміст вокально-виконавської підготовки артистів-вокалістів у вищій школі; окреслено основні завдання їх фахової підготовки; з'ясовано роль міждисциплінарної інтеграції у процесі підготовки студентів вищих навчальних закладів мистецького спрямування. Автором запропоновані шляхи, приклади впровадження та реалізації міждисциплінарної інтеграції в освітній процес вищих навчальних закладів мистецького спрямування.

Ключові слова: вокально-виконавська підготовка, майбутні артисти-вокалісти, вища школа, інтеграція, міждисциплінарна інтеграція.

Введення. Сучасна парадигма фахової підготовки студентів у вищих навчальних закладах мистецького спрямування висуває нові вимоги до її модернізації, оновлення змісту навчальних програм як із музично-теоретичних, так із музично-практичних дисциплін.

Сьогодні проблема виконавської підготовки вокаліста є однією з актуальних в музичній педагогіці України, адже спів – самий мобільний різновид виконавства. Традиційна система вокально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів вищих педагогічних навчальних закладів потребує реалізації такого методологічного підходу, який би міг забезпечити інтеграцію мистецьких знань у систему фахової підготовки студентів і був би спрямований на відшліфування їх умінь виконавської майстерності та на оволодіння ними практичними знаннями, уміннями та навичками.

Таким чином, актуальність обраної проблеми визначається *суперечностями* між:

- потребою суспільства в новій генерації артистів-вокалістів, здатних до самостійного вирішення творчих завдань та недостатньою фаховою, зокрема, їх вокально-виконавською підготовкою у ВНЗ мистецького спрямування;
- перевагою міждисциплінарної інтеграції у вищій мистецькій освіті та недостатнім вивченням можливостей її застосування;
- потребою «осучаснення» змісту і методів організації вокально-виконавської підготовки артистів-вокалістів та недостатньою обґрунтованих концептуальних і організаційно-методичних засад такої підготовки на основі міждисциплінарної інтеграції у вищій школі.

Короткий огляд публікації по темі. В умовах сьогодення майбутній фахівець повинен самостійно та творчо розв'язувати професійні питання, вміти мислити як справжній музикант, бути розвинутим не тільки в галузі свого фаху, а й бути багатогранною особистістю, яка має певну обізнаність у кожному виді мистецтва. Тому, необхідно впровадити інтегративні зв'язки між фаховими дисциплінами у вищій школі, що неодмінно вдосконалить творче художнє мислення студента, підштовхне його до самостійності та викличе бажання пошуку, спрямованого на самовираження та власну творчість.

Мета. Отже, мета статті – обґрунтувати значення міждисциплінарної інтеграції у фаховій підготовці студентів вищих мистецьких освітніх закладів. Завдання статті: 1) висвітлити сутність та зміст вокально-виконавської підготовки артистів-вокалістів у вищій школі; 2) з'ясувати роль міждисциплінарної інтеграції у фаховій підготовці студентів вищих навчальних закладів мистецького спрямування.

Матеріали та методи. Ретроспективний аналіз наукової літератури доводить, що методичним питанням співу приділяє увагу багато науковців: Л. Василенко, Р. Лоцман, Є. Проворова, Л. Тоцька та ін. Досліджують

вокальне навчання студентів: В. Антонюк, Д. Люш, Г. Стасько, Р. Юссон, Ю. Юцевич, які стверджують, що вокальне мистецтво становить вид музичного виконавства, заснований на майстерності володіння співацьким голосом.

До вивчення процесу інтеграції у системі освіти зверталися такі вчені: В. Волгов, М. Кадемія, І. Козловська, М. Костюков, Л. Надилова, Л. Рапацька, М. Сова, О. Соколова, Н. Талалусва, Є. Яворський, І. Яковлев та ін. Ідея цілісного пізнання мистецтва покладена в основу теорії видоутворення й синтезу мистецтв (А. Зись, М. Каган, В. Михальов, Л. Столович); учення про психологію художнього сприйняття (Б. Ананьєв, Л. Вигоцький, С. Рубінштейн, П. Якобсон). Різноманітні прояви інтеграції в педагогіці мистецтва вищої школи завжди були в центрі уваги дослідників.

Обґрунтувати принцип міждисциплінарного підходу в сучасній освіті вищої школи спромоглася Є. Бондаревська, яка вважає, що у формуванні цілісної особистості відіграє велику роль взаємодія наук та навчальних модулів, які впливають на успішність професійної підготовки студента. На її думку, цей принцип реалізується в змісті психолого-педагогічної, науково-методичної, предметної, технологічної, виховної та інших сторін професійної підготовки вчителя [3, 10].

На думку М. Назаренко, міждисциплінарна інтеграція – процес, що забезпечує таку єдність цілей, функцій змістових і структурних елементів предметів, яка, будучи реалізованою у навчально-виховному процесі, сприяє узагальненню, систематизації та міцності знань, виробленню узагальнених умінь і, в кінцевому підсумку, – формуванню готовності до здійснення багатоаспектної професійної діяльності [1, 154].

Міждисциплінарні зв'язки є умовою наукової організації навчально-виховного процесу як цілеспрямованої системи, які виступають як засіб комплексного підходу до навчання й посилення його єдності з вихованням. Однак, вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів на основі міждисциплінарної інтеграції, ще не достатньо досліджена, що й зумовило вибір теми дослідження.

При написанні статті використовувалися **методи**, що застосовувалися на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження, а саме метод аналізу та синтезу психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми дослідження, що надав змогу здійснити порівняльний аналіз загальних теоретичних питань і понятійного апарату означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи сутність понять «вокал», «вокальне мистецтво», дослідники їх

трактують по різному, але, зазвичай, їх тлумачать як виконання музики за допомогою голосу; мистецтво, що передається засобами співацького голосу.

Сутність «вокальної підготовки» вивчається багатьма науковцями. Так, Г. Стасько розуміє вокальну підготовку, як цілісну систему зі складним динамічним утворенням, що включає взаємопов'язані наукові основи вокальної педагогіки та усталену практику емпіричного досвіду керування нейрофізіологічною природою голосоутворення. За думкою Ю. Юцевича, вокальна підготовка полягає у виконанні низки поставлених завдань: знати природу та механізми звукоутворення, закономірності формування співацького голосу, практично керувати процесом співу, розуміти сутність різних фонаційних явищ, вміти створити художньо-музичний образ тощо [2, 69].

Академічний спів, як визначає А. Лашенко – це вокальна техніка, що забезпечує високий «коефіцієнт корисної дії» за інтенсивністю звучання, висотою, тембром і витривалістю голосу [5, 36]. Вокальна підготовка здійснюється на основі формування у студентів основних механізмів голосоутворення: акустичних (висота звуку, сила звуку, чистота інтонації, наявність високої і низької співацької формант, тембральна привабливість, політність голосу, вібрато тощо); фізіологічних (співацьке дихання, атака та опора звуку тощо); орфоепічних (чіткість дикції, прикритість та округлість звуку, система навичок з вокальної орфоєпії); психолого-педагогічних (вокальний слух, усвідомлене керування процесом голосоутворення і звуковедення тощо). В комплексі вони становлять структуру вокально-професійних умінь, на яких ґрунтується процес формування співацького голосу, і які забезпечують необхідний рівень підготовленості артиста-вокаліста до майбутньої професійної діяльності.

Дослідження особливостей вокально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів та визначення педагогічного потенціалу дисципліни «Вокальний клас» доводить її унікальність як засобу розвитку творчості майбутніх фахівців, оскільки вона забезпечує особистісно-зорієнтований простір навчання кожного студента, передбачає емоційну насиченість навчальних занять, розвиток вокальної техніки на основі урахування природних задатків особистості, втілення умінь творчої інтерпретації музичних творів, усвідомлення особистістю значення творчого саморозвитку для успішного виконання художньо-педагогічної діяльності.

На сьогоднішній день перед педагогом вокалу стоїть надзвичайно важливе завдання – навчити співака-початківця, майбутнього артиста-вокаліста ефективно використовувати «пізнавальні можливості» співоного апарату. Він повинен знати, як відбувається «перетворення елементів зовнішньої фізичної дії у план внутрішньої дії мислення і роботу уявлення» [5]. Саме тому, на заняттях з «Методики навчання вокалу», бажано використовувати блоки знань з дисциплін «Історія та теорія вокального виконавства», «Вікова психологія», «Охорона голосу», «Сценічна майстерність», галузей наук про фізіологію та загальну психологію людини, а також ази з фоніатрії.

Метою вокального навчання студентів, на думку Н. Гребенюк, є побудова єдиного художнього образу за допомогою засобів музичної, вокальної та словесної виразності [5]. П. Сікур вважає вокально-виконавську майстерність кінцевим результатом вокальної підготовки майбутнього співака, що проявляється в емоційно-образному розкритті музичного змісту твору [5]. Тому бажано, щоб досягти кінцевий результат, на думку су-

часного науковця Є. Проворової, міждисциплінарну або міжпредметну інтеграцію застосовувати під час опанування одного вокального твору, залучаючи викладачів різних кафедр до його одночасного вивчення з різних позицій. Кафедра теорії та історії музики допомагає дослідити автобіографію автора твору, епоху, історію, здійснити теоретичний аналіз музичного тексту; кафедра вокалу – постановку голосу, виконати роботу над вокальною інтерпретацією твору; кафедра інструментально-вокаліста – роботу над музичним супроводом твору [4, 241].

В Інституті мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка режисери кафедри академічного та естрадного вокалу допомагають студентам у створенні сценічних образів вокальних номерів, працюють над виразним й точним трактуванням та донесенням тексту, радять як рухатися на сцені тощо. Цикл музично-театральних студій, у який входять такі дисципліни як «Сценічна майстерність», «Сценічний рух», «Сценічна мова», «Майстерність актора» є важливою домікантою у процесі фахової підготовки майбутніх артистів-вокалістів. Вокальні міні-постановки сцен з опер на інститутській сцені за участю студентів є невід'ємною практичною складовою фахової підготовки майбутніх артистів-вокалістів, які в майбутньому будуть артистами театрів опери, оперетти, музичної комедії тощо.

Важливо уявити собі величезну роль практичного навчання, через посередність якого ми можемо успішно розвивати потенційні можливості музичного мислення студентів у наданих їм природою межах. Це буде мислення у процесі пошуку необхідних звуково-рухових почуттів для створення музичного образу вокальними засобами. Цей особливий вокальний засіб мислення проявляється у тільки йому властивому засобі координації рухів та співоного апарату згідно з переживанням змісту музичного твору. Саме на заняттях з «Постановки концертного номеру», «Сценічного руху» бажано використовувати міждисциплінарну інтеграції між дисциплінами «Вокал» та «Хореографія». Формування практичних рухових та вокальних навичок відіграє велику, якщо не провідну роль у процесі навчання студентів мистецького факультету, адже артист-вокаліст має не тільки досконали володіти власним голосом, але й і ритмічно рухатися на сцені, створюючи цілісний художній образ вокального твору та передаючи не тільки голосом, а й і пластикою тіла характер виконаного твору, зокрема, це стосується студентів-естрадників.

Результативність вокальної підготовки майбутніх вокалістів нерозривно пов'язана з моніторингом рівнів готовності студентів до вокальної діяльності. Моніторинговий зріз, який здійснює викладач вокалу, стосується передусім:

- стану мотиваційно-потребової сфери студента щодо майбутньої вокально-виконавської та вокально-педагогічної діяльності;
- конкретних вокально-музичних даних студента, тобто, вокально-музичних здібностей;
- наявності у майбутнього музиканта наукових знань про співацький процес як психологічне, біофізичне та мистецьке явище;
- рівня сформованості вокальних компетентностей;
- рівня розвитку музично-вокального слуху;
- відповідності педагогічних знань, умінь і навичок студента методиці формування його співацької культури в процесі навчання;
- знання вокального репертуару для різних типів голосів.

Тому, бажано моніторинговий зріз проводити за допомогою комплексного підходу та використовувати як

тести для перевірки теоретико-методичних знань студентів, так і творчо-виконавські проекти, за допомогою яких можна перевірити і вокально-сценічну майстерність майбутніх артистів-вокалістів, і самостійно індивідуальну або групову роботу над створенням та реалізацією даного проекту.

Результати та їх обговорення. Слід зазначити, що аналіз останніх наукових досліджень у галузі музичної педагогіки доводить, що система фахової підготовки майбутнього артиста-вокаліста у вищих закладах освіти не зовсім відповідає вимогам сьогодення. Традиційна система вокально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів вищих педагогічних навчальних закладів не охоплює всіх видів діяльності артиста-вокаліста, а отже, потребує реалізації такого методологічного підходу, який міг би забезпечити інтеграцію мистецьких знань у систему вокально-виконавської підготовки студентів і був би спрямований на відшліфування їх умінь виконавської майстерності та оволодіння ними практичними знаннями, методами й прийомами роботи з сучасними дітьми.

Висновки. Таким чином, з вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1). Вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів - це складова їх фахової підготовки, яка розглядається як процес і результат оволодіння студентами цілісною системою професійно-педагогічних та спеціальних знань, умінь, елементів педагогічної, виконавської техніки, що сприятимуть засвоєнню змісту музично-педагогічної освіти та забезпечать високий рівень їх майбутньої професійної діяльності.

2) Роль міждисциплінарної інтеграції в освітньому процесі вищої школи дуже величезна. Методика фахової підготовки студентів мистецьких факультетів має будуватися на принципах міждисциплінарної інтеграції, яка буде спрямована на взаємозв'язок теоретичної (загальнокультурної, психолого-педагогічної) та фахової методичної і практичної підготовки студентів; поєднання вузькоспеціальних та загально професійних знань, умінь і навичок; міждисциплінарну взаємодію та синтез видів мистецтв (музики й хореографії, музики й літератури, музики й образотворчого мистецтва); універсалізацію методів навчання, які застосовуватимуться на заняттях з вокалу; єдності всіх видів вокально-виконавської діяльності артиста-вокаліста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назаренко М. Теоретичні основи інтеграції знань у системі вокально-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва [Е. ресурс]: Марина Назаренко. – Е. дані. – Кіровоград: «Наукові записки», Серія: Педагогічні науки, Вип. 139.-2017.-Формат файлоу: PDF/Adobe Acrobat.-С.151-154.-Режим доступу: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream.pdf>.
2. Лотсман Р. О. Особливості вокальної підготовки майбутніх вчителів музики в різних співацьких манерах [Е. ресурс]: Р. О. Лотсман. – Електрон. дані.-2015.-Формат файлоу: PDF/Adobe Acrobat.-С.69-71. Режим доступу: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4753/1/Lotsman.pdf>.
3. Олексюк О.М. Цілісність особистості в контексті міждисциплі-

- нарної інтеграції у вищій мистецькій освіті : [стаття] / О. М. Олексюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – Серія 14 (теорія і методика мистецької освіти).-Вип. 22(27).-Ч. 1.-С. 8-12.
4. Проворова Є.М. Міжпредметна інтеграція в методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах прагматологічного підходу [Е. ресурс]:Є. М. Проворова – Електрон. дані. – Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 20175. Ткаченко Т. В. Вокальне мислення як складова професійних умінь майбутнього вчителя музики[Е. ресурс]: Т.В.Ткаченко.-Е. дані.-2016.-Формат файлоу: PDF / Adobe Acrobat. - С.1 - 3. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_PNR_2009/MusicaAndLife/50715.doc.htm.

REFERENCES

1. Nazarenko M. Theoretical foundations of integration of knowledge in the system of vocal and choral training of future professors of music art [Electronic resource]: [Article] / Marina Nazarenko. - E. data. – Kirovograd: "Scientific Notes", series: Pedagogical Sciences, Vol. 139. – 2017. – Files format: PDF / Adobe Acrobat. - P. 151 - 154 - Access: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream.pdf>. – screen name.
2. Lotsman R.O. Peculiarities of vocal training of future professors of music art in different singing manners [Electronic resource]: R.O. Lotsman. – E. data. – 2015. – Files format: PDF / Adobe Acrobat.-P.69-71.-Access: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4753/1/Lotsman.pdf> – screen name.
3. Oleksjuk O.M. The integrity of the individual in the context of interdisciplinary integration in higher arts education [article] /

- O.M. Oleksjuk // Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. - K: National Pedagogical Dragomanov University, 2017. – Series 14 (the theory and methodology of art education). – Vol. 22 (27). – Part 1. – P. 8 – 12.
4. Provorova Ye.M. Interdisciplinary integration in methodical preparation of future professors of music based on the praxeological approach [E. resource]:Ye.M. Provorova. – E. data. – Sloviansk: SHEI "Donbass State Pedagogical University", 2017.
5. Tkachenko T.V. Vocal thinking as a part of professional skills of future music professor [electronic resource]: [article] / T.V. Tkachenko.-E. data.-2016.-Files format: PDF/Adobe Acrobat.-P.1-3.-Access: http://www.rusnauka.com/24_PNR_2009/MusicaAndLife/50715.doc.htm – screen name.

Vocal and performing training of future artists-vocalists in high school based on interdisciplinary integration

Yu. V. Merezko, O. P. Petrykova, S. L. Leontiyeva

Abstract. The problem of vocal and performing training of future artists–vocalists in the institution of artistic direction of higher education based on interdisciplinary integration. This article defines the essence and the content of vocal and performing training of artists–vocalists in the institution of higher education; outlines the basic tasks of their professional training; reveals the role of interdisciplinary integration in preparing students of the institution of artistic direction of higher education. The author has proposed the ways, examples of implementation and realization of interdisciplinary integration in the educational process of higher educational institutions with artistic direction.

Keywords: *vocal and performing training, upcoming artists–vocalists, high school, integration, interdisciplinary integration.*

Вокально-исполнительская подготовка будущих артистов-вокалистов в высшей школе на основе междисциплинарной интеграции

Ю. В. Мережко, О. П. Петрикова, С. Л. Леонтьева

Аннотация. Актуализировано проблему вокально-исполнительской подготовки будущих артистов-вокалистов в высших учебных заведениях художественного направления на основе междисциплинарной интеграции. В статье определена сущность и содержание вокально-исполнительской подготовки артистов-вокалистов в высшей школе; обозначены основные задачи их профессиональной подготовки; определена роль междисциплинарной интеграции в процессе подготовки студентов высших учебных заведений художественного направления. Автором предложены пути, примеры внедрения и реализации междисциплинарной интеграции в образовательный процесс высших учебных заведений художественного направления.

Ключевые слова: *вокально-исполнительская подготовка, будущие артисты-вокалисты, высшая школа, интеграция, междисциплинарная интеграция.*

Репрезентація дозвіллевих практик в акаунтах українських користувачів мережі Facebook

О. О. Порпуліт

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 30.06.17; Accepted for publication 10.07.17.

Анотація. У науковій розвідці з'ясована частотність репрезентації дозвіллевих практик українських користувачів мережі Facebook; виявлені варіанти репрезентації дозвілля в акаунтах українських користувачів соціальної мережі; встановлено взаємозв'язок між видом проведення дозвілля і варіантом його репрезентації в акаунті користувача.

Ключові слова: соціальні мережі, Facebook, дозвіллеві практики, акаунт, візуалізація.

Вступ. Технологічні досягнення останніх десятиліть внесли істотні зміни в життя мільйонів людей. Різного роду мобільні пристрої, гаджети, повсюдний доступ до глобальних мереж і до навігаційних систем надали людині величезні можливості в генеруванні контенту в будь-якому місці в режимі реального часу, докорінно змінивши формати обміну соціальною інформацією. Мережеві технології еволюціонували від перших комп'ютерних мереж до глобальної мережі Інтернет і далі – до мобільних технологій. Саме соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя людства XXI століття. У цьому контексті під соціальною мережею ми розуміємо «інтерактивний багатокористувачий сайт, контент якого заповнюється його відвідувачами, причому є можливість зазначення певної інформації про окрему людину, за якою акаунт користувача можуть віднайти й інші учасники мережі. Соціальні мережі забезпечують створення персонального профілю і активізують віртуальні стосунки» [1, с. 29]. Новітні інформаційно-комунікаційні технології позначилися й на сфері дозвілля. З одного боку, технологічні зміни спочатку вивільнюють час для проведення дозвілля (люди отримують можливість набагато продуктивніше виконувати власну роботу, робити покупки, піклуватися один про одного та ін.), з іншого, – технологія сама по собі здатна змінити характер дозвілля, створюючи нові види дозвіллевих практик, розширюючи доступність певних видів дозвілля, змінюючи соціальний розподіл дозвілля [2, с. 64–65]. Відтак дослідження проблем та тенденцій презентації дозвілля в акаунтах користувачів соціальних мереж в нових соціокультурних умовах в Україні, є досить *актуальним*.

Стислий огляд публікацій за темою. Однією з перших спроб дослідження феномена дозвілля була праця Т. Веблена «Теорія дозвіллевого класу», опублікована в 1899 році. В подальшому, ця проблема стала предметом наукової зосередженості в розвідках П. Дебре, Ж. Дюмазедьє, Н. Лумана, С. Паркера, М. Сміта, Ж. Фішера, Ж. Фурастьє та інших вчених. Останнім часом посилюється інтерес до дослідження сфери дозвілля і серед українських науковців (Н. Бабенко, О. Бойко, О. Ковтун, Н. Максимовська, Піча, Н. Цимбалюк та ін.), оскільки в умовах соціально-економічної напруженості в Україні, коли виживання нерідко стає головною метою життєдіяльності, проблема гармонійного розвитку особистості з високою всебічною соціальною активністю загострюється. За даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка, респонденти, які економили протягом поточного року, намагалися заощадити на всіх представлених категоріях: медичні препарати, лікування, дозвілля, відвідування гостей, транспортні витрати, дорогі речі, одяг, взуття, відпочинок, техніка, спиртні напої та ін.: «Меншою мірою економія поширюється на купівлю дорогих речей (квартири, машини), лікування дітей, витрати на дитяче дозвілля й хобі, що є цілком зрозумі-

лим... Слід зазначити, що ... майже третина опитаних взагалі не має витрат на ... дозвілля, кіно, театр, відпочинок» [3, с. 28–29]. Узгалянюючи сучасні тенденції наукового обґрунтування поняття «дозвілля» акцентуємо, що існують об'єктивні та суб'єктивні умовичинники, при наявності яких задоволення від проведення дозвілля і навіть самореалізація в ньому стають можливими. До об'єктивних умов варто уналежити, в першу чергу, загальне соціально-економічне становище в країні, ступінь розвиненості інфраструктури вільного часу, місце проживання людини (місто або село). До суб'єктивних чинників, тобто притаманних самому індивіду, належать, головним чином, такі: загальний культурний рівень людини, кількість або наявність вільного часу, певний рівень матеріальної забезпеченості людини, нарешті, індивідуальні особливості (стать, вік, стан здоров'я, темперамент). Більшість авторів сходяться на тому, що головне призначення дозвілля – всебічний розвиток особистості: «... категорії та поняття дозвілля доцільно трактувати, виходячи з індивідуальних культурних потреб, запитів, інтересів, уподобань індивіда як суб'єкта культурно-дозвіллевої діяльності, його відношення до тих чи інших форм та видів дозвіллевих занять» [4, с. 10]. Індивід самостійно вирішує, у якій формі і в якому соціальному просторі проводитиме дозвілля, і залежить це від низки факторів: матеріального статку особистості, його морально-психологічних уподобань, рівня розвитку морально-духовної сфери тощо.

Мета цього дослідження полягала в тому, щоб виявити, чи використовуються соціальні мережі для «корекції» дозвілля чи ні, і показати, як соціальні мережі впливають на дозвілля. Відповідно до основної мети були розв'язані завдання: з'ясована частотність репрезентації дозвіллевих практик українських користувачів мережі Facebook; виявлені варіанти репрезентації дозвілля в акаунтах українських користувачів соціальної мережі; встановлено взаємозв'язок між видом проведення дозвілля і варіантом його репрезентації в акаунті користувача.

Матеріали і методи. Дослідження проводилося на матеріалі 100 акаунтів українських користувачів соціальної мережі Facebook, протягом липня 2016 року, вересня 2016 року, січня 2017 року, березня 2017 року. Увага була зосереджена на акаунтах, що місять пости з інформацією про дозвіллеві практики учасника соціальної мережі. Соціальна мережа Facebook була обрана як найпопулярніша і найбільш відвідувана соціальна мережа в світі, кількість користувачів якої у червні 2017 року зросла до двох мільярдів. За даними проекту «MediaSapiens» станом на 25 квітня 2016 року користувачами Facebook були 5,4 млн українців [5]. Акцент у проведеному дослідженні авторка зробила на виокремленні певних дозвіллевих практик, до яких вдаються українські користувачі мережі Facebook, поза увагою

опинилися такі параметри учасників соціальної мережі як активність, демографічні характеристики, участь у відкритих / закритих групах тощо. Аналіз репрезентації дозвіллевих практик здійснювався за моніторинговою стратегією, що, в свою чергу, дає змогу не лише визначити поточний стан, але й передбачати можливі сценарії розвитку. Представлена наукова розвідка розкриває тенденції соціального розподілу дозвілля в нових соціокультурних умовах в Україні через аналіз узагальнених суб'єктивних оцінок користувачів соціальних мереж як щодо свого теперішнього положення, так і відносно майбутніх уподобань і пріоритетів.

Результати й обговорення. Користувачі соціальних мереж активно беруть участь у таких заходах, як створення контенту та його спільне використання, коментування, спілкування в чаті, організація заходів, доступ до новин та ін. [6]; «люди використовують Facebook як платформу для соціальної взаємодії і самопрезентації» [7]. Дослідження, проведені у галузі соціальних мереж, акцентують, що «люди витрачають все більше часу в цьому середовищі, намагаються задовольнити свої життєві потреби у віртуальній реальності, і вони вважають за краще жити в цій віртуальній реальності, перебуваючи для себе новий світ» [8]. Перебільшена увага до всього особистого стає лейтмотивом інтернет-існування. У віртуальній реальності користувачі відтворюють свій день, діляться найважливішими новинами і презентують якусь удосконалену реальність і удосконаленого себе.

На думку дослідників, сайти соціальних мереж (Facebook, Twitter, YouTube та ін.) можуть бути використані як інструмент оцінки вільного часу користувачів. Так, Т. Куо і Х. Танг зазначають, що існує взаємозв'язок між користувачами Facebook і дозвіллям: «Згідно з висновками, люди, які проводять більше часу в Facebook, мають більше друзів, діляться фотографіями, ... вони також спілкуються в реальному житті (витрачають більше часу на командні види спорту і рекреаційну діяльність); однак було підкреслено, що люди, які витрачають менше часу на Facebook, більше часу відводять на інтелектуальну діяльність, таку як читання і мислення» [9].

Найчастотніше персональний контент українського користувача мережі Facebook заповнюється інформацією про такі види дозвіллевих практик, як туризм, відпочинок просто неба, відвідування нічних і спортивних клубів, відвідування торговельних комплексів, театрів, музеїв, розведення квітів, товариське спілкування, відвідування спортивних змагань, полювання та рибальство, приготування кулінарних страв, участь у громадських заходах та ін. Обравши за 100 % загальну кількість проаналізованих постів, частку щодо поширеності певного виду дозвіллевої практики ми вираховували за формулою:

$$\text{КДП} \times 100 / \text{ЗК},$$

де КПД – кількість постів про певний вид дозвілля, ЗК – загальна кількість постів про дозвіллеві практики (таб. 1).

Таблиця 1. Частотність репрезентації дозвіллевих практик українських користувачів мережі Facebook

Найпопулярнішими дозвіллевими практиками українців, згідно з проведеним дослідженням, є туризм і прогулянки просто неба. Так, туризм сьогодні має статус соціокультурного феномена, що інтенсивно набирає обертів, є актуальною сферою людської діяльності, освіти, споживання, проведення часу, обумовленою системою взаємодії людини зі світом. У цьому плані роль соціальної мережі Facebook значно зростає: користувачі соціальних мереж виступають у ролі очевидців, від яких аудиторія може отримати інформацію з перших рук; написання заміток про здійснені подорожі стало настільки популярним явищем, що майже кожний власник акаунта в соціальних мережах викладає подібні звіти. Так, «користувацький контент про подорожі – відгуки, думки, коментарі, часом виконують роль більш надійного і достовірного джерела інформації, ніж інформація від власне постачальників туристичних послуг, і чинить все більший вплив на формування громадської думки про туристичні послуги» [10, р. 6.]. Як дозвіллева практика, «туризм є засобом комунікації та саморозвитку, підвищення рівня освіти та загальної культури шляхом ознайомлення з культурою, побутом, традиціями та віруваннями, стилем і характером життя інших народів, з культурною спадщиною людства та перлинами приро-

ди» [11, с. 168]. Популярність прогулянок просто неба в умовах загрози екологічної кризи безпосередньо є наслідком процесів урбанізації, інтелектуалізації праці, підвищення психологічного напруження на виробництві.

Досить активно українські користувачі соціальної мережі Facebook проводять час у спортивних клубах, відвідують спортивні змагання. На думку Ю. Семенової, «здійснюючи потужний вплив на емоційну сферу людей, спортивні видовища стають не лише способом організації дозвілля, але і могутнім фактором консолідації суспільства» [12, с. 201]. Авторка наголошує, що в сучасному інформаційному суспільстві набуває обертів тенденція активізації видовищної взаємодії, що виражається у прагненні відійти від ролі глядача й виконувати роль учасника: «Форми сучасного видовища, в тому числі й спортивного, перетворюються нині на своєрідну форму шоу-бізнесу та активно сприяють стиранню меж між безпосередніми учасниками спортивних змагань в формі видовища та його аудиторією, втягуючи останню в дії, що значно посилюють "ефект спілкування"» [12, с. 202].

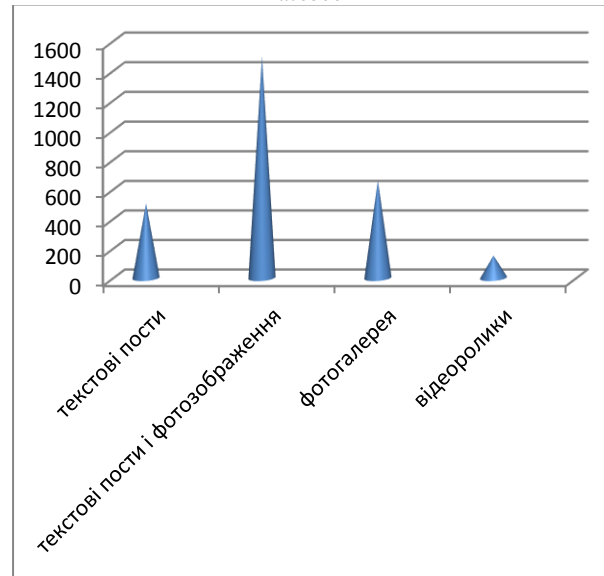
Відвідування нічних клубів дають можливість користувачам мережі Facebook здійснювати соціокультурну

взаємодію, орієнтовану, в першу чергу, на реалізацію гедоністичної та релаксаційної функцій дозвілля. Найпривабливішими характеристиками нічних клубів як різновиду дозвіллевої практики є соціокомунікаційна взаємодія на основі близькості соціального статусу й уподобань, вікових і музичних інтересів; розважальна спрямованість; задоволення потреб у спілкуванні; відсутність формальної, чітко вираженої ієрархії; існування клубної атмосфери, що дає можливість відвідувачам абстрагуватися від повсякдення, стати учасником танцювально-музичного видовища, вигадати власний образ і повністю йому відповідати та ін.

Участь співвітчизників у громадських заходах цілком обумовлена політичними, економічними і соціокультурними трансформаціями, що відбуваються в умовах оновлення українського соціуму останніх років. Так, події Євромайдану, за визначенням науковців, були сплеском громадської активності, що охопив широкі верстви населення. За даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» «В ході опитування в березні 2014 р. 21% респондентів заявили, що особисто брали участь у масових виступах, 18,2 відповіли, що в масових виступах брали участь члени їхньої родини, 43,9% мали друзів або колег, які брали участь у виступах кінця 2013 р. – початку 2014 р.» [3,

с. 10]. Опитування в серпні 2014 р. показало, що «потенціал громадянської активності продовжував залишатись на тому ж рівні, як і одразу після завершення подій Євромайдану» [3, с. 11].

Таблиця 2. Варіанти репрезентації дозвілля в акаунтах мережі Facebook

Таблиця 3. Взаємозв'язок виду дозвілля і варіанту його репрезентації в соціальній мережі

Вид дозвілля / Репрезентація	Текстові пости	Текстові повідомлення і фотозображення	Фотогалерея	Відеоролики	Разом:
Туризм	22	302	132	26	482
Прогулянка просто неба	35	214	151	18	418
Відвідування спортивних клубів	12	200	89	11	312
Відвідування спортивних змагань	38	147	18	14	217
Товариське спілкування	89	60	50	5	204
Участь у громадських заходах	70	99	24	4	197
Відвідування нічних клубів	18	92	49	25	184
Відвідування торгівельно-розважальних комплексів	51	65	41	8	165
Полювання і рибальство	13	94	28	12	147
Розведення квітів	38	59	40	7	144
Приготування кулінарних страв	34	63	9	11	117
Відвідування театрів, кіно-театрів, музеїв	41	54	19	1	115
Інші види дозвіллевих практик	44	48	11	9	112
Разом:	505	1497	661	151	2814

Важливе місце в житті міського населення посідають сьогодні торгово-розважальні комплекси. О. Бойко передумови появи торгово-розважальних комплексів пов'язує, з одного боку, зі змінами економічної ситуації в країні та підвищенням життєвого рівня значної частини її населення, з іншого боку, «міський спосіб життя сам по собі відрізняється більшою інтенсивністю, зростаючий комфорт породжує вільний час, а значить, відповідну індустрію дозвілля, розваг та масової культури» [11, с. 45]. Зручне розташування, багатофункціональність, насиченість різноманітними послугами та розвагами, сприяють тому, що торгово-розважальні комплекси виступають привабливою формою організації дозвілля для української аудиторії, забезпечуючи собі гарантію подальшого існування.

Проведений аналіз дозволив нам виокремити певні варіанти репрезентації дозвілля в акаунтах українських користувачів мережі Facebook (таб. 2):

- текстові пости;
- фотозображення і невеликі текстові повідомлення (до 200 символів);
- фотогалерея (не більше 7 зображень);
- поодинокими варіантами презентації дозвіллевої практики є викладені в соціальній мережі невеликі за тривалістю відеоролики. Домінування фотозображень і фотогалереї у способах репрезентації дозвіллевих практик в акаунтах користувачів соціальних мереж є свідченням інтенсифікації тенденції візуалізації (таб. 3), коли «непомітно для більшості адресатів, обмін інформацією за допомогою візуальних образів, став домінуючим. Результати діяльності та пізнання закріплюються

візуальним фактологічним матеріалом, у комунікативній практиці для полегшення порозуміння між сторонами та досягнення позитивного результату домінує візуальна графічна інформація» [13, с. 38]. Згідно з Р. Бартом, «фотографічне зображення – це повідомлення без коду, ... фотографічне зображення є безперервним повідомленням» [14, с. 379]. Оскільки фотозображення є аналогом реальності, користувачі Facebook здатні однозначно розпізнавати запропоновані знімки пропонувані дозвілєвих практик, не вдаючись при цьому до додаткових інтелектуальних зусиль та без затребування усього соціокультурного контексту.

Висновки. Згідно з проведенням дослідженням українські власники акаунтів мережі Facebook заохочують

подорожі і прогулянки просто неба, сприяють посиленню громадської позиції людини, виступають за відвідування спортивних клубів, залучають до споглядання спортивних змагань тощо. Зрозуміло, що час, проведений у соціальній мережі, скорочуватиме час, доступний для інших видів дозвілля, крім того, людина має певні обмеження й уподобання як щодо використання мережі, так і щодо розподілу дозвілля. Проте, дослідження дозвілєвих практик особливо важливе в період змін та реформ, які проводяться в країні, адже вони виступають своєрідними індикаторами соціально-економічного стану суспільства, що дає змогу відстежити вплив економічних, політичних, соціокультурних трансформацій на соціальний статус та самопочуття населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влияние через социальные сети: под общей ред. Е.Г.Алексеевой. – Москва: Фонд «ФОКУС-МЕДИА», 2010.-200 с.
2. Gershuny J. Mass Media, Leisure and Home IT: a Panel Time-Diary Approach [E. resource] / Gershuny J. // IT and Society. – 2002. – Vol. 1, Issue 1. – Pp. 53 – 66. – Available at : <https://pdfs.semanticscholar.org/b494/d095bd7f9777e80b08ef058f51091cc3d805.pdf>
3. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) : наукова доповідь / [Балакірева О.М., Середя Ю.В., Дмитрук Д.А. та ін.] ; НАН України ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Київ, 2015. – 78 с.
4. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілєвої сфери в Україні: автореф. ... докт. соціолог. наук : 22.00.04. – спеціальні та галузеві соціології / Цимбалюк Наталія Миколиівна. – Київ, 2005. – 34 с.
5. Кількість користувачів Facebook в Україні почала рости швидше [E. ресурс] – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/kilkist_koristuvachiv_facebook_v_ukraini_pochala_rosti_shvidshe
6. Aydin B., Arslan E. The Role of Social Media on Leisure Preferences: A Research on the Participants of Outdoor Recreation Activities [E. resource]/Bülent Aydin, Erdal Arslan. - Available at: https://www.researchgate.net/publication/283014753_The_Role_of_Social_Media_on_Leisure_Preferences_A_Research_on_the_Participants_of_Outdoor_Recreation_Activities
7. Brailovskaia J., Margraf J. Comparing Facebook Users and Facebook Non-Users: Relationship between Personality Traits and Mental Health Variables-An Exploratory Study [E. resource]/Julia Brailovskaia, Jürgen Margraf.-Available at : <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0166166>
8. Vural Z. B. A. Bat M. Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma [Electronic resource] / Vural Z. B. A. Bat M. // Journal of Yasar University. – 2010, 20(5) – Pp. 3348- 3382. – Available at : <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/sosyalmedya.pdf>
9. Kuo, T., Tang, H. L. Personality, Social network sites, and Leisure activities – a Conceptual Exploration [E. resource] / Tingya Kuo, Tingya Kuo. – Available at : <http://iceb.nccu.edu.tw/proceedings/APDSI/2011/web/session/personalitysocialnetworksites.pdf>
10. Miguéns J., Baggio R. Costa C. Social media and Tourism Destination: TripAdvisor Case Study [E. resource]/J. Miguéns, R. Baggio, and C.Costa//Advances in tourism research.-2008.-May 26–28.-Available at : <http://www.iby.it/turismo/papers/baggio-aveiro2.pdf>
11. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія/О. П. Бойко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. - 285 с.
12. Семенова Ю. А. Сучасний спорт в соціокультурному просторі шоу-бізнесу/Семенова Ю. А.//Практична філософія.-2015.-№ 1 (55).-С. 199-203.
13. Удріс Н.С. Візуалізація комунікативної практики як домінанта соціальної комунікації першого десятиліття XXI століття/Н.С.Удріс//Наукові праці. Соціологія.-2013.-Випуск199.-Том 211.-С. 38-43.
14. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт ; пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина. – Москва : Издательство им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.

REFERENCES

1. Influence through social networks : pod. obshchei red. E. H.Alekseevoi. – Moskva: Fond «FOKUS-MEDYA», 2010. – 200 s.
2. Gershuny J. Mass Media, Leisure and Home IT: a Panel Time-Diary Approach [E. source]/Gershuny J.//IT and Society.-2002.-Vol.1, Issue1.-Pp.53-66.-Available at : <https://pdfs.semanticscholar.org/b494/d095bd7f9777e80b08ef058f51091cc3d805.pdf>
3. Sociological crisis of Ukrainian society (monitoring of social and economic expectations of the population: 2005-2014) : naukova dopovid / [Balakirieva O.M., Sereda Yu.V., Dmytruk D.A. ta in.] ; NAN Ukrainy ; DU «In-t ekon. ta prohnzuv. NAN Ukrainy». – Kyiv, 2015. – 78 s.
4. Tsybaliuk N. M. Institutional modernization of cultural and leisure spheres in Ukraine: avto ref. dys. ... dokt. sotsioloh. nauk: 22.00.04.-spetsialni ta haluzevi sotsiolohii/Tsybaliuk Nataliia Mykoliivna.-Kyiv, 2005.-34 s.
5. Number of Facebook users in Ukraine started to grow faster [E. resurs] – Rezhym dostupu : http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/kilkist_koristuvachiv_facebook_v_ukraini_pochala_rosti_shvidshe
11. Boiko O. P. Leisure culture in the society of risks : monohrafiia / O. P. Boiko. – Sumy : DVNZ «UABS NBU», 2011. – 285 s.
12. Semenova Yu.A. Modern sport in show business socially-cultural scope/Semenova Yu.A.//Praktychnafilosofia.-2015.-№1(55).-S.199-203.
13. Udris N. S. Visualization of communicative practices as a dominant in social communication in the first decade of the 21st century / Udris N. S. // Naukovi pratsi. Sotsiolohiia. – 2013. – Vypusk 199. – Tom 211. – S. 38–43.
14. Bart R. The Fashion System. Articles about semiotics of culture/ / R. Bart ; per. s fr., vstup. st. y sost. S. N. Zenkyna. – Moskva : Yzdatelstvo ym. Sabashnykovykh, 2003. – 512 s.

Representation of leisure practices in accounts of Ukrainian users on Facebook

O. O. Porpuliit

Abstract. The scientific research analyses the frequency of permitted practices among Ukrainian users on Facebook; highlights leisure representation variants in accounts of Ukrainian users in the social network; establishes the link between the type of leisure activity and the variant of its representation in the user’s account.

Keywords: social networks, Facebook, permitted practices, account, visualization.

Репрезентация досуговых практик в аккаунтах украинских пользователей сети Facebook

Е. А. Порпулит

Аннотация. В научной статье установлена частотность репрезентации досуговых практик украинских пользователей сети Facebook; выявлены варианты репрезентации досуга в аккаунтах украинских пользователей социальной сети; установлена взаимосвязь между видом проведения досуга и вариантом его репрезентации в аккаунте пользователя.

Ключевые слова: социальные сети, Facebook, досуговые практики, аккаунт, визуализация.

Формування газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як відображення специфіки розвитку партійної преси України (1991-2002 рр.)

А. Л. Потіха

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Paper received 30.06.17; Accepted for publication 10.07.17.

Анотація. Проаналізовано процес наповнення бібліотечних фондів періодичними виданнями політичних партій, вивчення та підходи до збереження цих видань в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, використання інформації партійної преси в процесі підготовки інформаційно-аналітичної продукції Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Наголошується на особливостях функціонування партійної преси в період 1991–2002 рр.

Ключові слова: партійна преса, газетний фонд, вивчення і збереження партійних видань, НБУВ.

Засоби масової комунікації, зокрема і політичних партій, сьогодні відіграють особливу роль у розвитку інформаційного суспільства. Вони формують громадську думку, що робить їх зручним механізмом для впровадження у свідомість населення України ідей, пропонує політичними партіями. Інформація друкованих партійних видань, яка зберігається в архівах і бібліотеках, має важливе значення як історичне джерело. Завдяки кропіткій праці працівників бібліотек дослідники мають можливість користуватися джерельною базою, яка сформована у фондах відповідних закладів.

Вивченню та збереженню інформації засобів масової комунікації присвячено багато робіт. Проте, безпосередньо партійним виданням значно менше. Переважно проблема розглядається в контексті інших ЗМІ. Серед праць, присвячених партійним ЗМК, привертють увагу роботи Ю. Фінклера, А. Білецької, П. Шевченка, П. Антоненко, В. Яблонського. В працях, підготовлених такими науковцями, як Т. Борисенко, О. Заварзіна, Н. Самохіна, О. Вакульчук, О. Залізнюк, О. Лук'янчук, О. Обертас, О. Проценко, В. Довгич, С. Костишева, Р. Турій, Ю. Фінклер, С. Дригайло та інші, наголошується на важливості формування і збереження газетних фондів та надання інформаційних послуг користувачам газетного фонду, аналізуються основні етапи історії відділу газетних фондів НБУВ, структура, зміст і динаміка інформаційних потреб читачів у газетних фондах та особливості інформаційно-комунікаційної діяльності, спрямованої на задоволення цих потреб.

Історичні аспекти формування газетних фондів та форми обслуговування ними читачів мають свою специфіку у різні етапи існування нашої держави. До 1991 р. домінували ідеологічні аспекти у складі фондів і у засобах задоволення потреб читачів, але вже у 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. відбуваються докорінні зміни у інформаційному просторі, змісті і складі газетних ресурсів.

При цьому варто відзначити «особливу роль бібліотек, що визначена їх традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному вико-

ристанні інформації» [1, с. 148–149].

Отже, метою пропонованої статті є розгляд особливостей формування газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як відображення специфіки розвитку партійної преси України за період 1991-2002 рр.

У процесі дослідження були використані методи аналізу документів, контент-аналізу, які дали змогу визначити змістовне наповнення партійної преси різних політичних партій протягом оглядового періоду, соціальнокомунікаційний метод, застосування якого дало змогу розглядати функціонування преси, з одного боку, і бібліотеки – з іншого з позицій виконання ними своїх соціальних функцій, статистичний метод, який дав змогу виявити тенденції розвитку партійної преси протягом 1991–2002 рр.

Становлення багатопартійності, поступова ліквідація монополії КПРС на владу стало позитивною основою для затвердження 12 червня 1990 р. Закону СРСР «Про друк та інші засоби масової інформації». Це сприяло появі нових друкованих ЗМІ і впродовж 1990 р. їх кількість зростає втричі в порівнянні з 1989 р. [3, с. 42].

У січні 1990 р. Українська гельсінська спілка розпочала видання газети «Центральна Рада», а в лютому цього ж року громадсько-політична організація Народний Рух України за перебудову – НРУ (з 1993 р. – політична партія) розпочала видавати «Народну газету». Ще одна газета НРУ «Вільне слово» уже мала наклад до 20 тисяч примірників. У квітні 1990 р. почав видаватися друкований орган Української екологічної Асоціації «Зелений світ» (з вересня 1990 р. – Партія зелених). У цьому ж році також почалось видання газет «За незалежність» (орган Української республіканської партії, Івано-Франківськ), «Альтернатива» (незалежна газета неформальних організацій західного Донбасу), «Возрождение» (газета Київського міського товариства єврейської культури), «Самостійна Україна» (орган філії Української народно-демократичної партії, Рівне) та багато інших [2, с. 51].

Впродовж 1988-1990 рр. було започатковано понад 300 неурядових видань, разовий наклад яких перевищив півмільйона [6, с. 200]. Також набули оформлення республіканські владні структурні підрозділи, на які були покладені завдання координування життєдіяльності ЗМК. Постановою Верховної Ради УРСР від 28 червня 1990 р. було створено постійну Комісію з питань гласності та засобів масової інформації (голо-

ва – народний депутат С. М. Правденко) [5, с. 200].

Як відзначає С. Костишева, в 1990 р. в УРСР видавалося 1810 найменувань різних газет з річним накладом 4682562 тисяч примірників, а також 185 назв журналів, збірників і бюлетенів з річним тиражем 165706,0 тисяч примірників. Багато з цих видань з 1990 р. почали змінювати свій зміст – і структуру. Деякі партійні та комсомольські видання, які формально не змінили засновника, фактично стали перетворюватися на опозиційні (газети «Комсомольское знамя», «Молодь України») [3, с. 46].

Влітку 1991 року, після прийняття Акту проголошення незалежності України, активізувалася розбудова незалежних ЗМІ. Після заборони Комуністичної партії України впродовж короткого часу мережа компартійних друкованих видань фактично припинила своє існування. Новостворені політичні сили започаткували низку партійних видань, які були покликані донести до читача основні засади політичної діяльності цих партій. Розпочався етап розбудови якісно нового національного інформаційного простору незалежної України.

У 1991 р. в Україні було видано близько 80 партійних газет, без урахування комуністичних (до заборони КПУ). Проте ці газети виходили рідко, іноді навіть були не зареєстровані і видавалися у формі агітаційних листків. Якщо звернутись до видань, які зберігаються в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського (НБУВ), то можна зробити висновок, що найкраще в газетному фонді бібліотеки представлені видання НРУ – 32 із 80.

Українська Республіканська партія (УРП) представлена в бібліотеці 18 виданнями. Окрім цього НРУ і УРП видавали кілька газет спільно.

Інші політичні сили мали значно менше видань. На сторінках партійних газет повідомлялось про поточний момент, про плани організації, і що важливо, про діяльність організації в регіонах: обласних центрах, в районах, містах і селах.

Проте повної картини про діяльність цих організацій отримати неможливо з кількох причин: події висвітлювались залежно від бачення лідерів партії, а головне – відсутня послідовність у висвітленні подій. Ці газети рідко надходили до фондів бібліотеки. Переважна більшість газет представлена лише кількома екземплярами і часто протягом року вони припиняли своє існування, або не надавали чергові номери для користування в бібліотеці.

Ймовірно фінансові труднощі спонукали до закриття багатьох газет. Тому не дивно, що уже в 1992 році кількість партійних газет, що надходили до НБУВ, скоротилася до 39. Причому лише 18 назв газет збереглися з 1991 року, а всі інші видання започатковані в 1992 р. Серед газет, які продовжили виходити, можна відзначити газету «Віче» житомирської крайової організації НРУ, «Голос Таврії» херсонської крайової організації НРУ, «Народна воля» Могилів-Подільської крайової організації НРУ. Зберегла низку видань УРП. Це – «За незалежність» (Івано-Франківська обласна організація), «Самостійна Україна» (Київ), «Тернистий шлях» (Тернопіль) та низка інших видань, які поступались вище названим періодичністю і тиражем.

У 1993 році, з поверненням на політичну арену КПУ і активізацією інших лівих сил, зросла кількість партійних газет, значну частку яких склали партійні видання «лівого» спрямування. До НБУВ 1993 р. надійшли понад 54 найменувань газет. Найбільшу кількість отриманих бібліотекою видань знову склали газети НРУ – 14, в той час як УРП – 9, СПУ (соціалістична партія України) – 9 і лише 5 видань – різних комуністичних організацій. Натомість у 1994 р. значно зросла кількість видань Комуністичної партії України (КПУ) – 15, але першість, як і раніше, утримував НРУ – 20 видань, УРП – 10, СПУ – 6, КПУ і СПУ спільно видавали ще 3 газети. Інші партії видавали всього по кілька газет і їх обмежена кількість надходила до бібліотеки. Всього в 1994 р. до фондів бібліотеки надійшло понад 73 видання. Як відомо, в 1994 році в Україні діяло понад 30 політичних партій. Напередодні виборів 1998 року їх було вже більше 50. У 2001 році було зареєстровано 112 політичних партій і до кінця року їх кількість зросла, щоправда, ряд партій увійшли до виборчих блоків, започаткувавши об'єднавчий процес.

Відповідними темпами зростала кількість друкованих видань політичних партій. На початку 1995 року в Україні було зареєстровано 163 партійні газети, які видавалися в різних регіонах. Проте, у фондах НБУВ зберігається трохи більше 100 видань. Саме в 1995 р. відбулися зміни у видавничій діяльності політичних сил і на перше місце вийшли комуністи, які значно наростили видавництво своїх газет. Лише до фондів НБУВ у цьому році надійшло понад 40 комуністичних газет і кілька газет започаткованих спільно з СПУ. Другу позицію займав НРУ – 14 газет, УРП – 12, СПУ – 5. Інші партії знову обмежились кількома виданнями.

За інформацією Книжкової палати України імені Івана Федорова, в 1999 році виходило 209 партійних видань, щоправда інформація стосується тих газет які не просто реєструвалися, а й надсилали свої екземпляри до Книжкової палати. На зберіганні у НБУВ станом на початок 2002 р. знаходилося понад 276 найменувань партійних газет. Всі ці газети зберігаються у фондах бібліотеки, з ними велась і ведеться робота: комплектація, архівування, створення каталогів і опис видань.

Газетні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – найбільше в державі за обсягом і унікальне за змістом, науковим та культурним значенням зібрання вітчизняних і зарубіжних часописів. Обсяг Фонду – понад 200 тис. річних комплектів газет. У Фонді зберігається значна колекція часописів різних політичних партій, рухів, громадських об'єднань, релігійних конфесій, а також газет, які видавали болгарська, вірменська, грецька, єврейська, кримськотатарська, німецька меншини в Україні. Щодня до Фонду надходило близько 2,5 тис. примірників різних газет. Щорічно ж Фонд зростав на 4 тис. одиниць зберігання (комплектів).

Інформацію про газетний фонд читачі можуть отримати через карткові та друковані каталоги, електронні бази даних і різноманітні картотеки. Співробітники відділу газетних фондів також проводять тематичні виставки та виставки нових надходжень.

Сучасні бібліографічні ресурси формуються з урахуванням розвитку новітніх технологій, створюються електронні каталоги та бази даних на газетні надходження, що, безумовно, допомагає орієнтуватися в сучасній періодиці, оцінити її місце в книжковій та газетній спадщині. Електронні каталоги газет, як правило, розкривають поточні сучасні надходження до бібліотек. Ретроспективні покажчики газет та періодичних видань тісно пов'язані з формуванням електронних ресурсів преси як частини науково-пошукового апарату бібліотек, музеїв, архівів та є складовою національної бібліографії України.

Значних змін набувають і методичні засади створення науково-довідкових бібліографічних покажчиків нового покоління, які повністю розкривають зміст і склад часописів, здійснюють науково-аналітичний опис періодичних джерел преси та періодики як джерела з історії преси, супроводжують видання науковим коментарем або цілісним дослідженням.

Але це в меншій мірі стосується партійних видань, які віднесені до «неформальних» і лише останні роки їм приділяється більше уваги. Зокрема, у 2001 році колективом НБУВ було підготовлено і видано довідник під назвою «Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [4]. До каталогу увійшли 776 газет, які наявні у фондах НБУВ, але це видання лише за період 1988–1991 рр. Усі газети поділені за алфавітом і описом за останнім наявним номером мовою оригіналу. Опис складається з основних даних: заголовки, надзаголовки, підзаголовки, назва організації або установи, органом якої є газета, її періодичність, місце видання. Вказано також тираж й прізвище редактора, якщо його подавала газета.

Разом з тим значна частина партійних видань вивчалась співробітниками Служби інформаційного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ при підготовці наукових і аналітичних матеріалів. На жаль не було системності вивчення матеріалів партійних газет, але значна частина інформації зберігається у виданнях СІАЗ.

Співробітники СІАЗ більше приділяли уваги змісту публікацій, представлених на сторінках партійних видань. Зверталась увага на точки зору представників різних політичних сил, які на сторінках своїх видань по різному висвітлювали поточні події і поширювали інформацію про діяльність своєї партії. Особливо політичні сили активно працювали під час виборчих кампаній. Найвищим етапом видавничої активності був період підготовки та проведення парламентських виборів 2002 року. Кількість партійних видань значно зросла. На сторінках цих видань, як правило, висвітлювалась діяльність партійних осередків, їх благодійницька діяльність та повідомлялось про плани партії, реалізація цих планів, про союзників партії і про своїх опонентів.

Політичні партії «лівого» спрямування значно активніше використовували партійну пресу ніж «центристи». В 90-х роках ХХ ст. «ліві» були обмежені в доступі до центральних і навіть регіональних

ЗМК і для них партійна преса була основним джерелом комунікації з виборцями. Не випадково співробітники СІАЗ, аналізуючи діяльність КПУ, СПУ, Прогресивної соціалістичної партії України (ПСПУ) та інших партій «лівого» спрямування, використовували пресу цих партій, яка зберігається в газетному фонді НБУВ.

Складніша ситуація у партіях «правого» і «правоцентристського» спрямування. Станом на кінець 2001–початок 2002 рр. одна з впливових політичних сил НРУ після розколу і значного зменшення своєї видавничої діяльності намагалася знову відновити втрачені позиції. Було започатковано об'єднавчий процес між НРУ і УНР (Український Народний Рух). Саме про цей процес найбільше інформації вміщено на сторінках партійної преси («Час», «Нова Волинь», «Голос громади», Наше слово» та інші). Зверталась увага на утворення виборчого блоку «Наша Україна» до якого увійшли НРУ, УНР, ПРП (Партія реформи і порядок), КУН (Конгрес українських націоналістів). Партійні газети в районах повідомляли про об'єднавчі процеси на місцях. Зокрема газета «Ічнянщина» інформувала про створення блоку «Демократична Ічнянщина» до якого увійшли НДП, ДПУ, ПРП, спілка «Чорнобиль». Подібні процеси відбувались і в інших областях і регіонах, про що недостатньо інформували центральні ЗМІ, натомість саме партійна преса повідомляла про подробиці об'єднавчого процесу і про діяльність політиків в регіонах.

Всі партійні видання висвітлювали події так, як це було вигідно партійному керівництву. Редакторами таких газет здебільшого ставали керманічі певних політичних сил, журналісти винаймалися із вимогою славити партію. Фахівці відзначають, що «ледь не за кожним виданням стоїть певна структура або ціла низка організацій – владних, політичних, фінансових, господарських тощо» [7, с 33].

Партійні газети зберігаються у фондах НБУВ і є ще мало вивченими. Не дивлячись на те, що частина цих видань проаналізовані співробітниками СІАЗ, а інформація використана при підготовці публікацій і збережена як інформаційний ресурс консолідованої інформації в НБУВ, партійні видання все ж потребують подальшого дослідження, адже кожна газета може стати предметом джерелознавчого вивчення як особливе комплексне джерело.

Своєрідність преси політичних партій як джерела інформації полягає не лише в складній структурі, але і в різноманітності її специфічних жанрів, які можна умовно розділити на три групи: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. Фахівці бібліотек, зокрема співробітники НБУВ, здатні розібратись у специфіці партійної преси, проаналізувавши їх зміст. В сучасних умовах, беручи участь у процесах збору, зберігання, виробництва, розповсюдження і використання загальнодоступної суспільно значущої інформації, бібліотеки спроможні об'єктивно сприяти перетворенню її на цінний суспільний продукт, національний ресурс, від якого залежить стійкий розвиток суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горовий, В. Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій [Текст] / В. Горовий // Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр. – К., 2007
2. Довгич В. А. Альтернативна преса: генезис та перспективи [Текст] // Українська журналістика 90. Тези доповідей Другої науково-практичної конференції. – К., 1991. – С. 49-51.
3. Костишева С. О. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000 рр.): історія становлення, тенденції розвитку [Текст]. – К.: Інститут історії України, 2001. – 304 с.
4. Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / редкол.: Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Лук'ячук, О. Обертас, О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2001. – 144 с.
5. Про обрання Комісії Верховної Ради Української РСР з питань гласності та засобів масової інформації: постанова Верховної Ради України. 28 червня 1990 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – 24 липня.
6. Турій Р. І. Преса неформальних об'єднань та організацій (1989-1990 рр.) [Текст] // Українська періодика: історія і сучасність: Доповіді та повідомлення третьої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Львів, 1994. – С. 199-200.
7. Фінклер Ю. Партиїні організації та партійна література: невже знову по-ленінськи? [Текст] // Вісник книжкової палати. – 2002. – №4. – С. 33-34.

REFERENCES

1. Horovyi, V. (2007). Evoliutsiia informatsiinoho vyrobnytstva v protsesi hlobalnykh suspilnykh transformatsii [Tekst] / V. Horovyi // Ukraina v hlobalizovanomu sviti : zb. nauk. pr. [Evolution of information production in the process of global social transformations] Kyiv [in Ukrainian].
2. Dovhych V. A. (1991). Alternatyvna presa: henezys ta perspektyvy [Alternative press: genesis and prospects] *Ukrainska zhurnalistyka 90. Tezy dopovidei Druhoi naukovopraktychnoi konferentsii* Kyiv [in Ukrainian].
3. Kostylieva, S. O. (2001). Drukovani zasoby masovoi komunikatsii Ukrainy (1986–2000 rr.) : istoriia stanovlennia, tendentsii rozvytku [Printed mass media Ukraine (1986–2000 years.): History of development, development trends] Kyiv [in Ukrainian].
4. Borysenko, T. O., Zalizniuk, O. S., & Obertas, O. (2001). Neformalna presa v Ukraini (1988–1991): katalog za materialamy hazetnykh fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [The informal press in Ukraine (1988–1991): catalog the materials newspaper National Library of Ukraine named after VI Vernadsky]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
5. Pro obrannia Komisii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR z pytan hlasnosti ta zasobiv masovoi informatsii: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy. 28 chervnia 1990 r. [On the election of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR Commission on Glasnost and Mass Media: Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine. June 28, 1990] (1990 24 July) *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR* [in Ukrainian].
6. Turii R. I. (1994) Presa neformalnykh ob'iednan ta orhanizatsii (1989-1990 rr.) [Press of informal associations and organizations (1989-1990)Years] *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: Dopovidi ta povidomlennia trettoi Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii Lviv pp.199-200* [in Ukrainian].
7. Finkler, Iu. (2002). Partiini orhanizatsii ta partiina literatura: nevzhe zнову po-leninsky? [Party organizations and Party Literature: are again in Lenin?]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Announcer of the Book Chamber, no. 4, pp. 33–34* [in Ukrainian]

Formation of a newspaper fund of the Vernadsky National Library of Ukraine as a reflection of the specifics of the development of the party press of Ukraine (1991-2002)

A. L. Potikha

Abstract. The process of filling library collections with periodicals of political parties, studying and approaches to preserving these publications in the Vernadsky National Library of Ukraine, the use of information of the party press in the process of preparation of information and analytical products of the Information and Analytical Support Service of state authorities is analyzed. The features of the functioning of the party press during the period of 1991-2002 are emphasized.

Keywords: *The party press, the newspaper fund, the study and preservation of party publications, VNLU.*

Формирования газетного фонда Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского как отражение специфики развития партийной прессы Украины (1991-2002 гг.)

A. L. Potikha

Аннотация. Проанализирован процесс наполнения библиотечных фондов периодическими изданиями политических партий, изучение и подходы к сохранению этих изданий в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского, использование информации партийной прессы в процессе подготовки информационно-аналитической продукции Службы информационно-аналитического обеспечения органов государственной власти. Отмечаются особенности функционирования партийной прессы в период 1991-2002 гг.

Ключевые слова: *партийная пресса, газетный фонд, изучение и сохранение партийных изданий, НБУВ.*

Види і класифікації плагіату

О. М. Рижко

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding autor. E-mail: olenaryzhko@gmail.com

Paper received 04.08.17; Accepted for publication 15.08.17.

Анотація. У статті проаналізовано види та класифікації плагіату і запропоновано узагальнену авторську класифікацію явища. Класифікації плагіату, здебільшого, базуються на багатогранності та складності самого явища та містять три основні блоки: 1) узагальнюючі; 2) укладені в контексті академічної чесності; 3) галузеві. Проте, зважаючи на специфіку соціальних комунікацій, виникає потреба в удосконаленні класифікації плагіату саме в цій галузі, зокрема, в ній слід розмістити, приміром, кіберплагіат.

Ключові слова: плагіат, види плагіату, класифікація, кіберплагіат.

Вступ. Проблема плагіату контroversійна, багатоаспектна й актуальна як для України, так і для світу. Це засвідчують численні статистичні дані. Так, учений А. Осипян (Aragat L. Osipian), який планомірно займається дослідженням різних виявів корупції, зазначає, що в Україні у 2016 р. працювало 46 фірм із написання дисертацій, а в 2009 р. їх було тільки 18. Це означає, на думку дослідника, що кожна третя захищена в Україні дисертація, може бути написана на замовлення. Науковець підкреслює, що такий стан «відображає крах академічної цілісності і демонструє як інституціональну, так і соціальну невдачу в підтримуванні процесу створення і передавання знань» [3]. На сайті Міжнародного центру з академічної доброчесності (*International Center for Academic Integrity*) розміщено статистику, зібрану доктором Д. МакКейбом (Donald McCabe) і Центром за дванадцять років (із осені 2002 р до весни 2015 р. включно), щодо визнання аспірантами (опитано 17 000 осіб) і магістрантами (опитано 71 300 осіб) тих чи інших форм академічної недоброчесності. Відповідно до отриманих результатів, обман під час тестів допускають 17 % аспірантів і 39 % магістрантів; обман під час виконання письмових завдань – 40 % і 62 % відповідно; крім того, 43 % аспірантів і 68 % магістрантів визнали, що вдавалися до того чи іншого виду академічного шахрайства. Крім того, доктор МакКейб опитав понад 70 тис. учнів середніх шкіл у понад 24 школах США і отримав такі результати: 64 % вдалися до обману під час тестів; 58 % зізнались, що вдавалися до плагіату; 95 % визнали, що так чи інакше вдавалися до обману – під час тестів, плагіату чи списування домашніх завдань [4; 9, с. 23].

Короткий огляд публікацій. Аналізу сутності явища плагіату, його видів, класифікацій, кваліфікуючих ознак, проблем «плагіату ідей» і «самоплагіату», присвячено праці фахівців різних галузей права: Г. Андрощука, А. Берлача, С. Бондаренка, О. Бутніка-Сіверського, В. Волікова, К. Горської (Афанасьєвої), Г. Грабовської, І. Дзьобко, Р. Дюма, В. Зеленського, В. Зуєва, Т. Коваленко, В. Коноваленка, І. Кременовської, Л. Нецької, О. Орлюка, О. Підпригори, П. Репешка, О. Святоцького, Й. Сеньчило-Хлябич, М. Фірсова, Н. Фокіна, О. Харитонові, Р. Шишки, А. Штефан, О. Штефан та ін. та фахівців, що зосередили увагу на різних аспектах академічної чесності, зокрема й осмислюючи проблему плагіату: А. Артюхов, С. Блум, Н. Брагінська, М. Вронський, М. Гельфандт,

А. Громковська-Мелосік, Дж. Іст, Р. Зендеровський, С. Зенкін, С. Капральський, Т. Качмарек, М. Краєвський, Т. Лічман, О. Меньшов, Р. Мур-Говард, Т. Павленко, І. Порало, М. Роіг, О. Сичивиця, Н. Стукало, Т. Фішман, К. Хоффштадт, Т. Червінський та ін. Одну з кращих класифікацій плагіату запропонувала І. Литвинчук, та все ж була потреба представити удосконалену узагальнювальну класифікацію, що ми й зробили, виходячи з аналізу робіт названих учених.

Мета даної статті – на основі аналізу праць фахівців різних галузей, які осмислювали сутність і види плагіату, запропонувати узагальнювальну класифікацію явища.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети було використано метод аналізу документів, зокрема опрацьовано: наукову літературу, тексти законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про вищу освіту», «Про інформацію» тощо для з'ясування сутності і видів плагіату; низку етичних кодексів провідних університетів світу для аналізу плагіату як вияву академічної нечесності; матеріали мас-медіа, у яких висвітлюється окреслена проблема, для з'ясування особливостей її представлення.

Результати та їх обговорення. Сайт однієї з найвідоміших у світі антиплагіатних програм Turnitin запропонував документ «10 Types of Plagiarism», що становить собою перелік видів академічного плагіату (ранжованих за ступенем тяжкості й частотою появи в текстах), укладений на основі результатів опитування близько 900 викладачів ВНЗ світу. 1. Clone: копіювання, точне відтворення (слово в слово) чужого тексту й видавання його за свій. 2. CTRL-C: містить значну частину тексту одного джерела без змін. 3. Find – Replace: зберігається основний зміст джерела зі зміною ключових слів і фраз. 4. Remix: парафрази матеріалів кількох джерел упорядковуються так, щоб текст виглядав цілісним. 5. Recycle – це, по суті, дублювання автором власних результатів (т. зв. «самоплагіат»), значних шматків раніше опублікованих текстів без посилань. 6. Hybrid – це бездоганне поєднання цитованих джерел і скопійованих абзаців без посилання. 7. Mashup – мікс, змішування скопійованих матеріалів із кількох джерел. 8. 404 Error – «Помилка 404»: текст містить посилання на неіснуючі джерела, недостовірні відомості про джерела. 9. RSS Feed: текст має належне оформлення цитат, але майже не містить оригінальних думок. 10. Re-tweet: текст містить належне цитування, але, по суті, дублює форму-

лювання та/або структуру первісного (оригінального) тексту [1].

Професор Й. Шеньчило-Хлябіч (J. Sieńczyło-Chlabicz) зазначає, що «сутністю плагіату є привласнення плагіатором чужої інтелектуальної власності» [5, s. 134], і, залежно від форми плагіату, виділяє два основні його види: 1) явний/відкритий/неприхований (повний, прямий, очевидний, безпосередній) і 2) прихований (складний, опосередкований) [5, s. 136]. Своєю чергою, відкритий плагіат поділяється на: 1) цілісний (повне привласнення чужої праці, тобто Clone); 2) частковий (привласнення частини чужого тексту, що має самостійний характер, приміром, розділ книжки, як CTRL-C) і 3) цитатний (присвоєння фрагментів чужої праці без власних додавань чи змін, як Hybrid чи Mashup) [5, s. 136]. У прихованому плагіаті виділяють: 1) редакційний (монтування чужого тексту чи текстів без власних додатків, йдеться не про редагування, а про формування нового тексту на основі чужих, тобто мікс); 2) плагіат-внесення (у власний текст вносяться більші чи менші чужі фрагменти без посилань); 3) адаптаційний (адаптація, переробка чужого тексту без права на таку переробку й посилання на першоджерело, йдеться про переробку книжки на сценарій фільму, створення коміксу на основі фільму, переклади тощо); 4) співавторський (нероздільне поєднання чужих і власних фрагментів у тексті, приміром написання нової повісті на основі існуючої); 5) інформаційний (означає привласнення елементів чужого тексту, що не охороняються авторським правом, як-от: методологія, структура, певна інформація тощо й подальше авторське опрацювання їх; тут, на наш погляд, можна провести паралель із «крадіжкою ідей») [2; 5, s. 137].

Якщо говорити про український контекст, то на сьогодні в Україні найгрунтовнішою працею щодо осмислення плагіату є докторська дисертація з юриспруденції Г. О. Ульянової [12], яка розглядає плагіат як «соціальну, етичну та правову категорію» [12, с. 22]. Розглянувши різні підходи, дослідниця запропонувала узагальнюючу класифікацію плагіату за п'ятьма критеріями: «1) наявності умислу – навмисний плагіат (полягає у цілеспрямованому неправомірному використанні об'єктів права інтелектуальної власності) та ненавмисний плагіат (технічний, який є наслідком внесення правок, недостатнього рівня знань щодо умов використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є характерним для плагіату у роботах школярів); 2) об'єкта посягання – плагіат ідеї (оскільки ідея не підлягає охороні як об'єкт авторського права, не визнається правопорушенням) та плагіат об'єкта права інтелектуальної власності (передбачає привласнення всього об'єкта або його охороноздатної частини); 3) категорії результатів інтелектуальної діяльності – авторський (привласнення авторства на результат інтелектуальної, творчої діяльності) та промисловий плагіат (привласнення об'єкта інтелектуальної діяльності, що в першу чергу призводить до порушення майнових прав та інтересів правовласника); 4) мети привласнення – некомерційний (основна мета полягає у досягненні певного результату виконання навчальної програми, отримання наукового результату, набуття популярності тощо,

тоді як отримання комерційної вигоди має другорядне значення) та комерційний (основна мета – отримання прибутку): 5) особи плагіатора – плагіат в роботах науковців, студентів, школярів, письменників, журналістів» [12, с. 370–371]. До цієї класифікації варто додати кілька міркувань щодо окремих критеріїв. Так, щодо першого критерію: поняття «навмисний плагіат» охоплює, по суті, всі види (форми, різновиди) плагіату в усіх сферах життєдіяльності людини. Поняття «ненавмисний плагіат» не позбавлене двозначності в аспекті самого визначення/окреслення/доведення саме його «ненавмисності». Щодо другого критерію: дослідниця говорить про плагіат ідей. Цей вид, на наш погляд, збігається з інформаційним різновидом прихованого плагіату, наведеного вище у класифікації польських дослідників. І щодо п'ятого: якщо опиратись на критерій «особи плагіатора», то перелік доведеться розширити до обсягу цілого класифікатора професій.

У контексті академічної чесності розглядає плагіат А. Мельниченко та разом із К. Фаалем (Christian Fahl) подає такі види плагіату: 1) повний плагіат; 2) плагіат-переклад; 3) структурний плагіат; 4) плагіат, незважаючи на наявність посилань; а також додає самоплагіат, який «передбачає використання власних попередніх праць автора в іншому контексті, без посилань на те, що такий текст вже був раніше використаний або опублікований» [8, с. 111].

Як приклад галузевої наведемо класифікацію плагіату в Мережі, яку запропонувала О. Кузнецова: 1) републікація – багаторазове обнародування в іншому Інтернет-ЗМІ чужої статті за справжнім підписом автора й посиланням на джерело – інше ЗМІ; 2) реплікація – «тиражування» чужого контенту без дозволу автора (часто з помилками, що спричинює дезінформацію); 3) творчі переробки – адаптація (скорочення й спрощення тексту для малопідготованих читачів, що іноді примітивізує й спотворює текст), аранжування чи інша видозміна твору, що є також різновидом плагіату, як і творчий чи дослівний переклад; 4) рерайт; 5) компіляція – своєрідне укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислово, стилістично, граматично правка й скорочення чужого матеріалу [7]. Особливу увагу тут, до речі, слід звернути на рерайт. Якщо поглянути на нього з точки зору літературної творчості – то вважаємо його, безсумнівно, прихованим плагіатом. Якщо ж йдеться про журналістику, то, з одного боку, суть не змінюється – «це прихований плагіат, коли журналіст до чужого матеріалу без дозволу автора додає додаткову інформацію, переробляє раніше обнародований матеріал, замінюючи слова, вирази, щоб не розпізнали чужий текст» [7]. А з іншого, реальність українських ЗМІ така, що, як у приватних розмовах діляться журналісти-практики, близько 80 % контенту припадає саме на рерайт. Вочевидь, це зумовлюється тим фактом, що в поширенні інформації нині домінує не якість і не популярність, а швидкість. Ми вже зазначали, що рерайт чужих текстів, безперечно, знижує собівартість контенту. І де-юре плагіатом не є. Однак із точки зору аксіології, цінність переписаного тексту, так само, безперечно, нижча й етично неприйнятна без посилання на першоджерело. І де-факто крадіжка

залишається крадіжкою. Тож у висліді і наукових рефлексій, і процесів самоорганізації виробників унікального контенту, і розвитку медіакритики має сформувався усвідомлення плагіату як злочину, зокрема й у межах рерайту, попри те, що саме означене явище було інспіроване внутрішньою природою соціально-комунікаційних процесів.

Також слід згадати позицію, якої немає в жодній з наведених класифікацій. Це так званий кіберплагіат. Вживають термін двояко: 1) у сенсі присвоєння чужих праць на основі технологій, уможливлених Інтернетом, тобто – загальне використання Мережі для копіювання робіт, синонімом тут виступає «patchwork plagiarism» – «за аналогією з технікою петч-ворк – створення речей із маленьких клаптиків» [13]; 2) у значенні тайпсквотинг (від англ. typosquatting, typo – опечатка + cybersquatting, від squatting – самовільне заселення) – «зумисне копіювання оригінального url з несуттєвими відмінностями» [10], тобто – «реєстрація доменів, співзвучних до великих і вже розкритих ресурсів, а також співзвучних до великих торгових марок» [11]; ідеться про крадіжку трафіку, в основі якої – людський чинник: люди помиляються, набираючи доменне ім'я, й опиняються на домені-дублері. По суті, це прибутковий бізнес. Так, сайт Cybersquatting/Киберсквоттинг.RU наводить такий приклад: «домени Downlaod.com, Donwload.com і Dawnload.com (правильне написання – Download) були викуплені за 80 000 доларів. На думку інвестора, інформаційні ресурси, розміщені під цими доменними іменами, відвідують приблизно 200 000 унікальних відвідувачів на місяць, що дасть змогу окупити затрати» [6]. Отже, у першому випадку кіберплагіат можемо зарахувати до навмисного плагіату; а в другому – до промислового плагіату, оскільки поняття відображає успішний бізнес.

Загалом же слід зазначити, що більш докладний аналіз цих та інших видів плагіату та класифікацій його вміщено у нашій монографії [9, с. 125–244].

Висновки. Вчені використовують різні підходи до визначення та класифікування плагіату. Класифікація плагіату, здебільшого, базується на багатогранності та складності самого явища та містить три основні блоки: 1) узагальнюючі (як у Й. Шеньчило-Хлябіч чи Г. Ульянової); 2) укладені в контексті академічної чесності (turnitin.com, А. Мельниченко); 3) галузеві (тут, зокрема, О. Кузнецова). Проте, зважаючи на специфіку соціальних комунікацій, виникає потреба в удосконаленні класифікації плагіату саме в цій галузі. Тому, на основі опрацювання робіт наших попередників, пропонуємо таку узагальнюювальну класифікацію: 1. *За характером дії*: 1) *навмисний* – плагіат із усвідомленням наслідків; 2) *ненавмисний* – плагіат як наслідок незнання вимог до роботи з першоджерелами, цитування, оформлення посилань; 3) *неусвідомлюваний* (пов'язаний із процесами пам'яті) – плагіат, пов'язаний із мимовільним присвоєнням інформації, отриманої давно й забутої на певний час. 2. *За суб'єкт-суб'єктними відносинами*: 1) *класичний*: плагіатор – жертва плагіату; 2) *авторське дублювання наукових результатів* (терміносполука Г. Ульянової – вживаємо замість «автоплагіат» чи «самоплагіат»); 3) *співавторський*: примус до співавторства, вилучення

зі співавторів, присвоєння одним зі співавторів результатів праці іншого. 3. *За об'єктом присвоєння*: 1) *текстовий* матеріал (включно з об'єктивованими у тексті концептуальними ідеями, авторськими методиками, архітектонікою реалізованого в тексті задуму, бібліографією тощо, а також рекламні тексти); 2) *послідовності кадрів* (аудіовізуальні твори); 3) *ілюстративний*: фото, графіки, діаграми, таблиці, рисунки та ін.; 4) *цифровий*: розрахунки, формули та ін. 4. *За джерелом присвоєння*: 1) *друковані* видання: а) статті, б) книжкові видання та брошури (монографії (одноосібні та колективні), підручники, посібники, курси лекцій, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси), в) дисертації, г) рекламна продукція. 2) *електронні* видання: все, що може запропонувати Інтернет із базами даних включно; 3) *аудіовізуальні* твори. 5. *За метою використання*: 1) для наукової діяльності: а) плагіат для *статей*; б) для *книжкових* видань і брошур: монографії (одноосібні та колективні), підручники, посібники, курси лекцій, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси; в) для *дисертацій*; 2) для *професійної* діяльності. 6. *За використовуваною технологією*: 1) *копіаст*; 2) *рерайт*; 3) *компіляція* (+ patchwork plagiarism); 4) *умовний парафраз* (коли текстовий фрагмент заявлений як парафраз, але насправді є плагіатом); 5) *міксування* – плагіат різних видів із використанням фабрикації і фальсифікації; 7. *За мовним критерієм*: 1) плагіат *мовою оригіналу*; 2) плагіат-*переклад*. 8. *За ступенем прозорості*: 1) *відкритий* (явний, неприхований, дослівний, повний/частковий); 2) *завульований* (прихований, із використанням відповідних технологій). 9. *За ступенем оригінальності джерела плагіату*: 1) плагіат тексту або його частини *першоджерела*; 2) плагіат *слагіаченого* тексту. 10. *За типом реальності*: 1) *всі види* плагіату (буденна реальність); 2) *тайпсквотинг/кіберсквотинг* (віртуальна реальність). 11. *За категорією результатів інтелектуальної діяльності* (за Г. Ульяновою): 1) *авторський* (привласнення авторства на результат інтелектуальної, творчої діяльності); 2) *промисловий* (привласнення об'єкта інтелектуальної діяльності, що призводить до порушення майнових прав та інтересів правласника). 12. *За сферою вчинення* (за І. Литвинчук): 1) *«школярський»* – крадіжка результатів інтелектуальної праці під час здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня; 2) *професійний* – крадіжка результатів інтелектуальної праці в процесі здійснення науково-педагогічної або іншої професійної діяльності, здобуття наукового ступеня або вченого звання. 13. *За мотивами здійснення* (за І. Литвинчук): 1) *меркантильний* – плагіат з метою отримання комерційної вигоди, додаткового заробітку; 2) плагіат *«Нарциса»* – плагіат з метою здобуття авторитету, визнання серед колег. 14. *За специфікою виявлення*: 1) плагіат *об'єктів, захищених авторським правом*, що тягнуть за собою адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність; 2) *тексти з ознаками девіацій* («плагіат ідей», «авторське дублювання наукових результатів» («самоплагіат»), «перенасиченість тексту цитатами»); 3) *«сіра зона»* (за М. Гельфандтом) – плагіат, специфіка якого детермінується корпоративним чи професійним функціонуванням (використання стандартних оглядів літерату-

ри, які мігрують із тексту в текст у межах дослідницької групи; внесення співавторами ідентичного тексту в різні дисертації без виділення особистих здобутків;

запозичення зі звітів чи інших колективних праць, які складно виявити і неможливо виділити конкретний внесок дисертанта тощо).

ЛІТЕРАТУРА

- 10 Types of Plagiarism [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://go.turnitin.com/posters/plagiarism-spectrum>.
- Ochrona własności intelektualnej. Wykład 7 [Е. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.pracownik.kul.pl/files/12196/public/OWI_7_popr.pptx.
- Osipian A. Ukrainian Politicians and Fake Dissertations [Електронний ресурс]. / Ararat L. Osipian. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.insidehighered.com/blogs/world-view/ukrainian-politicians-and-fake-dissertations>.
- Overview. International Center for Academic Integrity [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.academicintegrity.org/icaai/integrity-3.php>.
- Sieńczyło-Chlabicz J. Odpowiedzialność nauczycieli akademickich, doktorantów i studentów z tytułu popełnienia plagiatu [Електронний ресурс] / J. Sieńczyło-Chlabicz // Transformacje prawa prywatnego. – 2010. – N. 1. – S. 133–157. — Режим доступу до ресурсу: http://www.transformacje.pl/wp-content/uploads/2010/05/tpp_1-2010_sienczylo-chlabicz.pdf.
- Коммерческая эффективность тайпсквоттинга [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://cybersquatting.ru/index.php/domains/page/invest_type/.
- Кузнецова О. Плагиат в Интернет-ЗМІ України : правове регулювання [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html>.
- Мельниченко А. Прояви академічної нечесності / А. Мельниченко // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред.: Т. В. Фінікова, А. С. Артюхова. – Київ : Таксон, 2016. – С. 107–120.
- Рижко О.М. Плагиат як соціальнокомунікаційне явище : монографія / О. М. Рижко. – Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2017. – 388 с.
- Тайпсквоттинг – кибеплагиат [Електронний ресурс] // Мир комп'ютерів. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://softkumir.ru/it/videos/vids-internet/taypskvotting-kiberplagiat.html>.
- Тайпсквоттинг (общее) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://cybersquatting.ru/index.php/domains/page/type_domai n/.
- Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагиату : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юридичних наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» [Електронний ресурс] / Ульянова Галина Олександрівна. – Одеса, 2015. – 434 с.
- Эйдель Ю. Эпидемия прозрачности : теперь дипломы! [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.chaskor.ru/article/epidemiya_prozrachnosti_teper_diplomy_32289.

REFERECES

6. Komercijna efektyvnost tajpskvotyngha, available at: http://cybersquatting.ru/index.php/domains/page/invest_type/.
7. Kuznetsova, O. *Plagiarism in Internet Mass Media of Ukraine: Legal Regulation*, available at: <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html>.
8. Melnychenko, A. (2016) *Projavy akademichnoji nechesnosti, Akademichna chesnistj jak osnova stalogo rozvytku universytetu*, Takson, Kyjiv, P. 107–120.
9. Ryzhko, O. (2017), *Plaghiat jak socialjnomunikacijne javyshhe: monohrafija*, PALYVODA A. V., Kyjiv, 388 p.
10. Tajpskvotynggh – kiberplaghiat, available at: <http://softkumir.ru/it/videos/vids-internet/taypskvotting-kiberplagiat.html>.
11. Tajpskvotynggh (zaghaljne), available at: http://cybersquatting.ru/index.php/domains/page/type_domai n/.
12. Ulianova, H. O. (2015), *Methodological Problems of Civil-Legal Protection of Intellectual Property Rights against Plagiarism*, D.Sc. diss. (Law sci.) in “Civil Law and Civil Process; Family Law; Private International Law” speciality 12.00.03, 434 p.
13. Ejdelj Ju. *Эпидемия прозорости: тепер дипломы!* available at: http://www.chaskor.ru/article/epidemiya_prozrachnosti_teper_diplomy_32289.

Types and classifications of plagiarism

O. M. Ryzhko

Abstract. The article analyzes the types and classification of plagiarism and proposes a generalized author's classification of the phenomenon. The classification of plagiarism, in most cases, is based on the multifacetedness and complexity of the phenomenon itself and contains three main blocks: 1) generalizing; 2) enclosed in the context of academic honesty; 3) sectoral. However, taking the specifics of social communications into consideration, there is a need to improve the plagiarism classification precisely in this area, in particular, it should include, for example, a cyberplagiarism.

Keywords: *plagiarism, types of plagiarism, classification, cyberplagiarism.*

Виды и классификации плагиата

Е. Н. Рыжко

В статье проанализированы виды и классификации плагиата и предложено обобщающую авторскую классификацию явления. Классификации плагиата, в основном, базируются на сложности самого явления и охватывают три основных блока: 1) обобщающие; 2) составленные в контексте академической честности; 3) отраслевые. Однако, принимая во внимание специфику социальных коммуникаций, возникает потребность в доработке классификации плагиата именно в этой отрасли, в частности, в неё следует внести, например, киберплагиат.

Ключевые слова: *плагиат, виды плагиата, классификация, киберплагиат.*

SOCIAL SCIENCES

Social support in the personal recourse framework of internally displaced persons

O. V. Chuiko, A. A. Holotenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

Abstract. The article reveals the results of an empirical study aimed at identifying the role and place of social support in the structure of the personal resources of internally displaced persons. Revealed correlations indicate the existence of trends, fixing the passivity and inertia of aid recipients, which could become the basis for the formation of consumer behavior and the emergence of manifested destructive personality.

Keywords: social support, personal resources, internally displaced persons, forced migration.

The topicality of the problem. Military activities taking place in the eastern regions of Ukraine drastically influenced the social functioning character of a great amount of people, resulted in the processes of forced migration within the country and as the result the emergence of a great number of internally displaced persons. By the data of independent analytical CEDOS center in the middle of November 2015, there were 1mln 592thsd 362 internally displaced persons [9]. Approximately 25 thousand people are from the Crimea and 1mln 567thsd people – from the East of Ukraine.

According to Ukrainian law *internally displaced person* – is the citizen of Ukraine, a foreigner or a person without a citizenship present on the territory of Ukraine on legal grounds and having the right for permanent residence in Ukraine having been forced to leave or abandon the place of residence as the result or the purpose to avoid the negative outcomes of military conflict, temporary occupation, massive outbreaks of violence, human rights violation and emergency situations of natural or manmade origin [11].

The scientific interest for investigating the problem of social support is inspired by the fact that the situation of forced migration causes a great number of destructive impacts on a person's lifestyle and sets a great number of tasks for the experts in psychology and sociology in finding ways of preserving person's well-being, finding ways out of the stressful psycho-traumatic situations and harmonizing the social life processes in present situation terms.

Brief review of publications on the topic. Theoretical-methodological analysis of scientific investigations concerning the problem of forced inner migration of the population makes it possible to separate some factors that produce destructive impact on the personality of internally displaced persons and make impossible effective functioning of the personality, complicate adaptation and reintegration processes of newly arrived persons in the recipient community. Among the typical negative tendencies revealing themselves in the situation of forced displacement, the researchers separate the following:

- high rate of stressful situation and psycho-traumatizing caused by the time limitation for decision-making, inability of physical, material and moral preparation of the individual to the change of the residence place (L. Corel, M. Melnik, V. Nadraha);
- the emergence of identity crisis accompanied by the continuity and integrity of the personality, leading to vast transformation of the idea of the world, taking its

beginning at the moment of birth and having wide range of images, thoughts, beliefs and attitudes (T. Tytarenko, H. Soldatova);

- experiencing negative feelings connected to belonging to this or that social, professional, ethnic, territorial group, which in its turn causes the emergence of negative social identity, depreciation of one's own personality (O. Voznesenska);
- the experience of intercultural shock (acultural stress), revealing itself in complicating intercultural relations with indigenous population, experiencing deprivation and isolation (N. Neikhtz, J. Berry).

The investigation data obtained by Ukrainian scientists [8] studying the social exclusion level among the internally displaced persons show that the social exclusion manifests itself in two dimensions – distributive and relative. The distributive dimension contains material deprivation and scarce access to basic social benefits and relative – limited social involvement and the lack of normative (cultural) integration [4].

By the definition of K. Lai, B. Toliashvili [7] the displacement destroys the social ecology of the person, causes deprivation, social isolation, increases violence risks and the emergence of psychological “poverty trap” (the trap of dependence) and that is why it makes actualizes the urge of support from social environment, preserving social contacts as the key factor of subjective well-being of a person and diminishing stressful feelings. S. Hobfoll [3] pays attention to the point that social support serves as the source of other resources and the lack of it leads to increase of psychological tension and the manifestation of a person's ill-being.

Within the context of scientific approach, one can separate two directions of social support study. The first of them represented mainly by the post-soviet researchers (M. Boiko, O. Paliy, V. Skurativskiy, L. Shumna) *social support* is aimed at making better the quality of living of vulnerable population layers by creating favorable conditions for satisfying their needs. In terms of another approach, highlighted in foreign scientists' publications (S. Bochner, D. Goldsmith, T. Wills) social support – is an active process of interaction between social environment and an individual aimed at providing the latter with different resources for solving his problems. The conceptual peculiarity of the second approach is the fact that socially supportive interaction is based on personal activity of the individual himself.

T. Semyhina points at the given aspect, stating that social support of internally displaced persons should be

aimed at fighting the dependence from humanitarian aid, renewing labor potential, strengthening social-cultural and community ties, forming ability to self-manage effectively, activating and delegating authority (empowerment) [10].

While studying the phenomenon of psychological protection of Ukrainian forced migrants O. Bohucharova [1] states that realizing the active role of forcefully displaced persons in defining their personal being contributes to formation of psychological protection and causes changes in the spectrum of experiencing psychological states – from the withdrawal to trust and coherent position.

Thus the specific character of enclosure the social support process into the course of problem solving, caused by forced migration, should evolve in the subject-subject interaction paradigm, increasing the ability to self-organization and to manage one's own course of life. In conditions of forced displacement, the social support becomes the important resource of preserving psychological well-being of a person and the source of acquiring other resources by the person [2].

According to the developed theoretical model within the boundaries of the investigation, the phenomenon of social support lies in the plane of crossing social and personal resources of a person as on one hand the process of social support is provided by the readiness of the society to give it, and on the other – presupposes vast personal activity of the support recipient.

The aim of the article is to reveal the mechanisms of social support in the personal resource framework of internally displaced persons being based on the results of empiric investigation conducted.

Materials and methods. Experimental and investigation stage was taking place in November-April 2016. 120 people-forced displaced migrants arrived from the territory of Donetsk and Luhansk regions of Ukraine ensuring the desired minimum and representing general total. The investigation was taking place at the basis of organizations dealing with internally displaced persons: Boyarsky and Borodyanskyi centers of social and psychological rehabilitation, Kaniv and Smilyanskyi centers of social services for families, children and youth, the mission of Social organization “Ukrainian Association of Experts Overcoming the Effects of Psychological and Traumatic Events” of Boryspil.

In order to investigate the phenomenon of social support we selected the diagnostic instrument consisting of: questionnaire of the modes of coping-behavior devised by R. Lazarus and S.Folkman (adapted by T. Kryukova, O. Kuftyak and M. Zamyshlyayeva) [6]; questionnaire “The Interpersonal Support Evaluation List” devised by S. Cohen and H.M. Hoberman (adapted by A. Kholmogorova) [5]; questionnaire “The Loss and Acquisition of Personal Resources”, devised by N. Vodopyanova and M. Stein [12] on the basis of resource concept of S. Hobfoll; author survey aimed at finding the signs of social well-being of respondents: social and demographic characteristics of the respondents, peculiarities of their social and professional status, living conditions and the character of interpersonal relations of the persons under study to the closest social environment.

Statistical data processing was performed by the methods of primary descriptive statistics and correlation analy-

sis at the Pearson criterion with the help of SPSS 20.0 software package.

Results and their discussion. Having defined the dominating tendencies and the revealing character of the signs of social well-being, it is possible to describe the real life situation of internally displaced persons. In particular, the most of the subjects under study rent flats (71.7%); they are unemployed (27.5%) or do odd jobs (25%). Compared to the situation preceding the displacement 60% of respondents stated that their living conditions became worse and 52.5% - stated the decrease of professional status. Instead of it has been proved that the displacement itself did not affect family issues of internally displaced persons and relevant stability of interpersonal family relations (55%).

The results generalization by the “The Questionnaire of Coping-Behavior Modes” made it possible to find disadaptive tendencies in strategy choice while overcoming life difficulties by internally displaced persons. 68.3% of respondents possess the disadaptive tendency ($m = 61.11\%$) at the “problem-solving planning” scale; 63.3% ($m = 72.22\%$) at the “finding social support” scale; 57.7% ($m = 57.14\%$) at the “self-control” scale. The less visible disadaptive tendencies are traced at “distancing” scale (53.4%) and “confrontation” (50.1%), the mode of numerical data of coping tension at the given scales is $m = 66.67\%$ and $m = 61.11\%$ respectively.

The results obtained reveal the following characteristics of the group under study like aptitude to emotional privacy, distraction, lack of flexibility and immediacy. The majority of internally displaced persons have trouble in self-realization and very often choose not adaptive reaction strategies at environmental effects, reflecting in the signs of hostility, suspicion, impulsive behaviorist manifestations. Alongside with this there is high expectation level regarding getting different kinds of support from the social environment and concentration on personal problems, which very often makes it impossible to use available resources and makes it impossible to decrease general psychological tension, prevents from feeling psychological wellness.

The results analysis at the methodology “The Interpersonal Support Evaluation List” shows that the highest satisfaction rate in the context of life situation of internally displaced persons belongs to “the need of belonging to social environment” and “emotional support”. The feeling of belonging to social environment was rated at the average by 65% of respondents; at highest – 30% ($m = 18$). The evaluation of the needs satisfaction at emotional support from the social environment reached the average rate for 65.8% of respondents and the highest rate for 30% ($m = 17$ та 18). The obtained result in our opinion is caused by the nature of affective factors which does not anticipate actual substantive work from the side of providing help (social environment) and from the side of help recipients (internally displaced persons). In other words, subjective feeling of “belonging”, “acceptance”, and “attention” is typical for displaced persons cannot mean full emotional comfort and emotional wellness.

“The urge to feel personal inherent value” was low (79.2% displayed average level, 15.8% - low), proving the existence of tendencies to negative or critical self-evaluation and personal faults; “the urge to get instrumen-

tal support from social environment" (75.8% - average level, 17.5%-high), which may show as the absence of proper number of necessary resources (property, material, household, financial etc.) with the representatives of the hosting community and the prevalence of consumer tendencies expected from the given help. This is proved by the found integral number of "social support" within the boundaries of the average scale of test scores from 58.3% of the respondents proving ambiguous attitude of the help recipients to the social support given; instead 26.7% are completely dissatisfied with its level and content and evaluate it very poorly; 15% approve its level and the amount of help from the persons providing it.

Summing up the results by the methodology "The Loss and Acquiring Personal Resources" shows, that personal resource index of the majority corresponds to the average level (45.8%) and lies within the boundaries of the accepted limit. Alongside with this more than one third of the persons under study possess low level of personal resources (35%), which may result in the emergence of negative attitude towards the reality by internally displaced persons and lead to aggravating of social situation of life and destructive states of a person.

The investigation proved that to 19.2% of the respondents the displacement resulted in the growth of resource index. At the qualitative level of changes in life situation, the given tendency manifests itself in the growth of quality and amount of social and intrapersonal resources available to the personality.

The correlation connections discovered show that the presence of support from social environment is the key factor to solving a great deal of problems of internally displaced persons. In particular, there is the direct link between the level of professional status of a person and coping-strategies "self-control" ($r = 0.418$; $p \leq 0.001$) and "looking for social support" ($r = 0.373$; $p \leq 0.001$) and the "resource index" scale ($r = 0.476$; $p \leq 0.01$); the direct link between the character of interpersonal family relations of a person and the "emotional support" scale ($r = 0.405$; $p \leq 0.01$), "instrumental support" ($r = 0.383$; $p \leq 0.05$), "acquired personal resources" ($r = 0.473$; $p \leq 0.01$); direct link between the character of social and housing conditions of the persons under study and the "resource index" scale ($r = 0.559$; $p \leq 0.001$).

The character of the above-mentioned correlation ties shows that under the conditions of following orientation to seeking social support and saving healthy relations with parents and relatives, the ability of respondents to save or raise one's professional status, making better living conditions and satisfying emotional needs grow greatly. If the professional status gets better it results in the growth of personal resource index and strengthens the general experiencing of psychological well-being.

Taking into account the chances of positive influence of social supportive process on a person's life in the state of forced migration, it is important to state probable risks and negative tendencies.

Considering the chances of positive impact of socially supportive process at the life of a person in the state of forced migration, it is very important to state possible

risks and negative tendencies. In particular obvious link between confrontation coping-strategy and integral index of social support ($r = 0.901$; $p \leq 0.001$) shows that persons prone to active use of the above-mentioned behavior strategy is characterized by high level of emotional impulsiveness, non-stability of actions, demonstrative hostility. Altogether, the above-mentioned characteristics may create the image of "victim of circumstances" and force the people around to increase the manifestations of social support. It is worth mentioning that there exists real threat of transfer socially supportive process into destructive path and as a result creating passive personal position of the recipients of support and the absence of orientation at independent functioning, personal growth and development.

Strong desire to get constant help from social environment may testify the inability of the category under study to direct their activities and available resources at problem-solving, the desire to get profit from one's professional status and solve personal problems at others' cost. The proof of this assumption could be the direct correlation links between the data of "instrumental support" scale and coping-strategy "looking for social support" ($r = 0.621$; $p \leq 0.001$), as well as between the "integral social support index" scale and coping-strategy "looking for social help" ($r = 0.523$; $p \leq 0.001$).

The importance of personal involvement into self-organization process and self-help of social support recipient show proven correlation link between the factor "resource index" and coping-strategies "self-control" ($r = 0.413$; $p \leq 0.001$) and "responsibility acceptance" ($r = 0.455$; $p \leq 0.001$). This correlation proves the leading role of personal activeness of internally displaced persons and their ability autonomous activity in the process of overcoming negative impacts, caused by forced migration situation.

Conclusions. The results of empiric investigation of social support in the personal relations framework of internally displaced persons made it possible to reveal the essence of socially supportive process as it is which should unfold itself in the "accepting community (help providers) – internally displaced persons (help recipients)" plane. The given process may include the readiness of the help providers to create the conditions for favorable integration of newly arrived inhabitants and the ability of help recipients for active realization and transformation of life situation.

The result obtained testify that alongside with the orientation at providing material and non-material resources from the help providers the important condition of renewing psychological and social well-being of internally displaced persons is their own ability to "personal activeness manifestation" and "taking responsibility for their own lives".

On the contrary to this prolonged passive accepting of social support may serve as the basis for forming consumer behavior among internally displaced persons and cause the emergence of socially destructive personal manifestations.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богучарова О. І. Феномен психологічної захищеності українських вимушених біженців (ТПО) // Військова

- психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка 2016. – 96 с.
- Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с: ил. – (Серия «Практикум»).
 - Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
 - Крюкова Т.Л., Куфтык Е.В. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ / Журнал практического психолога. М.: 2007. №3 С. 93 – 112.
 - Локтева І. Вимірювання соціального відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія, 1 (6) / 2015. – С. 55-59.
 - Огляд політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні (вересень-листопад 2015 року). // Звіт аналітичного центру CEDOS. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.cedos.org.ua/uk/migration/ohliad-polityky-shchodo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-](http://www.cedos.org.ua/uk/migration/ohliad-polityky-shchodo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini-veresen-lystopad-2015)
 - ukraini-veresen-lystopad-2015
 - Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішнього переміщених осіб // Український соціум. 2015. №2 (53) С. 65-72.
 - Холмогорова А.Б., Петрова Г.А. Методы диагностики социальной поддержки при расстройствах аффективного спектра // Медицинская технология. М.: МНИИ психиатрии Росздрава, 2007. – С. 24.
 - Чуйко О.В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки //36. наук. праць КНУ імені Тараса Шевченка - №4(29) 2015. – С.181-188.
 - Hobfoll S.E. Stress, culture and community. – N.Y. and London. 1998.
 - Jehoel-Gijsberts G., Vrooman C. Social exclusion of the elderly: A comparative study of EU member states. – Ceps, 2008. Т – 57.
 - Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia / K. Lai, B. Toliashvili // Social Work and Social Policy in Transition. – 2010. – Vol. 1, Issue 2. – P. 92 – 118.

REFERENCES

- Bogucharova O. I. The Phenomenon of Psychological Protection of Forced Ukrainian Refugees (ТПО) // Military Psychology in Terms of War and Peace: Problems, Perspectives: Materials of All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation – K.: KNU named after Tarash Shevchenko 2016. – 96 p.
- Chuiiko O. V. Social Rehabilitation: Approaches to Content Process Characteristics // Topical Problems of Sociology, Psychology and Pedagogy // Comp. of. scient. works of KNU named after Taras Shevchenko - #4(29) 2015. – P.181-188.
- Kholmogorova A. B., Petrova G. A. Diagnostic Social Support Methods at Affective Spectrum Disorder // Medical Technology. M.:MIRI Roszdrav Psychiatry, 2007. – P. 24.
- Kryukova T. L., Kuftyak E. V. Coping Methods Questionnaire (adaptation methods WCQ/Practical Psychologist Journal. M.:2007. #3 P.93 – 112.
- Loktyeva I. Measurement of Social Isolation among Internally Displaced Persons. // Kyiv National University Named After Taras Shevchenko Newsletter. Sociology, 1 (6) / 2015. – С. 55-59.
- Political Review Concerning Internally Displaced Persons in Ukraine (September-November 2015). Analytical centre CEDOS report. // [Digital resource] – Access mode: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/ohliad-polityky-shchodo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini-veresen-lystopad-2015>
- Semyhina T. V., Husak N. E., Trukhan S. O. Social Support of Internally Displaced Persons // Ukrainian community. 2015. #2 (53) P. 65-72.
- The Law of Ukraine "About Securing the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" // [Digital resource] – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- Vodopyanova N. E. Stress Psychodiagnostics. – SPb.: Piter, 2009. – 336 p: ed. – ("Praktikum" Series).

Социальная поддержка в структуре личностных ресурсов внутренне перемещённых лиц

Е. В. Чуйко, А. А. Голотенко

Аннотация. Статья раскрывает результаты эмпирического исследования, направленного на выявление роли и места социальной поддержки в структуре личностных ресурсов внутренне перемещённых лиц. Выявленные корреляционные связи указывают на существование тенденций, фиксирующих пассивность и инертность реципиентов помощи, что может стать основой для формирования потребительского поведения и появления деструктивных проявлений личности. Военные действия в восточных регионах Украины спровоцировали кардинальные изменения в социальном функционировании большого количества людей, вызвали явление вынужденного переселения (миграции) внутри страны. Данные обстоятельства рассматриваются как психотравмирующие, влияющие на жизненное благополучие личности, вынужденной адаптироваться к новым социальным условиям (Л. Корель, М. Мельник, В. Надрага, Т. Титаренко, Г. Солдатова, Н. Нейхц, Дж. Берри и др.). Важным ресурсом процесса адаптации является социальная поддержка, которая «способствует субъективному благополучию личности и смягчению стрессовых переживаний» (К.Лай, Б.Толиашвили). Проведенное исследование (выборка составила 120 респондентов-внутренних переселенцев) выявила особенности механизма социальной поддержки в структуре личностных ресурсов индивида. Среди дезадаптационных проявлений выявлены: неспособность к планированию решения проблем, эмоциональная закрытость, отказ от социальной поддержки, нарушение самоконтроля, отстраненность, недостаточная гибкость и спонтанность. Вместе с тем, у внутренне перемещённых лиц прослеживается высокий уровень ожиданий относительно помощи извне и сосредоточенность на собственных проблемах, что служит барьером для привлечения имеющихся ресурсов, в т.ч. собственных. Выявленное ориентирование на получение помощи со стороны социального окружения, характеризуется желанием получить выгоду от собственного статуса, решить проблемы за счет других. Вместе с тем, понимание важности личностного включения в процесс самопомощи, ответственности за события собственной жизни, присутствуют. Опасной выявлена тенденция пролонгированного во времени пассивного ожидания социальной поддержки, результатом которой может быть формирование потребительского поведения и деструктивных личностных проявлений.

Ключевые слова: социальная поддержка, личностные ресурсы, внутренне перемещённые лица, вынужденная миграция.

The impact of cluster development on the countries' national competitiveness

O. M. Levchenko, O. V. Tkachuk, I. O. Tsarenko

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
Corresponding author. E-mail: ilonka.tsarenko@gmail.com

Paper received 25.08.16; Accepted for publication 01.09.17.

Annotation. The purpose of this paper is to identify the presence or absence of a correlation between the cluster development and the countries' national competitiveness. The authors' hypothesis is that strong correlation exists between cluster development and country's competitiveness, which means that the countries with higher level of clusterization - the countries with stronger economies or higher level of national competitiveness. The source of the data analysed in this paper is the Competitiveness report of the World Economic Forum 2014-2015 and 2016-2017. The hypothesis is accepted by the data. Thus, as a conclusion, any country's national competitiveness can be improved through the cluster development, which stimulates the creation of innovations, innovative products and innovative activities in general within the framework of innovative-oriented economy.

Keywords: competitiveness, cluster development, state of cluster development, innovation, business sophistication, higher education and training, institutions.

In the context of the intensification of globalization and in view of the deepening of innovative processes, competition between the countries' economies is increasing each year, therefore issue of improving the countries' national competitiveness is being actualized. In such conditions, traditional instruments of improving the competitiveness do not fully meet the new business conditions, the challenges of the external environment and, as results, do not allow to solve this problem. So there is one the most effective instrument for increasing the competitiveness of the national economy, relatively new and progressive, - clustering.

Cluster is an instrument for increasing competitiveness, moreover, the foreign experience provides examples of increasing the territories' and production complexes' competitiveness through the implementation of innovative-integrated structures - clusters. The largest contribution to the promotion of clusters was given by Michael Porter, who defined the essence of cluster as „geographic concentration of interconnected companies, specialized suppliers, service providers, firms in related industries and associated institutions (for example universities, standards agencies and trade associations) in a particular field that compete but also cooperate” [2]. To addition, Preissl and Solimene supported Porter's idea and defined clusters as a group of interdependent organizations which contribute to innovation in a particular sector or in a particular industry [3].

Tan and his colleagues argue that relations between companies in the cluster is based not only on cooperation but also on competition, so there are developed cooperation relations, the competition between companies generating a further innovation within the cluster [7].

Camison indicates that cluster brings many advantages to its members, advantages unavailable to those who are not part of the cluster [1].

Analyzing scientific works of foreign researchers about clusters we can notice the following [5; 8]:

- Clusters have a key role and they are very important in the development of microeconomic competitiveness. Clusters affect the competition of companies in three ways: by increasing the productivity of companies, by driving the direction and pace of innovation (which underpins future productivity growth) and by stimulating the formation of new businesses. For example, countries with well-developed clusters in many industrial segments have internationally successful and globally competitive companies,

and the nature of the company competitive advantage is based on sophisticated and differentiated/unique processes and products (compared with the competition based on low costs and natural resources in companies that do not operate in a cluster environment). Through microeconomic competitiveness, clusters contribute to building the sustainable competitive advantage of a region and nation in the global economy in a particular industry sector. It is important to point out the huge impact of clusters on creating a stimulating and desirable business environment, through which an indirect impact of clusters on national competitiveness is achieved. The impact of clusters on the quality of the business environment is reflected in: (1) encouraging the local competition (many studies show that local rivalry is the key driver of international competitiveness, and clusters encourage exactly the competition among the local companies); (2) the development of entrepreneurship; (3) the presence of numerous and specialised suppliers in the local market; and (4) the established public-private partnership and the like.

- Many countries, such as Israel, the Netherlands, Finland, Germany, thanks to their high level of productivity and high investments in research and innovations, have built high national competitiveness, which further promotes the development of innovative world-class clusters.

- On the other hand, the quality of the business environment, as well as the stage of development of a country (seen through a national competitiveness) significantly affect the opportunities for cluster development in a country, their depth, externalities, etc. In general, in all transition and developing countries clusters are still not fully developed (they do not have critical mass) and 'suffer' from the lack of many supporting industries and institutions, specialised local infrastructure, undeveloped forms of association and the like.

- It is important to note that clusters affect national competitiveness in conjunction with other components of the business environment, as well as with components that are in the area of macroeconomic sources of competitiveness (fiscal and monetary policy, rule of law, political institutions, etc). At the same time, cluster development in a country depends on the development of all components of the business environment and stimulating measures in the field of macroeconomic competitiveness.

So, we can suppose, that cluster development of regions impact on the country's competitiveness. And for testing

this research hypothesis, we decide use the following World Economic Forum (WEF) data [9; 10]:

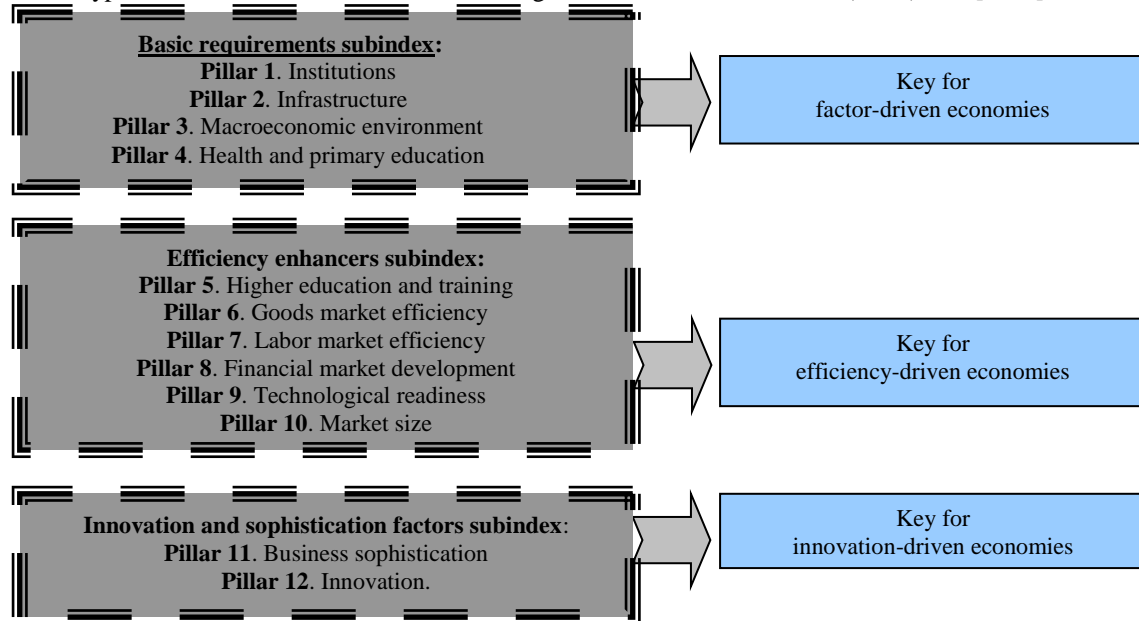

Figure 1. The components of the Global Competitiveness Index

(1) ‘Global Competitiveness Index. WEF assesses GCI by using over 100 variables, which are organised into 12 pillars of competitiveness (Figure 1). For assessing a large number of variables, use is made of the Executive Opinion Survey of randomly selected companies in each country (sampling of companies that are the subject of survey is followed by dual stratification, based on company size and sector of activity). The survey is carried out through partner institutions in each country, which guide the survey. Questions in the survey instruct respondents (company managers) to assess competitiveness variables on a scale from 1 to 7. One end of the scale (score 1) represents the worst possible situation, while the other end of the scale (score 7) represents the best possible situation.

(2) Variable ‘State of cluster development’ at the level of national economy enters into the calculation of GCI, is contained in the 11th pillar of competitiveness (‘Business sophistication’) and belongs to the third sub-index of competitiveness (‘Innovation and sophistication factors’). The data are provided on the basis of personal assessment of managers in surveyed companies about cluster development in their country. The question that surveyed entrepreneurs are being asked is: ‘In your country, how prevalent are well-developed and deep clusters?’ The entrepreneurs answer to this question by giving scores on the scale from 1 to 7, where score 1 means an absence of clusters in the country, while score 7 indicates well-developed and deep clusters in many fields.

A statistical method of simple linear correlation is used to explore the nature and strength of correlation between the state of cluster development and national competitiveness, where both observed phenomena are treated as random variables [11].

The authors' hypothesis is that strong correlation exists between cluster development and country's competitiveness.

We will consider that values of Pearson's correlation coefficient ρ above 0.7 represent a strong positive correlation [6]. Then, formally written, the null versus alternative hypothesis is:

$H_0: \rho = 0.7$ versus

$H_1: \rho > 0.7$.

Besides, the authors decided to analyze the existence of relationship between cluster development and another sub-indexes, such as innovation, business sophistication, higher education and training and institutions. We chose these sub-indexes taking account the idea of Triple Helix system [4].

As we can observe the stated below scatter plots from the Figure 2, the relationship between all variables is linear, there is normal distribution.

As we may note, looking at Figure 2, there are strong correlations, which indicates a close relationship between the above Sub-Indexes and Index of state of cluster development and country's national competitiveness.

This fact makes it possible to explain why countries with developed cluster structures more prone to the rapid economic development and high economic results.

Therefore, such an instrument as clusterization, under current conditions of development of an innovative model of economy, is particularly effective for the countries that are increasing their economic potential.

From the Table 1, where are indicated the coefficients of correlation between all variables.

So, looking at Table 1, there the following strong correlations, in particularly: state of cluster development and national competitiveness (GCI in general) ($r = 0.92$); state of cluster development and sub-index of GCI ‘Innovation’ ($r = 0.91$); state of cluster development and sub-index of GCI ‘Business sophistication’ ($r = 0.93$); state of cluster development and sub-index of GCI ‘Higher education and training’ ($r = 0.76$); state of cluster development and sub-index of GCI ‘Institutions’ ($r = 0.92$).

Taking account the strength of correlation between the analysed variables, the following conclusions can be made. First of all, the authors' hypothesis that strong positive correlation exists between cluster development and country's national competitiveness (which expressed through the global competitiveness index) can be accepted.

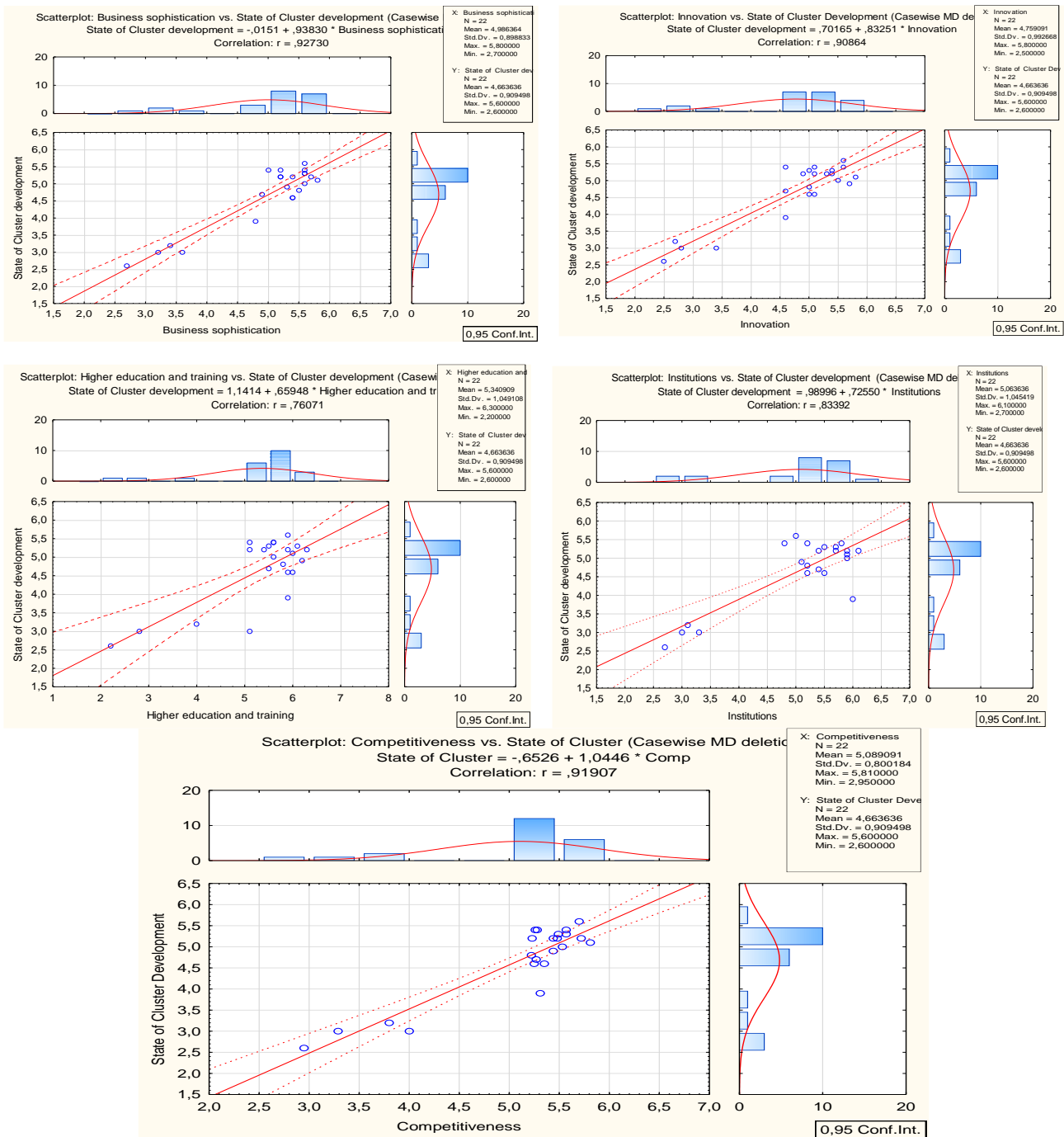

Figure 2. Sub-Index Business sophistication and state of cluster development (upper left); Sub-Index Innovation and state of cluster development (upper right); Sub-Index Higher education and training and state of cluster development (lower left); Sub-Index Institutions and state of cluster development (lower right); Index state of cluster development and GCI (lower). Source: calculations by the authors on basis [9;10].

Table 1. Matrix of correlation coefficients

	The Global Competitiveness Report	State of Cluster Development	Innovation	Business sophistication	Higher education and training	Institutions
The Global Competitiveness Report	1	0,92	0,96	0,97	0,93	0,92
State of Cluster Development	0,92	1	0,91	0,93	0,76	0,83
Innovation	0,96	0,91	1	0,97	0,88	0,86
Business sophistication	0,97	0,93	0,97	1	0,87	0,89
Higher education and training	0,93	0,76	0,88	0,87	1	0,80
Institutions	0,92	0,83	0,86	0,89	0,80	1

Source: calculations by the authors on basis [9;10].

Furthermore, coefficients of clusterizations of such sub-indexes as innovation, business sophistication, higher education and training and institutions indicate, that the process of clusterization is based on the idea of Triple Helix.

Thus, such instrument as clusterization is one of the more effective ways of increasing of countrys' competitiveness, first of all, for the developing countries. Because the spreading of cluster development can be significantly

encourage innovative activities and productivity of enterprises, as a result the increasing of added value. In this way, state of cluster development can be one of the effective sources of competitiveness for the transition and developing economies to increase an economic wealth in general, specially in the era of the 4th Industrial Revolution, where innovations become the unique instrument for their realization.

REFERENCES

1. Camison, C. (2003). Shared Competitive and Comparative Advantages: A Competence-Based View of the Competitiveness of Industrial Districts. Proceedings of the 2003 Conference on Clusters, Industrial Districts and Firms: The Challenge of Globalization held at University of Modena and Reggio Emilia. Modena: University of Modena and Reggio Emilia.
2. Porter, M. (1998). The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press.
3. Preissl, B., & Solimene, L. (2003). Innovation clusters: Virtual links and globalization. Proceedings of the 2003 Conference on Clusters, Industrial Districts and Firms: The Challenge of Globalization held at University of Modena and Reggio Emilia. Modena: University of Modena and Reggio Emilia.
4. Rangaa M. Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in the Knowledge Society / Marina Rangaa and Henry Etzkowitz // Industry and Higher Education. Vol 27, Issue 4, 2013. [Electronic Resources] - Access: https://triplehelix.stanford.edu/images/Triple_Helix_Systems.pdf
5. Sölvell, Ö., Lindqvist, G., & Ketels, C. (2003). The cluster initiative greenbook. Stockholm: Ivory Tower AB.
6. Sheskin, D. J. (2004). Handbook of parametric and nonparametric statistical procedures. Boca Raton, FL: Chapman & Hall/CRC.
7. Tan, J., Shao, Y., & Li, W. (2013). To be different, or to be the same? An exploratory study of isomorphism in the cluster. Journal of Business Venturing, 83-97.
8. Vesna Paraušić, Drago Cvijanović, Branko Mihailović & Kristina Veljković (2014) Correlation between the state of cluster development and national competitiveness in the Global Competitiveness Report of the World Economic Forum 2012–2013, Economic ResearchEkonomiska Istraživanja, 27:1, 662-672, DOI: 10.1080/1331677X.2014.974917.
9. World Economic Forum. (2014). The global competitiveness report 2014–2015. World Economic Forum Geneva. Retrieved from <http://www.weforum.org/en/index.htm>.
10. World Economic Forum. (2016). The global competitiveness report 2016–2017. World Economic Forum Geneva. Retrieved from <http://www.weforum.org/en/index.htm>.
11. Žižić, M., Lovrić, M., & Pavličić, D. (2001). Methods of statistical analysis. Belgrade: Faculty of Economics.

Влияние кластеризации на национальную конкурентоспособность стран

А. Н. Левченко, О. В. Ткачук, И. А. Царенко

Аннотация. Целью статьи является выявить наличие или отсутствие корреляционной связи между кластеризацией и национальной конкурентоспособностью стран. Гипотеза авторов заключается в том, что между развитием кластеров и конкурентоспособностью страны существует сильная корреляция, а это означает, что страны с более высоким уровнем кластеризации - страны с более сильной экономикой или более высоким уровнем национальной конкурентоспособности. Источником данных, проанализированных в данной статье, является доклад о конкурентоспособности Всемирного экономического форума 2014-2015 и 2016-2017 гг. Гипотеза подтверждается данными. Таким образом, как результат, национальная конкурентоспособность любой страны может быть улучшена с помощью инструмента кластеризации, который стимулирует создание инноваций, инновационных продуктов и инновационной деятельности в целом в контексте инновационно ориентированной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, развитие кластеров, состояние развития кластеров, инновации, сложность бизнеса, высшее образование и обучение, институции.

Методологічне підґрунтя соціологічних студій культурного споживання

Л. О. Малиш

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: serpentina@ukr.net

Paper received 25.08.17; Accepted for publication 01.09.17.

Анотація. У статті систематизовано здобутки соціологічних студій культурного споживання, представлені трьома тематичними напрямками: типологіями культурного споживання, чинниками культурного споживання та стратифікаційними моделями, де враховано особливості культурних практик індивідів. На основі підходу Імре Лакатоса в якості основних структурних одиниць методології напрямку виділено її правила (директиви щодо проведення розвідок), які, з огляду на притаманну їм модальність, поділяються на позитивну та негативну евристику.

Ключові слова: методологія, культурне споживання, стратифікація, П'єр Бурдьє, Річард Петерсон, Майк Севідж.

Визначення особливостей певної галузі пізнання передбачає звернення до її методології, позаяк саме вона являє собою ту оптику, крізь призму якої здійснюється рефлексія щодо різних аспектів досліджуваної реальності. Соціологічні методи, застосовані до тих чи інших соціальних явищ та процесів, формують предметне поле соціології, а відповідно і конституують її як незалежну науку.

Еволюція соціології як дисципліни супроводжується зміною методів, вживаних для вивчення окремих соціальних підсистем, процесів та явищ, в тому числі, соціальних нерівностей, які є традиційним об'єктом уваги дослідників. Розуміння змісту засадничих положень основних підходів до вивчення стратифікації дає можливість розробки та вдосконалення ефективного інструментарію для фіксації станів нерівностей, притаманних сучасним суспільствам, в тому числі і українському.

Звертаючись до розмаїття стратифікаційних студій у сучасних суспільствах, здійснюваних як вітчизняними, так і закордонними науковцями, слід виділити такий їхній продуктивний напрямок, як дослідження культурного споживання. Його розгляду присвячено вельми невелику кількість робіт українських авторів — огляд низки концепцій культурного споживання здійснено Л. Скоковою [1] та А. Домаранською [2]. Відтак, маючи на меті висвітлення основних методологічних положень даного підходу, стаття покликана заповнити лакуни у соціологічному знанні щодо його евристичного потенціалу.

Для опису методологічних постулатів напрямку були виділені, слідом за І. Лакатосом [3;4], їхні правила — директиви щодо проведення наукової розвідки, які за своєю модальністю поділяються на негативну (мають форму заборон) та позитивну (мають форму приписів) евристику. При цьому, центральні положення дослідницької методології програми зосереджені саме у негативній евристиці, яка, на відміну від позитивної евристики має значно менший вплив на перебіг наукової розвідки та не передбачає настільки ж неухильного слідування своїм приписам. Ще один компонент методології — принципи — у межах напрямку не виокремлювався, оскільки з-поміж розглянутих підходів лише запропонований Майком Севіджем та колегами у перспективі міг би становити теоретико-методологічне підґрунтя для розвитку стратифікаційного аналізу, проте наразі він за своєю формою є ближчим до опису методики вимірювання соціальної стратифікації, тоді як його теоретичне підґрунтя вимагає подальшої, більш глибокої розробки.

Загалом, студії культурного споживання представлені декількома основними темами: типологіями культурного споживання, чинниками культурного споживання та

стратифікаційними моделями, де враховано особливості культурних практик індивідів.

Так, прагнення класифікувати культурні практики населення є поширеною спонукою соціологічних досліджень. При цьому, як самі споживачські патерни, так і типології, побудовані з їхнім урахуванням, тісно пов'язані з характеристиками соціальної структури суспільства [5]. У сучасній соціології у широкому обігу знаходяться декілька підходів до класифікації культурних практик.

Перший, згадуваний ще у роботах П'єра Бурдьє, презентує опозицію «вища (інтелектуальна) – популярна культура», яка подекуди доповнюється проміжним елементом — «культурою середнього рівня» [6; 7]. Вища культура включає класичну музику та літературу, театри, живопис та скульптуру. Мистецтво середнього рівня презентоване кіно, фотографією, коміксами, науково-популярною літературою, джазовою музикою. Популярну культуру складають телебачення, народні свята, рибальство, гра у карти.

Майком Севіджем та його колегами було здійснено ревізію концептів поля та капіталу П. Бурдьє та продемонстровано їхній потенціал у застосуванні у галузі соціології культури [8; 9], а також виділено низку власних вимірів культурного капіталу. Найважливішими з них виявилися три наступні опозиції у сфері культурного споживання: участь або неучасть у культурній активності; знання або незнання про певні види культурних практик та інтернаціональні і локальні або національно орієнтовані смаки [10]. На основі вказаних параметрів у емпіричних студіях автори виділяли такі різновиди культурного капіталу, як інтелектуальний (визначений) та капітал, який розвивається [11]. Перший тип культури загалом відповідає типу вищої культури, описаному вище, включаючи відвідування культурних пам'яток, музеїв та театрів, прослуховування класичної музики та джазу, харчування у французьких ресторанах. Другий тип культури поєднує такі практики, як використання соціальних мереж та інтернету, прослуховування рок-музики та репу, заняття спортом та відвідування спортивних змагань, зустрічі з друзями, відеоігри.

Дещо інший підхід до систематизації культурних практик презентовано у роботах Річарда Петерсона [12; 13; 14], який виділив широкий всеїдний (omnivorous) смак та вузький односпрямований (univorous), де перший є споживанням різних типів культурних зразків (вищої і нижчої культури), тоді як другий передбачає використання лише одного їхнього типу. При цьому, всеїдність не означає споживання будь-чого — вона радше являє відкритість різноманітним культурним практикам, що знайшло емпіричне підтвердження у

наявності зв'язку між відкритістю особистості та її залученням до культурного споживання [15].

Слід відзначити, що зміст поняття всеїдності поступово уточнювався у дослідженнях Петерсона і колег [16]. Так, спочатку науковці зафіксували поширеність всеїдності серед вищих статусних груп та односпрямованості серед тих, хто займав нижчі позиції у ієрархії занять [12]. Згодом у межах вищої культури було диференційовано культурних снобів та всеїдних, але нижчі прошарки все ще асоціювалися з односпрямованістю [13]. І лише у більш пізніх студіях було використано чотирьохелементну схему, за якою виділялися висококультурні всеїдні та односпрямовані та низькокультурні всеїдні та односпрямовані. При цьому Петерсон та Росман відмітили зменшення часток як осіб-споживачів вищих культурних практик, так всеїдних [14].

Австралійський соціолог Майкл Емісон запропонував споріднений з поняттям всеїдності концепт культурної мобільності, яким він позначив здатність індивідів до споживання різноманітних культурних зразків та їхній вільний вибір, так зване інклюзивне спрямування культурних практик на противагу їхньому обмеженому спрямуванню [17].

Студії, спрямовані на розробку оригінальних типологій культурного споживання або перевірку гіпотез стосовно релевантності вже наявних, часто супроводжуються визначенням основних чинників культурних практик, зокрема, для соціологів значний інтерес становить їхня структурна детермінованість. Тек Він Чан та Джон Голдторп пропонують узагальнити результати актуальних розвідок з цієї тематики у вигляді трьох основних аргументів щодо структурної детермінації смаків індивідів: гомології, індивідуалізації, всеїдності-розбірливості [18, с. 1-3].

Перший полягає у відповідності позиції індивіда у соціальному просторі його культурним практикам, яка виявляє себе у тому, що індивіди з вищих страт споживають зразки елітної культури, тоді як ті, хто знаходиться унизу структурної ієрархії, тяжіють до масової культури [6; 19].

Згідно з другим, у сучасних розвинених суспільствах зникає структурна детермінація як смаків у культурній сфері, так і стилів життя у цілому. Одним з її пояснень є те, що культурні практики перетворюються на засіб виявлення власної індивідуальності, а відповідно є гетерогенними у представників спільних соціальних категорій [20; 21; 22]. Інші дослідники вказують на вплив зростання рівня освіти населення на загальне поширення кола його культурних практик [23; 24] та розмивання особливостей стилів культурного споживання, притаманного еліті за рахунок висхідної мобільності до неї високоосвічених індивідів з інших прошарків [25].

Третій аргумент являє уточнення змісту першого. Так, ще у 1964 році Гарольд Віленські звернув увагу на те, що високоосвічені американці у своєму культурному споживанні не обмежуються зразками елітної культури, вдаючись також і до масової [26]. Пізніше ці висновки були підтвердженими низкою інших дослідників, якими було продемонстровано існування нелінійного зв'язку між позицією індивіда у соціальному просторі та його стилем культурного споживання. Чим позиція індивіда вища, тим ширшим є коло його практик, що включатимуть як ті, що відносяться до елітних, так і ті, які належать до помірно та загальнопоширених. Натомість індивіди з гіршим соціальним становищем схильні до споживання зразків масової культури [5; 27].

Незалежно від того, який тип зв'язку між культурним споживанням та соціальною структурою постулювався у дослідженнях, було встановлено, що класова позиція індивіда доволі слабо детермінує його смаки [28; 29; 30]. Більшою мірою вони залежать від інших параметрів, зокрема, статусу чи освіти особи [31; 32]. Натомість класова позиція є потужним предиктором політичних орієнтацій індивіда та його економічних перспектив [33].

Останнім часом науковці все частіше визнають низький евристичний потенціал наявних у сучасній соціології класових схем для інтерпретації відмінностей у стилях споживання індивідів. Приміром, М. Севідж вказує на такі п'ять основних недоліків схеми Голдторпа, яка є «золотим стандартом» соціологічних студій [11, с. 3-5].

По-перше, валідизація даної дедуктивної схеми базується на критеріальній валідності, зокрема, на її здатності добре відображувати відносини зайнятості, які і є основою для виділення класів. Для вивчення відмінностей у культурній активності вона рідко вживається через їхню слабку зумовленість класовою позицією.

По-друге, схема використовується для масивів національних репрезентативних досліджень, які мають помірний розмір. Застосування до них логлінійного аналізу стає можливим лише у випадку невеликої кількості класових категорій, практики членів які не завжди є гомогенними.

По-третє, Голдторп та його колеги абстрагуються від доходів індивідів, звертаючись при визначенні класової належності лише до їхнього заняття. Даний підхід критикується економістами, які розглядають мобільність не крізь призму класів занять, а у економічному вимірі.

По-четверте, феміністська критика схеми наголошує на тому, що при врахуванні лише одного виміру класу ті шляхи, через які він діє символічно та економічно залишаються прихованими. Їх висвітлення вимагає більш культурно чутливого аналізу.

По-п'яте, валідність схеми у порівняльних студіях також є спірною, зокрема, вона слабо враховує відмінності, наявні в межах категорії середнього класу та перебільшує розрив між фізичною та інтелектуальною працею, які розділяють сектор виробництва від продажів і послуг. Крім того, схема не охоплює наявні крос-культурні відмінності у кваліфікаційному рівні, трудовій автономії та кар'єрних перспективах.

Спіраючись на ідеї П. Бурдьє, М. Севідж та його колеги розробили власний підхід до вимірювання стратифікації. На їхню думку, соціальний клас має визначатися на основі трьох типів капіталу: економічного (добробут індивіда), культурного (здатність поцінувати культурні блага та долучатися до них і дипломи, інституціоналізовані освітніми успіхами) та соціального (контакти та зв'язки з іншими людьми для створення власної соціальної мережі) [11, с. 5].

Економічний капітал вимірювався за допомогою трьох індикаторів: доходу домогосподарства, його заощаджень та ціни помешкання, де воно розташоване. Культурний капітал поділявся на два різновиди: інтелектуальний капітал та капітал, який розвивається, характеристики яких було наведено вище. Соціальний капітал фіксувався на основі таких показників, як середній бал статусу занять, знайомих респонденту та кількості контактів з особами, які мають різні заняття [11, с. 7-11].

Базуючись на перелічених параметрах, Севідж побудував класову схему, яка включала сім категорій [11, с. 12].

Еліти мають дуже високий економічний капітал, зокрема, заощадження, високий соціальний капітал та дуже високий інтелектуальний капітал.

Визначений середній клас має високий економічний капітал, високе середнє значення статусу контактів, високі інтелектуальний капітал та капітал, який розвивається.

Технічний середній клас також володіє високим економічним капіталом, має високе середнє значення статусу контактів, але невелику їхню кількість та помірний культурний капітал.

Нові забезпечені робітники є власниками помірно доброго економічного капіталу, у них помірно низькі середні значення статусу контактів, хоча розмах відповідних значень параметра є значним, помірний інтелектуальний, але хороший капітал, який розвивається.

Традиційний робітничий клас має помірно низький економічний капітал, хоча вартість їхнього помешкання є прийнятною, контактів у них небагато і обидва виміри культурного капіталу є низькими.

Нові працівники сфери послуг володіють помірно низьким економічним капіталом, проте доходи домогосподарства є помірними, у них помірна кількість контактів, високий культурний капітал, що розвивається та низький інтелектуальний.

Прекариат складають особи з низьким економічним капіталом та найнижчими балами по всіх інших критеріях.

Запропонована Севіджем модель викликала значний резонанс у науковій спільноті, що спонукало Севіджа та колег відповісти на низку критичних зауважень у окремій публікації [34].

Вітчизняні науковці також здійснювали побудову багатовимірних стратифікаційних типологій, де було враховано культурне споживання. Так, Наталею Коваліско, у результаті узагальнення даних низки емпіричних досліджень, було запропоновано концептуальну модель «позиції & диспозиції & практики» [35; 36], яка фіксувала три основні види стратифікаційних порядків. Позиційний порядок вимірювався за такими об'єктивними показниками, як соціальне походження, соціальна позиція за місцем праці та тип діяльності, досвід роботи у сфері зайнятості, особистий середньомісячний дохід, майно, власність, рівень освіти. Диспозиційний порядок визначався за суб'єктивними оцінками та установками індивідів, як-от престижем їхнього соціального статусу, типу діяльності та організації, само ідентифікацією з

соціальними групами та класами, задоволенням власним становищем, мережами власних та родинних соціальних зв'язків та поведінково-вербальним рівнем культури. Порядок інтенсивності практик з'ясувався на основі того, які види занять індивід виконував протягом останнього року та соціокультурні практики — за останній тиждень [36, с. 57]. За вказаними показниками було обрховано стратифікаційний індекс, на основі значень якого було виділено п'ять основних категорій: Вищу страту, Страту 2, Страту 3, Страту 4, Нижчу страту.

Іншу версію стратифікаційної класифікації презентовано у роботах Анни Домаранської [37; 38; 39]. Її теоретичне підґрунтя являють ідеї П.Бурдьє та їхній подальший розвиток М. Севіджем з колегами та культурологічний класовий аналіз У. Аткинсона. Авторка пропонує використовувати для визначення соціальної позиції комбінацію трьох основних типів ознак: економічних, владних та визнання, — кожен з яких спирається на десять індикаторів. На їх основі було виділено чотири категорії осіб: успішних, благополучних, відносно адаптованих та неблагополучних [2, с. 10-11].

Підсумовуючи, можемо резюмувати, що правила, які являють методологічне підґрунтя описаних досліджень, є наступними.

Негативна евристика напрямку пов'язана з головним поштовхом до розвитку студій культурного споживання — намаганням усунути економічний редукціонізм у стратифікаційному аналізі. У роботах сучасних соціологів все частіше лунає думка, що для коректного визначення соціальних страт неможливо обмежитися лише інформацією щодо виробничих практик індивідів, їх слід доповнити культурними.

Позитивна евристика регламентує способи визначення типів культурного споживання, які вживатимуться при побудові стратифікаційних моделей. Так, набори практик, на основі яких вони фіксуються, мають релятивний характер, варіюючи у дослідженнях різних авторів та на відмінних масивах даних.

Поява вітчизняних робіт, де у стратифікаційному аналізі враховується культурна складова, свідчить про синхронність розвитку світової та української соціології і спроможність останньої швидко реагувати на гносеологічні виклики часу. Водночас, для вітчизняної соціології представляє інтерес пошук тих практик, звернення до яких найсильніше стратифікує саме населення України та відстеження тенденцій змін як їхніх наборів, так і їхніх основних соціальних детермінант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скокова Л. Г. Современные исследования культурных практик в контексте социальной и культурной стратификации / Скокова Л. Г. // Социологический альманах. - 2014. - Вып. 5.- С. 232-243.
2. Домаранська А. О. Методологія і методика побудови стратифікованих класифікацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец. 22.00.02 «Методологія та методи соціологічних досліджень» / Домаранська Анна Олександрівна; Інститут соціології НАН України. - Київ, 2015. - 17с.
3. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / Имре Лакатос // Избранные произведения по философии и методологии науки / Имре Лакатос [пер. с англ. И.Н. Веселовского, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса] - М.: Академический Проект; Триеста, 2008. - С.201-280.
4. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / Имре Лакатос // Избранные произведения по философии и методологии науки / Имре Лакатос [пер. с англ. И.Н. Веселовского, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса] - М.: Академический Проект; Триеста, 2008. - С. 281-462.
5. Di Maggio P. Classification in Art / Paul Di Maggio // American Sociological Review. - 1987. - Vol. 52, № 4. - P. 440-455.
6. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste / Pierre Bourdieu [transl. from fr. by Richard Nice]. - Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984. - 640 p.
7. Bourdieu P. Photography: A Middle-Brow Art / Pierre Bourdieu, Luc Boltanski, Robert Castel and al. [transl. from fr. by Shaun Whiteside]. - Cambridge: Polity Press, 1998. - 232 p.
8. Savage M. Capitals, Assets, and Resources: Some Critical Issues / Mike Savage, Alan Warde, Fiona Devine // The British Journal of Sociology. - 2005. - Vol. 56, № 1. - P. 31-47.
9. Savage M. Field Analysis in Cultural Sociology / Mike Savage, Elizabeth B. Silva // Cultural Sociology. - 2013. - Vol. 7, № 2. - P. 111-126.
10. Prieur A. Updating Cultural Capital Theory: A Discussion Based on Studies in Denmark and in Britain / Annick Prieur, Mike Savage // Poetics. - 2011. - Vol. 39, № 6. - P. 566-580.
11. Savage M. A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment / Mike Savage, Fiona Devine, Niall Cunningham et al. // Sociology. - 2013. - Vol. 47, № 2. - P. 219-250.

12. Peterson R. A. How Musical Tastes Mark Occupational Status Groups / Richard A. Peters, Albert Simkus // *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality* / [ed. by M. Lamont, M. Fournier]. - Chicago: University of Chicago Press, 1992. - P.152-186.
13. Peterson R. A. Changing Highbrow Taste: from Snob to Omnivore / Richard A. Peterson, Roger M. Kern // *American Sociological Review*. - 1996. - Vol. 61, № 5. - P. 900-907.
14. Peterson R. A. Changing Arts Audiences: Capitalizing on Omnivorousness / Richard A. Peterson, Gabriel Rossman // *Engaging Art: The Next Great Transformation of America's Cultural Life* [ed. by Steven J. Tepper, Bill Ivey]. - New York, London: Routledge, 2008.
15. McManus I. C. Aesthetic Activities and Aesthetic Attitudes: Influences of Education, Background and Personality on Interest and Involvement in the Arts / I. C. McManus, A. Furnham // *British Journal of Psychology*. - 2006. - Vol. 97, № 4. - P. 555-587.
16. Peterson R. A. Problem in Comparative Research: the Example of Omnivorousness / Richard A. Peterson // *Poetics*. - 2005. - Vol. 33, № 5-6. - P. 257-282.
17. Emmison M. Social Class and Cultural Mobility Reconfiguring the Cultural Omnivore Thesis / Michael Emmison // *Journal of Sociology*. - 2003. - Vol. 39, № 3. - P. 211-230.
18. Chan T. W. Social Stratification and Cultural Consumption: Music in England / Tak Wing Chan, John H. Goldthorpe // *European Sociological Review*. - 2007. - Vol. 23, № 1. - P. 1-19.
19. Gans H. J. Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste / Herbert J. Gans. - New York: Basic Books, 1999. 266 p.
20. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism: 20th Anniversary Edition / Daniel Bell. - New York: Basic Books, 1976. - 363 p.
21. Bauman Z. Society under Siege / Zygmunt Bauman. - Cambridge: Polity Press, 2013. - 264 p.
22. Ward A. Consumption and Theories of Practice / Alan Warde // *Journal of Consumer Culture*. - 2005. - Vol.5, № 2. - P. 131-153.
23. Van Eijck K. Social Differentiation in Musical Taste Patterns / Koen van Eijck // *Social Forces*. - 2001. - Vol.79, № 3. - P. 1163-1185.
24. Van Eijck K. The Changing Impact of Social Background on Lifestyle: "Culturalization" Instead of Individualization? / Koen Van Eijck, Bertine Bargeman // *Poetics*. - 2004. - Vol. 32, № 6. - P. 447-469.
25. Van Eijck K. Socialization, Education, and Lifestyle: How Social Mobility Increases the Cultural Heterogeneity Of Status Groups / Koen Van Eijck // *Poetics*. - 1999. - Vol. 32, № 6. - P. 309-328.
26. Wilensky H. L. Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence? / Harold L. Wilensky // *American Sociological Review*. - 1964. - Vol. 29, № 2. - P. 173-197.
27. Le Roux B. Class and Cultural Division in the UK / Brigitte Le Roux, Henry Rouanet, Mike Savage et al. // *Sociology*. - 2008. - Vol. 42, № 6. - P. 1049-1071.
28. Culture, Class, Distinction / Tony Bennett, Mike Savage, Elizabeth Bortolaia Silva et al. - London, New York: Routledge, 2009. - 336 p.
29. Social Status and Cultural Consumption / [ed. by Tak Wing Chan]. - Cambridge: Cambridge University Press, 2010. - 290 p.
30. Reeves A. Social Stratification, Gender and Sport Participation [E. resource] / Aaron Reeves // *Sociological Research Online*. - 2012. - Vol. 17, № 2. - Access mode: <http://www.socresonline.org.uk/17/2/12.html>
31. Chan T. W. Social Stratification and Cultural Consumption: The Visual Arts in England / Tak Wing Chan, John H. Goldthorpe // *Poetics*. - 2007. - Vol. 35, № 2-3. - P. 168-190.
32. Reeves A. Neither Class nor Status: Arts Participation and the Social Strata / Aaron Reeves // *Sociology*. - 2014. - Vol.49, № 4. - P. 624-642.
33. Chan T. W. Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance / Tak Wing Chan, John H. Goldthorpe // *American Sociological Review*. - 2007. - Vol. 72, № 4. - P. 512-532.
34. Savage M. On Social Class, Anno 2014 / Mike Savage, Fiona Devine, Niall Cunningham et al. // *Sociology*. - 2015. - Vol.49, № 6. - P. 1011-1030.
35. Ковалиско Н. Доминантная конъюнкция в изучении стратификационных порядков: позиции & диспозиции // *Социология: теория, методы, маркетинг*. - 2010. - № 1. - С. 125-137.
36. Ковалиско Н. Теория практик, практики и исследование стратификационных порядков / Наталия Ковалиско // *Социология: теория, методы, маркетинг*. - 2010. - № 2. - С. 49-63.
37. Домаранська А. Культурна стратифікація українського суспільства / А. Домаранська // *Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / [за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М.Шульги]. - Київ: Ін-т соціології НАНУ, 2013. - С. 360-366.
38. Домаранская А. А. Стиль жизни: структурные и личностные детерминанты / Домаранская А. А. // *Социологический альманах*. Вып. 5. - Минск: Беларуская навука, 2014. - С. 464-478.
39. Домаранська А. Стратифікація практик дозволя / А. Домаранська // *Соціальні виміри суспільства: збірник наукових праць*. Вып. 5 (16) / [гол. ред. д. соц. н. М. О. Шульга]. — Київ: Ін-т соціології НАНУ, 2013. — С. 648-666.

REFERENCES

1. Skokova, L. G. Contemporary studies of cultural practices in the context of social and cultural stratification // *Sotsyolohychesky al'manakh*. - 2014. - Iss. 5. - P. 232-243.
2. Domaranska, A. A. Methodology and methods of stratified classifications construction: avtoref. of the thesis for a scientific degree of Candidate of Sociological Science in Methodology and methods of Sociological Research 22.00.02. — Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015. - 17 p.
3. Lakatos, I. History of science and its rational reconstruction // *Selected works on philosophy and methodology of science* / [transl. from engl. by I. N. Veselovsky, A. L. Nikiforova, V. N. Porus]. - M.: Akademicheskij Proekt; Triksta, 2008. - P. 281-462.
4. Lakatos, I. Falsification and methodology of research programs // *Selected works on philosophy and methodology of science* / [transl. from engl. by I.N.Veselovsky, A.L.Nikiforova, V.N.Porus]. - M.: Akademicheskij Proekt; Triksta, 2008. - P. 281-462.
5. Kovalisko, N. Dominant conjunction in studies of stratification orders: positions & disposition // *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. - 2010. - № 1. - P. 125-137.
6. Kovalisko, N. Theory of practices, practices and research of stratification orders // *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. - 2010. - № 2. - P. 49-63.
7. Domaranska, A. Cultural stratification of Ukrainian society // *Ukrainian society 1992-2013. State and dynamics of change. Sociological monitoring* / [ed by V. Vorona, M. Shulha]. - Kyiv: Institute of Sociology of the NASU, 2013. - P. 360-366.
8. Domaranska, A. A. Lifestyle: structural and personal determinants // *Sotsyolohychesky al'manakh*. - 2014. - Iss. 5. - P. 464-478.
9. Domaranska, A. Stratification of practice of leisure // *Sotsial'ni vymiry suspil'stva: zbimyk naukovykh prats'* Iss. 5 (16) / [ed by V. Vorona]. - Kyiv: Institute of Sociology of the NASU, 2013. - P. 648-666.

Methodological basis of sociological studies of cultural consumption

L. O. Malysh

Abstract. The article summarizes the results of the sociological studies of cultural consumption, which three main thematic areas are as follow: the typologies of cultural consumption, the factors of cultural consumption and stratification models, which take into account the peculiarities of cultural practices of individuals. On the basis of Imre Lakatos' approach, rules (guidelines for research activities), divided into two modalities (negative heuristic and positive heuristics), are considered as structural units of research methodology of the field.

Keywords: methodology, cultural consumption, stratification, Pierre Bourdieu, Richard Peterson, Mike Savage

Методологические основания социологических исследований культурного потребления

Л. А. Мальш

Аннотация. В статье систематизированы достижения социологических исследований культурного потребления, представленные тремя тематическими направлениями: типологиями культурного потребления, факторами культурного потребления и стратификационными моделями, в которых учтены особенности культурных практик индивидов. На основе подхода Имре Лакатоса в качестве основных структурных единиц методологии направления выделены ее правила (директивы по проведению исследований), которые, исходя из присущей им модальности, делятся на положительную и отрицательную эвристику.

Ключевые слова: методология, культурное потребление, стратификация, Пьер Бурдьё, Ричард Петерсон, Майк Севидж

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu